

Doktori (PhD) értekezés

Gorda Éva

2012. május 23.

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Gorda Éva:

A magyar haditudósítás az első és második világháborúban

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Szabó József János
ny. alezredes, egyetemi docens

.....

Budapest, 2012.

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS.....	5
1.1.	TÉMAMEGJELÖLÉS, CÉLKITŰZÉSEK.....	6
1.2.	KUTATÁSI MÓDSZEREK, FORRÁSOK.....	7
1.3.	HISTORIOGRÁFIAI ÖSSZEFOGLALÓ.....	7
2.	A HADITUDÓSÍTÁSRÓL ÁLTALÁBAN.....	12
2.1.	A HADITUDÓSÍTÁS KIALAKULÁSA.....	13
2.2.	RÖPÍVEK KORA.....	15
2.3.	AZ ELSŐ HÍRLAPOK.....	18
2.3.1.	WIENNERISCHES DIARIUM.....	18
2.3.2.	IGAZMONDÓ MAGYAR MERCURIUS.....	19
2.3.3.	HÍRLAPOK A MERCURIUS UTÁN.....	22
2.3.4.	HADI ÉS MÁS NEVEZETES TÖRTÉNETEK.....	23
2.4.	CENZÚRA.....	24
2.5.	FEJEZET-ÖSSZEFOGLALÓ.....	29
3.	A MAGYAR HADITUDÓSÍTÁS KEZDETEI.....	31
3.1.	AZ 1848-49-ES SZABADSÁGHARC KATONAI SAJTÓJA.....	31
3.2.	MAGYAR HADITUDÓSÍTÁS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐEN.....	34
3.2.1.	1853-56-OS KRÍMI HÁBORÚ.....	34
3.2.2.	1870-71-ES FRANCIA-POROSZ HÁBORÚ.....	37
3.2.3.	1877-ES BALKÁNI HÁBORÚ.....	38
3.3.	MAGYAR HADITUDÓSÍTÓK AZ ELSŐ BALKÁNI HÁBORÚBAN.....	39
3.4.	FEJEZET-ÖSSZEFOGLALÓ.....	45
4.	HADITUDÓSÍTÁS AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN.....	46
4.1.	HÁBORÚS SAJTÓ MAGYARORSZÁGON.....	47
4.2.	A SAJTÓHADISZÁLLÁS.....	48
4.2.1.	OSZTRÁK-MAGYAR HADIÉRTESÍTŐ.....	52
4.3.	A TUDÓSÍTÁSOK MIKÉNTJE.....	53
4.4.	FESTŐK A HÁBORÚBAN.....	55
4.4.1.	MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ.....	56
4.4.2.	ZÁDOR ISTVÁN.....	57
4.5.	FÉNYKÉPEZÉS.....	58
4.6.	KORABELI HÍRLAPOK ÉS CIKKEK.....	61
4.7.	TÁBORI ÚJSÁGOK AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN.....	64
4.7.1.	A PRZEMYSLI TÁBORI ÚJSÁG.....	65
4.7.2.	TÁBORI ÚJSÁGOK KELETKEZÉSI HELYÜK SZERINT.....	68
4.7.3.	TÁBORI ÚJSÁGOK KATONAI EGYSÉGEK SZERINT.....	69
4.7.4.	TÁBORI ÚJSÁGOK ELŐÁLLÍTÁSA.....	70

4.8.	HADITUDÓSÍTÓK VISSZAEMLEKEZÉSEI	71
4.8.1.	VÉSZI MARGIT.....	72
4.8.2.	MOLNÁR FERENC	73
4.8.3.	HERCZEG GÉZA	74
4.8.4.	LANDAUER BÉLA.....	75
4.9.	A CENZÚRA	76
4.10.	FEJEZET-ÖSSZEFOGLALÓ.....	80
5.	HADITUDÓSÍTÁS A II. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN.....	82
5.1.	A MAGYAR HADITUDÓSÍTÓ SZERVEZET	83
5.1.1.	VEZÉRKARI FŐNÖKSÉG 6. OSZTÁLYA.....	83
5.2.	A HADITUDÓSÍTÓ SZÁZAD, MAGYAR HADITUDÓSÍTÓK.....	91
5.2.1.	A HADITUDÓSÍTÓK FELSZERELÉSE.....	97
5.2.2.	A HADITUDÓSÍTÓK KIVÁLASZTÁSA, KIKÉPZÉSE.....	100
5.2.3.	A FÉNYKÉPÉSZ HADITUDÓSÍTÓK MUNKÁJA	102
5.2.4.	HADITUDÓSÍTÓK FELADATAI, AVAGY AMIRE EGY HADITUDÓSÍTÓ EMLÉKSZIK	103
5.2.5.	ÖSSZEGZÉS	114
5.3.	TÁBORI ÚJSÁGOK A II. VILÁGHÁBORÚBAN.....	115
5.3.1.	A TÁBORI ÚJSÁGOK CÉLJA	115
5.3.2.	HOGYAN KÉSZÜLT A TÁBORI ÚJSÁG.....	116
5.3.3.	A TÁBORI ÚJSÁGOK FORMÁJA, JELLEMZŐI.....	118
5.3.4.	ÖSSZEGZÉS	128
5.4.	A CENZÚRA	129
5.4.1.	A SAJTÓ SZABÁLYOZÁSA	129
5.4.2.	SAJTÓELLENŐRZŐ BIZOTTSÁG	131
5.4.3.	A MAGYAR SAJTÓ SAJÁTOS SÁGA	132
5.4.4.	ÖSSZEGZÉS	134
5.5.	A KÉT VILÁGHÁBORÚ HADITUDÓSÍTÁSÁNAK SAJÁTOS SÁGAI	134
6.	BEFEJEZÉS.....	138
6.1.	KÖVETKEZTETÉSEK, TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	139
6.2.	AJÁNLÁSOK	139
6.3.	A KUTATÁSI EREDMÉNYEK HASZNÁLHATÓSÁGA	140
	FELHASZNÁLT IRODALOM.....	141
	MELLÉKLET.....	149

1. BEVEZETÉS

A történelem során mindig voltak, akik az eseményeket hírül adták az otthoniaknak és megőrizték az utókornak. A marathoni csata hírnöke negyvenkét kilométert futva tett meg, hogy mielőbb hírül adja az otthoniaknak a csata mozzanatait és kimenetelét. A különböző történelmi korokban más és más formát öltenek a tudósítások a futároktól elkezdve a históriásokon keresztül egészen a mai értelemben vett haditudósítókig. A haditudósítók jelentősége is koronként változó volt. Az azonban vitathatatlan, hogy a haditudósítók mindig jelen voltak és vannak a történelemben, tevékenységük egyidős a háborúkkal.

A legelső nagy haditudósítók egyikének II. Frigyes porosz királyt tartják. Hadiszállásairól szorgalmasan küldözgette a megfelelő szempontok szerint megírt haditudósításokat egy berlini lapnak, ahol azok *Egy porosz tiszt levelei* címmel jelentek meg. A korszerű tábori újság atyjának Napóleont tekinthetjük, aki már fiatal tiszt korában írogatott. Később az olaszországi hadjárata idején serege számára lapot alapított *Courrier de l'armée d'italie* címmel. Egyiptomba pedig nyomdagépet, szedőszekrényt küldetett maga után, néhány haditudósítóval együtt. Napoleon tábori újságjait a hadiszállása székhelyén, az adott városban szerkesztették és nyomtatták ki.

Hazánkban a tudósítások kezdetben szóban terjedtek, majd később, az írásbeliség kötelezővé tételével levelekben tudósítottak. A festők képeket készítettek és azokon keresztül örökítették meg a történéseket. Később a fotók játszottak nagy szerepet, majd a mozgóképek, a film. Napjainkban pedig a televíziós élőközvetítéseken, vagy az interneten keresztül gyakorlatilag valós időben tájékozódhatunk a világ bármely pontján zajló háború eseményeiről.

Az első világháborús haditudósítók többnyire írók voltak, de soraikban sok művész is volt. Haditudósító volt többek között Molnár Ferenc, Jászi Oszkár, Rippl-Rónai József, Vészi Margit, Móricz Zsigmond, Mednyánszky László és még sokan mások.

A második világháborúban már professzionális haditudósítók dolgoztak, akik a háborút megelőzően újságírók, fényképészek vagy operatőrök voltak. Mellettük azonban még számos művészt is bevonultattak haditudósítóknak. A második világháborút követően hazánkban a szervezett haditudósító alakulatok helyett egyéni tudósítók utaztak egy-egy háborús helyszínre. Napjainkban pedig az erre specializálódott tudósítók járják a háborús övezeteket.

A hírlapok, újságok még napjainkban, az internet és a műholdas kapcsolatok korában is nagy népszerűségnek örvendenek. Az újságárusoknál a lapok szélesebb skáláját találjuk, mint valaha. Emberek milliói azzal kezdik napjukat, hogy valamelyik lapból tájékoznak az aktuális politikai, gazdasági, hadi vagy tudományos eseményekről.

1.1. TÉMAMEGJELÖLÉS, CÉLKITŰZÉSEK

A téma aktualitását jelzi, hogy a mai napig háborús és egyéb válságövezetekbe a magyar sajtó rendszeresen küld ki haditudósítókat. A haditudósítás napjainkig, a technika fejlődésével, jelentős változásokon ment keresztül. Változott a háborúk jellege, az emberek hír igénye, érintettsége a konfliktusokban. A haditudósítóknak folyamatosan alkalmazkodniuk kellett a rendelkezésre álló eszközökhöz és a rendszerhez, amelyben működtek, illetve az olvasóközönség hírigényéhez. A magyar haditudósítás történetéről eddig csak töredékek jelentek meg, nagy hézagokkal. Munkámmal egy átfogó képet szeretnék adni az első és második világháború magyar haditudósítóinak tevékenységéről, a haditudósítói szervezet felépítéséről, feladatairól. Azért ezt a kor választottam, mert ekkor jelentek meg a haditudósítás állam által szervezett formái. Ettől kezdve vált a haditudósítás a haderő előbb csak laza civil, majd valóságos katonai kötelékévé. A két világháború közötti időszakot nem vizsgálom.

Dolgozatom elején körüljáróm a haditudósításhoz kapcsolódó fogalmakat. Röviden összefoglalom a magyar haditudósítás kialakulását, valamint a magyar haditudósítók tevékenységét az első világháborút megelőző időszakban. Megvizsgálom az első és második világháborús haditudósító szervezet felépítését, feladatrendszerét és működését. Ismertetem a haditudósítók tevékenységét, feladatait, a tudósítások menetét, a haditudósítók lehetőségeit és korlátait. Röviden összefoglalom a korabeli sajtó sajátosságait, bemutatom a cenzúra helyét, szerepét és működését a világháborúk idején. Mindezek alapján összehasonlítom a két világháborús haditudósító szervezet és összegzem a tapasztalatokat.

Tekintettel arra, hogy a haditudósításnak számos formája van, dolgozatomban csak az írott médiában megjelenő tudósítások kutatásával foglalkozok, és nem elemzem a haditudósítók propaganda tevékenységét. Külön kitérek a tábori újságokra, melyek szerkesztése és tartalommal való megtöltése szerves részét képezte a haditudósítók feladatainak, valamint ismertetem a fényképész haditudósítók, mint a háború képi megörökítői munkáját. Röviden leírom a haditudósítók számára rendelkezésre álló technikai eszközöket. Bemutatom, hogy a

világháborúk a haditudósító szervezete és a haditudósítók feladatai hogyan változtak. Az első és második világháborús haditudósítás tapasztalatai alapján igazolni kívánom, hogy a modern kor háborúiban a haditudósító feladatok szakszerű ellátásához elengedhetetlen valamilyen mértékű katonai ismeretek birtoklása.

1.2. KUTATÁSI MÓDSZEREK, FORRÁSOK

Kutatásom során a források széles spektrumát kellett feldolgoznom. A kutatási célkitűzések elérése érdekében, a disszertációm előkészítése során az alábbi módszereket alkalmaztam.

- Az első fázistól kezdve igyekeztem a legmélyebben feldolgozni a vonatkozó hazai szakirodalmat.
- Magyarországon, a világháború időszakában megjelenő jelentősebb napilapok és hetilapok, valamint a tábori újságok tartalom-elemzése.
- Levéltári kutatómunka végzése, a nyomtatott sajtóban megjelenő haditudósítások tanulmányozása, elemzése, értékelése, továbbá a haditudósítók beszámolóinak és tudósításainak tanulmányozása.
- A témához kapcsolódó doktori értekezések, a hazai szakirodalom, az írott és elektronikus publikációk, valamint a jogi szabályozás tanulmányozása, feldolgozása.
- Általános vizsgálati módszer, benne összehasonlítás és általánosítás, valamint átfogó történeti módszer.
- A részkutatási eredmények feldolgozása és publikálása.
- Konzultáció a kutatási témában jártas szakemberekkel.

Megítélésem szerint kutatási témám ritkán kutatott terület, és mint ilyen, a keveset publikált témakörök közé tartozik.

1.3. HISTORIOGRÁFIAI ÖSSZEFOGLALÓ

A haditudósítói tevékenységet legközelebből a haditudósítók visszaemlékezésén, leírásán és életrajzi regényén keresztül ismerhetjük meg. A hírlapirodalom és a katonai hírlapirodalom egyes területeinek vizsgálatával számos sajtótörténeti kutatás foglalkozott. A haditudósítás témakörét azonban már kevesebben vizsgálták. A témához kapcsolódó jelentősebb kutatók és kutatási területek a következők voltak:

Thaly Kálmán (1839-1909) költő, író, tiszteletbeli bölcsészdoktor, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja, országgyűlési képviselő. Irodalmi munkásságát a kuruc kor

feltárásának és népszerűsítésének szentelte. Munkássága sokáig vitatott volt. Thaly Kálmán Romantikus történelemszemléletét jellemezte, hogy nem ismert középutat, kutatásának tárgyát csak pozitívan vagy negatívan ítélte meg. Szívügyének tekintette a Mercurius Hungaricus keletkezésének és történetének feldolgozását. A Mercurius Hungaricus-szal kapcsolatos vitákra és a félreértésekre elsősorban az adott okot, hogy az 1705–1710 közötti időszakban megjelent újságból mindössze csak néhány szám került elő, és az egyes példányok nincsenek sorszámozva, hanem csak a hírek eredetének a dátumait tüntették föl; így a megjelenés időszakosságát nem lehetett megállapítani. A Mercurius Hungaricus-ra elsőként Szalay László hívta fel a figyelmet, amikor 1859-ben történeti munkája forrásai közé felvette az újság első ismert számát. Behatóan Thaly Kálmán foglalkozott először vele. Szalay László után néhány újabb számot fedezett fel, amelyek közül egy nyomtatott és két kéziratos példány volt. Évek során újabb példányok kerültek elő hazai, német és francia levéltárakból: jelenleg a Mercuriusnak 13 nyomtatott és kéziratos példánya ismeretes, de mindössze csak hat száma, mivel egyes számokból két-három példány is előbukkant. Thaly Kálmán kezdetben úgy vélte, hogy a Mercurius Hungaricus alkalmilag kiadott újságlapok sorozata, később már azt bizonygatta, hogy rendszeresen megjelent heti, illetve havi lapról van szó, melynek példányai túlnyomó részben elkallódtak. Ezt a véleményét az újság történetével kapcsolatban gyűjtött adatokkal igyekezett alátámasztani. Újabb kutatások azonban nem támasztják alá Thaly Kálmán elméletét.

Ferenczy József (1855-1928) irodalom- és sajtótörténész, író. Legjelentősebb munkája *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*, mellyel elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Athenaeum-díját. Az 1887-ben megjelentetett öt füzetből álló tanulmánya az első magyar nyelvű lap megjelenésétől a kiegyezésig adott általános képet a honi hírlapirodalom fejlődéséről, kiterbélyesedéséről. Az első füzet az egyetemes kezdetektől, a Római Birodalom hivatalos közlönyétől, illetve a könyvnyomtatás föltalálásától elterjedő sajtótól, a magyar nyelvű hírlapok megjelenésig terjedt. A második füzet a sajtószabadság korlátozásával, illetve a politikai sajtó megjelenésével foglalkozott. A harmadik füzet a szépirodalmi kiadványok és a reformkor sajtóküzdelseinek nevezetes orgánumait ismertette. A negyedik füzet a reformkori újságírás nagyjait méltatta és a politikai hírlapirodalom kibontakozását mutatta be. Az ötödik füzet az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, valamint a kiegyezésig terjedő időszak hazai sajtófejlődésének fő irányait tekintette át. Ez volt az első magyar sajtótörténeti tanulmány, azonban hamar aktualitását veszítette.

Dezsényi Béla (1907-1972) könyvtáros, sajtótörténész, az irodalomtudományok kandidátusa. A *Magyar Könyvszemle* szerkesztője, a hazai sajtótörténeti kutatás meghatározó alakja volt. Tudományos munkásságának középpontjában a magyar hírlap- és folyóirat irodalom bibliográfiai és történeti feldolgozása, valamint sajtótudományi kutatások álltak. Érdeklődési körének középpontjában a XVIII. századi és a reformkori hírlapok történetének feltárása állt. Közreműködött *A magyar sajtó bibliográfiája 1945–1954.* kötet összeállításában. Egyik legjelentősebb műve *A magyar sajtó 250 éve*, amely az első átfogó, magyar sajtótörténeti feldolgozás volt. A téma iránt érdeklődők munkáját ma is haszonnal forgathatják, a kutatók számára pedig megkerülhetetlen.

Kókay György (1929-2007) a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének volt munkatársa, fő kutatási területe a felvilágosodás korának irodalom-, művelődés-, könyv- és sajtótörténetére terjedt ki. Kutatásai jelentős részben kötődtek a könyvtörténeti diszciplínákhoz, a könyvkiadás és terjesztés, az újságok, folyóiratok és alkalmi nyomtatványok történetéhez. Legelső, 1954-ben megjelent tudományos közleményének címe, *A II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverésétől 1790-ig terjedő időszakban megjelent magyarországi időszaki sajtótermékek ismertetése.* Az 1772 és 1849 közötti magyar irodalom történetének általa összeállított bibliográfiája, valamint a magyar hírlap- és folyóiratirodalom történetének monografikus feldolgozása a korszak kutatói számára nélkülözhetetlen kézikönyvként szolgál.

Lukács József (1922-1987) fő kutatási területe a katonai hírlapirodalom története volt, e mellett kísérletet tett a magyar haditudósítás történetének feldolgozására, a haditudósítók tevékenységének bemutatására. Legjelentősebb művei: *A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferentől napjainkig*, melyet a magyar katonai sajtó első tudományos feldolgozásaként tartanak számon. *Katonai hírlapok az 1914-1918. évi világháborúban* és a *Katonai hírlapok az 1914-1918. évi világháború alatt* című tanulmányaiban részletesen ismerteti a világháborús katonai újságok jellemzőit, keletkezésük körülményeit és sajátosságait. *Régi magyar haditudósítók* című írásában nagyvonalakban ismerteti az első világháborút megelőző szórványos haditudósítói tevékenységet, ezen belül is az énekmondók, hadifutárok működését, valamint a forradalom és szabadságharc katonai sajtóját. A fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről szóló 530/1945. M.E. számú rendelet alapján, az 1943-ban megjelent *Karddal és Tolla* című könyvét betiltották, melyben átfogó képet igyekezett adni a magyar haditudósítás történetéről.

Könyvében számba vette a legismertebb haditudósítókat. Ismertette a magyar haditudósítás kialakulását és fejlődését, a futárok és énekmondók szerepét, valamint a 1848-49-es forradalom és szabadságharc katonai lapjait. Röviden kitért az első és második világháborús haditudósítók tevékenységére és a tábori újságok bemutatására. Lukács József volt az első, aki megkísérelte feldolgozni a magyar haditudósítás történetét. A világháborús haditudósításról azonban objektív képet nem kapunk. Tanulmánya, mint ahogy azt ő maga is megerősítette, csak vázlatos és megközelítő képet ad a magyar haditudósítás történetéről, ezért a világháborús haditudósítás további részletes feldolgozásra szorul.

Bokor László (1930-) fényképész, rendező-dramaturg. 1950-től a Magyar Filmhíradó munkatársa, majd 1975-től a Híradó és Dokumentumfilm Stúdió vezetője, valamint a Magyar Filmhíradó főszerkesztője volt. 1987-től 1990-ig a Mozi- és Videofilmgyár alapító igazgatója. 1971-től a történelemtudományok kandidátusa; kutatási területe a második világháborús filmpropaganda volt. Legismertebb műve a *Dobozbazárt háború*, melyben a háborús filmhíradások és a propaganda kapcsolatát vizsgálta. Írásai segítségével rekonstruálni lehet a második világháborúban működő magyar haditudósító század filmes csoportjának tevékenységét a szervezet sajátosságait. Tőle tudjuk például, hogy Örkényben a gyakorlótéren működött egy kamuflázsfront, ahol a második világháború haditudósítását kiegészítő filmfelvételeket készítettek. „*Akadtt sminkmester az arcok elváltoztatására, tűzszerezés, trükkmester, kaszkadőr, nyomjelző és füstfüggöny, volt itt minden a félelmes káprázatok felidézésére. A frontokon csak néhány megszállott maradt, a Leica-művész Németh hadnagy s az amatőrködő törzstisztek.*”¹

Szegő Krisztina (1956-) szociológus. Kutatási területe a háborús média, a katasztrófa-kommunikáció és a hermeneutika. Tudományos értekezésében (*A haditudósítás fejlődése a XX. században*) a haditudósítás kapcsolatát tanulmányozta a tömegkommunikációval, a stratégiával és a művészetekkel. Vizsgálta, hogy a haditudósítók hogyan használták a rendelkezésükre álló egyre fejlettebb technikai eszközöket, különösen a rádiózás és a televíziózás területén. Ismertette a XX. századi amerikai, brit, francia és orosz haditudósítói gyakorlatot. Kutatásait a témám szempontjából csak részben tudtam hasznosítani, hiszen a szociológiai megközelítés nem volt célom.

---

¹ Bokor László: Haditudósítás magyar módra; <http://www.168ora.hu/itthon/haditudosito-filmhirado-masodik-vilaghaboru-don-kanyar-hitler-60478.html> Letöltés ideje: 2012. 05. 09.

A fentiekből jól látszik, hogy számos sajtótörténeti tanulmány született, több kísérlet is indult a hiányosan ránk maradt hírlapok és tábori újságok felkutatására, rendszerezésére. Ezek a kutatások azonban csak bizonyos aspektusát vizsgálták a témának. Az első világháborút megelőző haditudósítói tevékenység feltáratlan maradt. A két világháború haditudósító szervezetével sem foglalkoztak mélyrehatóan, továbbá a cenzúra tudósításokra gyakorolt hatását sem elemezték. Ahhoz, hogy pontosabb képet kapjunk a haditudósítók szervezetéről, tevékenységéről és feladatairól elengedhetetlen, a rendelkezésre álló források felülvizsgálata.

2. A HADITUDÓSÍTÁSRÓL ÁLTALÁBAN

A legelején a fogalmat kell tisztázni, hogy pontosan mit is értünk a haditudósító, illetve a haditudósítás fogalmak alatt. A haditudósítót az egyes korokban másként definiálták és eltérően értelmezték a haditudósítást, ezért nehéz egy általánosan elfogadható definíciót meghatározni. Legegyszerűbb megfogalmazásban: „*Haditudósító: a hadszíntérről tudósításokat küldő.*”² Egy másik értelmezés szerint: „*A haditudósítás olyan nyomtatott, rádiós vagy tévés híradás, amely egy hadi cselekvésről vagy annak körülményeiről, a hadi cselekvés pedig egy konfliktusról szól ... legfőbb ismérve, hogy a tudósító a helyszínen van, saját impressziói, élményei alapján készíti el a tudósítást. Jelenlétével hitelesíti az eseményeket, személyisége mégis a háttérben marad.*”³ Lukács József a következőképpen definiálta a második világháborús haditudósító fogalmát: „*Ma haditudósító az újságíró, aki hűséges, óvatos és „szűrő” krónikása az eseményeknek. Haditudósító a fényképész, a film felvevő, a szobrász, a rajzoló és haditudósító, a kizárólag propaganda képzettségű katonai is.*”⁴ Bánffy Katalin a következőképpen határozta meg a második világháborús haditudósító definícióját: „*Haditudósító: a háborút megörökítő, arról híreket továbbító kat. személy. Írásban, fényképen, rajzban, festményben és hangban megörökíti a haditevéket, ill. az azzal összefüggő eseményeket, helyszíneket, személyeket; tudósítja ezekről a harcoló alakulatokat és a hátszínre, kapcsolatot létesít a hadműveleti terület és a hátszín között; propaganda tevényt folytat egyrészt saját csapatok lelkesítésére, buzdítására, másrészt az ell. bomlasztására.*”⁵ Egy további megközelítés szerint: „*A haditudósító: A fegyveres küzdelem folyamán a hadműveleti területről, a hadműveletekről és a harcokról a küzdelem epizódjairól, az adott ország állampolgárainak tájékoztatása céljából haditudósításokat készítő újságíró, televíziós, filmes, rádiós személy. A haditudósító rendszerint maga is aktív katona vagy tartalékos katona.*”⁶

Jól látható, hogy hányféle definíció létezik a haditudósító és a haditudósítás meghatározására. A haditudósító egy adott helyszínen a saját élményei, tapasztalatai vagy a másoktól kapott információk alapján készíti el a tudósításait. Elengedhetetlen, hogy csak a tényekre szorítkozzon, az események hangulatát, a konkrét cselekményeket írja le, örökítse meg.

² Magyar Értelmező Kéziszótár; Akadémiai Kiadó; 1982; Budapest.

³ Pável Györgyné Szegő Krisztina: A haditudósítás fejlődése a huszadik században (doktori értekezés); 2000; ZMNE; 4. oldal.

⁴ Lukács József: Karddal és tollal; 1943, Budapest; 25. oldal.

⁵ Sipos Péter (főszerk.): Magyarország a második világháborúban Lexikon A-Zs; Budapest; 1996, Magyar Hadtudományi Társaság; 143. oldal.

⁶ Hadtudományi Lexikon, Budapest; 1995; Magyar Hadtudományi Társaság, 463. oldal.

A történetek megítélése, bírálata nem a haditudósító feladata. A sajtót általánosságban a történelem másodperc mutatójaként is szokták aposztrofálni. A háborús híreknek azonban nem csak pillanatnyi jelentőségük van, hiszen ha arra gondolunk, hogy sok művész is haditudósító volt, akkor az aktualitáson túl művészi, történelmi és szociográfiai jelentőségük is van. A tudósítás hitelességét az adja, hogy a haditudósító a helyszínen van. Láthatjuk, hogy ez az első és a második világháborúban nem feltétlenül teljesült, továbbá a cenzúra is nagymértékben meghatározta a haditudósítók mozgásterét.

Ki is a haditudósító valójában? Aki annak vallja magát, vagy a társadalom annak tekint. Akiról meg lehet állapítani, hogy mikor és hol, kinek a megbízásából tudósított. Napjainkban a haditudósítók már nem a művészek közül és nem is a katonák közül kerülnek ki, hanem az újságírók soraiból. Ma már egy speciális szakemberként tekinthetünk a haditudósítókra. Figyelembe véve a haditudósítókkal kapcsolatos megállapításokat és a fent ismertetett haditudósító fogalmakat, szükséges annak pontos definiálása. Véleményem szerint a haditudósító olyan, a médiában tevékenykedő, illetve a médiában jártas szakember, aki a hadműveleti területről, a fegyveres, háborús konfliktusról, annak helyszínéről, vagy közeléből írásban, szóban vagy képekben tudósítást, haditudósítást készít. A haditudósító a szakmai ismereteknek maximálisan a birtokában van (médiá és kulturális ismeretek, katonai ismeretek, hadtudomány, biztonságpolitika), részletes ismeretekkel rendelkezik a konfliktusban részt vevő felekről, az adott helyszínről. Feladata ellátásához megfelelő nyelvismerettel és szakmai kapcsolatokkal rendelkezik. A rendelkezésére álló technikai eszközökkel feladatát kellő objektivitással tudja ellátni.

2.1. A HADITUDÓSÍTÁS KIALAKULÁSA

Talán közhelyként hangzik, de már az ókori Rómában megjelentek a hírek írott formában. Julius Caesar Kr. e. 59-től készítette az *Acta Diurna* nevű hírközlőt, melynek kézzel írt példányait a város forgalmasabb helyein és a provinciákban kiakasztották, hogy a lakosság tájékozódhasson belőle. Hasonló hírközlő kiadványa volt a kínai császároknak is, a *Pao*, amely már 600-tól tájékoztatta az alattvalókat.⁷ Maros Andor szerint a hírek ellenőrzésének egyik eszköze a cenzúra, már az ókorban is létezett. Példaként említi azt az esetet, amikor Tiberius császár halálra ítélte Scaurs római költőt, egy neki nem tetsző novella miatt, vagy

---

⁷ Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. <http://vmek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#1> Letöltés ideje: 2012. 05. 05.

hogy Titus Labienus írásait nyilvánosan elégették⁸, és ilyen módon megfélemlítették a római történetírókat. Ez is azt támasztja alá, hogy a cenzúra nem a könyvnyomtatás feltalálásával egyidős, hanem a hírek közlésével. A háborúról való tudósítás egyidős a háborúkkal és a haditudósításokkal egy időben jelent meg azok uralkodói, állami ellenőrzése.

A 955-ben lezajlott Lech-mezei csata két olyan mondát is teremtett, melyet nehéz lenne letagadni. Az egyik „Lehel kürtje” a másik a csatából hazatért „hét gyász magyar” históriája, akik hűtlenek voltak bajtársaikhoz, ezért nemzetségük kihalásáig énekmondással kellett szolgálniuk a közösségnek és a hősiesség gondolatának.

A magyar haditudósítás futárokkal és énekmondókkal kezdődött. Szent István birodalmában a futárok már jelentős szerepet kaptak, László és Kálmán korában már törvények védték a tevékenységüket. Ekkor a futárszolgálat is katonai szolgálatnak számított. Tagadhatatlan, hogy a magyar vitézséget, a dicső tetteket az énekmondók őrizték meg leghívebben a szájról-szájra adott mondák, történetek útján, tevékenységük azonban nem haladta túl a nép mesélőinek és szórakoztatóinak szerepét. 1181-ben a kötelező írásbeliség elrendelése elősegítette a levelezés elterjedését, mely legalkalmasabb eszköze lett a későbbi haditudósításoknak. A XV. századból maradt ránk az eddig elsőnek ismert írott magyar hadijelentés, amelyet Marczaly János, Zsigmond király egyik hadvezére írt 1437-ben. Innen számítjuk az írott magyar hadijelentések történetét, kezdetét. A XV. században a hadifutárok majd a XVI. században az énekmondók kerültek előtérbe. A kor énekmondói közül mind vitézségével, mind irodalmi munkásságával leginkább Tinódi Sebestyén tűnt ki. Az első volt az akkori tudósítók közül, akire mai értelemben véve is ráillik a haditudósító kifejezés. Élete a kard és a lant jegyében zajlott. Az 1554-ben Kolozsvárott kiadott *Cronica* című művében így írt magáról, mint haditudósítóról: „...készöritetém enmagamat, és ez egynéhány historiát megírom...Igazmondó jámbor vitézüktül, kik ez dologban jelön voltak, értéköztem, sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat le nem írtam, az mi keveset írtam, igazat írtam, ha valahol pedig vétnök volna benne, azt ne én vétkömnek, hanem az kiktől értéköztem, tulajdonítsatok.”⁹ A haditudósítás Tinódi Sebestyén munkája nyomán kapott először irodalmi formát. A XVII. századból több kisebb-nagyobb harctéri tudósítás ismert. A legkorábbi Petneházy István jelentése Nagyvárad kapitányához, Nyáry Pálhoz. Zrínyi Miklós hadvezér, költő 1664. évi téli hadjáratáról Kálnoki Sámuel tudósításait olvashatjuk. A XVIII. században a haditudósítás új fejezettel gazdagodott. A magyar hadisajtó fogalmát

⁸ Maros Andor: A cenzúra, a haladó eszmék üldözésének története; 1947; Budapest; 12. oldal.

⁹ Lukács József: Régi magyar haditudósítók, Magyar Katonai Szemle, 1942/6; 626. oldal.

II. Rákóczi Ferenc teremtette meg azzal, hogy 1705-ben megindította a *Mercurius Hungaricus* című tábori újságot. Az újság megjelenéséig a magyar haditudósítás inkább történetírás, irodalom és hivatalos jelentés keveréke volt. A *Mercurius*-al az első hadiújság és az első „hivatásos” haditudósító gondolata is megszületett. A XIX. században a magyar hadvezetés nemcsak felhasználta, hanem fejlesztette is a haditudósítást. A század legkimagaslóbb haditudósításai az 1848-49-es szabadságharcban születtek. Ocsvay Ferenc szerkesztésében jelent meg Kolozsvárott a *Honvéd*, Csíkszeredán Bíró Sándor szerkesztésében a *Hadi Lap* és a *Csíki Gyutacs*, és Komáromban Mack József szerkesztésében a *Komáromi Értesítő*. Ezek mellett volt olyan polgári lap is, amelyet maga Jókai Mór tudósított. Az 1853-56-os krími háborúról a magyar olvasóközönséget Szatmáry Papp Károly és Ungváry György tudósította. Az 1870-71-es francia-porosz háború eseményeiről Csiky Kálmán a *Pesti Naplót*, Borostyán Nándor pedig a *Hon* című újságot tudósította. Az első balkáni háborúban szintén több magyar haditudósító is részt vett.

2.2. RÖPÍVEK KORA

A nyomdászat elterjedésével a könyvek után a röpívek, újságlevelek is megkezdtek világhódító útjukat.¹⁰ Az újságlevelek vagy röpívek Itáliából kiindulva teret hódítottak Európa jelentősebb országaiban. Olaszul *relazioni*, *avisi* vagy *ragguagli*, németül *Newen Zeytungen*, *Flugschriften*, franciául pedig *Occasionels* néven ismerték őket.¹¹ Itáliában leginkább kereskedelmi vonatkozású tartalmuk volt. Franciaországban az uralkodó és a nemesség, valamint a katolikusok és a protestánsok között folyó küzdelmek következtében terjedtek el az újságlevelek. Az uralkodót ért támadások miatt 1534-ben Franciaországban betiltották a nyomtatott röpíveket. Dezsényi Béla szerint az első újságlevelek a XIII. században Angliában jelentek meg, és főként a vidéki nemesek tájékoztatását szolgálták.

Mint az érem másik oldala, az írott hírekkel egyidejűleg az ellenőrzés és szabályozás, a cenzúra is munkához látott. 1275-ben Angliában már királyi rendelet tiltotta a hamis hírek közzétételét. Itáliában nagy népszerűségnek örvendtek a röpívek, számos tudósítás jelent meg a különféle eseményekről. A hamis hírek terjedésének megakadályozására pápai bullát is kiadtak, melynek értelmében a hamis hírek terjesztőjét akár kivégzéssel is sújthatták. „V. Pius

---

¹⁰ 1400-as évek végére, de inkább az 1500-as évektől terjedtek el ilyen röpívek. Thaly Kálán szerint már 1480-tól léteztek.

¹¹ A magyar sajtó története, I. 1705-1848; <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/6.html> Letöltés ideje: 2008. 10. 10.

megbélyegezte a kéziratos újságírókat¹², amiért a pápáról és a püspökökről számukra kedvezőtlen híreket közöltek. 1572-ben bullában bélyegezte meg ezeknek az iratoknak még az olvasóit is. XIII. Gergely gályarabságot szabott ki azokra, akik nem jelentették be az ilyen újságokat.”¹³ A hírlapok rohamos fejlődése a XVI. századtól figyelhető meg, akkortól ugyanis már nemcsak egy bizonyos körnek szánták őket, hanem a nyilvánosság számára is árusították, egy *gazetta*¹⁴ nevű pénzegységért.¹⁵ Az újságlevelek ebben az időben más országoktól átvett, szó szerint lemásolt, illetve lefordított híreket tartalmaztak. Ilyen volt például az 1505-ben Németországban megjelent, olaszból fordított *Copia der Neuen Zeitung aus Pressillg Land* című röpv¹⁶, vagy az 1518-ban megjelent *Copia der Newen Zeitung*, amely egy új amerikai gyarmat, Brazília felfedezéséről számolt be.

A röpvékek és újságlevelek kiadása nem időszakhoz, hanem eseményhez kötődött, egy-egy fontosabb történelmi-, hadi eseményt írtak le.¹⁷ Kézzel kézre terjedtek a példányok, így nem jutottak el a nagy nyilvánossághoz. Többnyire a török háborúról, földrészek felfedezéséről, természeti jelenségekről vagy gyilkosságokról adtak hírt. Egy 1597-ből származó röpv beszámol a török háború kapcsán Hatvan visszavételéről. Leírta az ostromot és az ütközetek egyes mozzanatait, a törökök ellenállását és végül két török hadifogoly vallomását.¹⁸ Magyarország olyannyira Európa érdeklődésének középpontjába került a török háborúk kapcsán, hogy csak Németországban több mint 300 aprónyomatvány jelent meg a háborúról szóló tudósításokkal. Az 1650-ben indult francia verses újság sűrűn közölt magyar híreinek központjában Zrínyi Miklós hősi alakja állt.¹⁹ Olaszországban pedig külön lapot indítottak *Diario D'Ungheria* címen, amely csak a Magyarországi eseményekről számolt be.²⁰ Az ilyen nyomtatott hírek sokszor több hónapos késéssel, és kétes hitelességgel jelentek meg, noha a friss hírekre már ekkor meg volt az igény. Thaly Kálmán így írt ezekről a röpvékekről:

---

¹² Ezek az úgynevezett Fugger Zeitungok. A Vatikán 1555-1571-ig terjedő időszakból őriz ilyeneket.

¹³ Dezsényi Béla: Sajtótörténet; 1951; Budapest; 2. oldal.

¹⁴ Gazette (francia) a. m. hírlap. Az olasz gazetta szóból származott, mely eredetileg velencei váltópénz volt hét fillér értékben, melyért a XVI. században ott a kinyomtatott értesítéseket meg lehetett venni. Ez a kifejezés később számos országban újság jelentésként honosodott meg.

¹⁵ A források nem egyértelműek, hogy a franciák vagy az olaszok használták előbb ezt a kifejezést, de a legtöbb forrás a franciáknak tulajdonítja ezt. Kókay-Buzinkay-Murányi szerint a velencei köztársaság 1563-ban egy *gazeta* belépti díjat állapított meg a törökellenes háborúk állásáról szóló hírek nyilvános felolvasásaira. Dezsényi Béla szerint a Portugáliából érkező híreket olvasták fel.

¹⁶ Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada; 1941; Budapest; 8. oldal.

¹⁷ A legrégebb nyomtatott újságlevél egy 1475-ből származó trieszti nyomtatvány volt, amely Caffa városának török megszállásáról adott hírt. Az újságlevelek egy lapos, egyetlen hírt tartalmazó nyomtatványok voltak.

¹⁸ *Alles mit sondern fleiss auss vielen glaubwürdigen schrifften, den Christlichen Leser zu Erinnerung vnd Ermahnung, vnserm Christlichen Kriegsvolk vnd diesen grewliche Feindt, zuerbitten zusamman getragen. Durch Frey der Historien vnd Wahrheit Liebhabern 1597. Frankfurt, bey Christian Egenolffs Erben.* Ferenczy József : A magyar hírlapirodalom története, I. kötet, 6. oldal.

¹⁹ Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada; 1941; Budapest; 10. oldal.

²⁰ Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada; 1941; Budapest; 8. oldal.

„Ekképp valahányszor valami fényes haditervet vittek végbe a törökön — s ez kivált a XVII-ik század utolsó negyedében nem volt ritka dolog — majd annyiszor külön nyomtatott tudósítások önálló hírlapalakban, adattak ki s hirdették a keresztyén fegyverek diadalát. Csakhogy az ily tudósítások, bár magyar dolgokról szóltak, minthogy a főhadvezérek idegenek voltak: többnyire Bécsben vagy még távolabb nyomtattak; sőt amikor hazánkban is kerültek sajtó alá: ami földolog — nem magyar ember tolla fogalmazta azokat, s nem magyar szellem, idegen érdek lengi át szavaikat. A nyelv is, melyet az ily röpvíveknél használtak, vagy német vagy olykor olasz.”²¹

A XVI. század végére a röpvívek kezdtek függetlenedni és közelítettek az időszaki sajtóhoz. Az első időszaki sajtó 1590-től jelent meg *Relationes Semestrales*²² címen Lautenbach Konrád szerkesztésében, félévente, amely latin és német nyelvű tudósításokat tartalmazott. 1597-től jelent meg félévente a *Historische Beschreibung* Kölnben, Saleris Adolf kiadásában.²³ Ugyan ettől az évtől kezdve Straub Lénárd havonta adott ki röpvíveket, azonban mindegyiket más címen. Míg Németországban számos ilyen kiadó létezett, addig Magyarországon egy sem. Így a magyarok a Rákóczi-korban is külföldi lapokból értesültek a hazánkban történt eseményekről.

1605-ben²⁴ már hetilap jelent meg Németországban és 1615-ben hét hivatásos újságíró működött.²⁵ Az első rendes hírlap 1606-ban látott napvilágot Strassbourgban *Zeitung* címen, majd 1615-ben a *Frankfurter Zeitung*, 1622-ben a *News* Angliában, 1631-ben a *Gazette* Franciaországban²⁶ és majd száz évvel később 1705-ben követte őket a magyar *Mercurius Hungaricus*, latin nyelven.

A XV. század egyik legnépszerűbb újságlapját Mátyás király készítette 1456-ban Németalföldön, amely az Erdélybe betört Drakula havasalföldi vajdáról adott hírt. Sorozatos rémtetteit egy elmenekült szemtanú elbeszélései nyomán adta hírül. Legkorábbi kiadása

²¹ Thaly Kálmán: Nyomtatott hírlapok a kurucz világban, Vasárnapi Ujság, 1866; 122. oldal

²² Thaly Kálmán szerint 1591-ben jelent meg és *Relationes Historicae* címen. Dezsényi Béla pedig 1588-re datálja a Frankfurtban félévente, az őszi és a tavaszi vásárhoz igazodóan *Nova Historia Relatio* címen megjelenő lapot, amely 1598-ban szűnt meg.

²³ Részletesen foglalkozott a magyarországi török eseményekkel *Vngerische vnd Siebenbürgische Kriegshändel* cím alatt.

²⁴ Dezsényi Béla 1609-re teszi ezt az időpontot. Ekkor jelent meg Strasbourgban a *Relatio* és Augsburgban az *Aviso* című heti lap. Az augsburgi postamester a beérkezett lapok híreiből összeválogatott egy újságot és azt rendszeresen kiküldte olvasóinak. Szerinte 1610-től Bécsben, Bázelban, Frankfurtban és Hamburgban is jelent meg időszaki hírlap, amelyek a harmincéves háborúról tudósítottak.

²⁵ Dezsényi Béla: Sajtótörténet; 1951; Budapest; 2. oldal.

²⁶ A mai értelemben vett vezércikket és a rovatokat a franciák ekkor kezdték el alkalmazni, amit később minden hírlap átvett.

1485-ben jelent meg *Dracole Waida* címmel. A szemtanú elbeszélését azzal toldotta meg, hogy Drakula a magyar király fogságában keresztény hitre térését követően trónjára visszatérve, emberséggel uralkodott. E történeti valóságtól eltérő befejezésnek az volt a célja, hogy a magyar király mellett keltsen hangulatot.²⁷ Az első magyarországi röpvét²⁸ Manilus János²⁹ vándornyomdájában Mogyorókéménden³⁰ nyomtatták 1587-ben *Newe Zeitung aus Ungern* címen³¹, és a szigetvári pasa portyázásáról és vereségéről számolt be. Ugyanez a nyomdász 1593-ban Németlövön is kiadott egy újságlevelet *Newe Zeitung und Wundergeschichte* címen, amely a Konstantinápoly felett feltűnt üstökösről adott hírt. Ezt az újságlapot egy évvel később Johann Walo pozsonyi vándornyomdász az 1593. évi nógrádi csata versbe foglalt leírásával együtt újból kiadta (*Zwo warhafftige Newezeitung ...*). Történik említés még egy 1586-os bártfai *Newe Zeitung*ról és egy 1595-ben készült hazai újságlapról is (*Zeitung von Zenng ...*), de példányaik egyelőre ismeretlenek.³² 1634-ben Brewer Lőrinc lőcsei nyomdász *Roevid, de igen bizonyos Relatio ...*³³ címen adott ki egy újságlevelet, amely Wallenstein császári tábornok árulását és kivégzését adta hírül.

2.3. AZ ELSŐ HÍRLAPOK

2.3.1. WIENNERISCHES DIARIUM

A *Wienerisches Diarium* 1703. augusztus 8-án indult³⁴ I. Lipót engedélyével. Hetente kétszer majd 1812-től hetente háromszor, 1814-től pedig naponta jelent meg, negyedréti alakban, hat levélen.³⁵ 1704-től *Wienerisches Diarium* néven futott 1780-ig, és a mai napig fenn áll *Wiener Zeitung* címen.³⁶ Magyarországon leginkább olvasott külföldi lap a *Wienerisches Diarium* volt. Thaly Kálmán a következőket írta a *Wienerisches Diarium*mal kapcsolatban „... a fölkezt magyar rendek ügyeit, mint ellenség folyvást a legelferdítettebb

²⁷ A magyar sajtó története I. 1705-184; <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/11.html> Letöltés ideje: 2008. 10. 10.

²⁸ Ballagi Géza 1675-1703 között Nagyszombaton és Bécsben latinul megjelenő röpvét is megemlítték, mint első röpvét, de ezt más források nem erősítették meg.

²⁹ Kókay-Buzinkay-Murányi szerint egy laibachi vándornyomdász Hans Mennel nyomtatta a lapot. Dezsényi Béla szerint ez a nyomdász még két német nyelvű röpvét és később meg egyet adott ki 1631-ben.

³⁰ Fehér Katalin a Vas megyei Mogyorókerékre teszi a nyomda helyét. Kókay-Buzinkay-Murányi Monyorókerék-et nevezi meg a nyomtatás helyeként. Németül Eberau és Ausztria területén található.

³¹ Ferenczy József: Magyar Hírlapirodalom Története, I. kötet 5. oldal. Dezsényi Béla szerint még ugyanabban az évben utánnomásban Nürnbergben is kiadták.

³² A magyar sajtó története I. 1705-1848; <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/11.html> Letöltés ideje: 2008. 10. 10.

³³ Kókay-Buzinkay-Murányi: A magyar sajtó története; 17. oldal.

³⁴ Wiener Zeitung; <http://www.wienerzeitung.at/DesktopDefault.aspx?TabID=4602&Alias=support> Letöltés ideje: 2008. 10. 20.

³⁵ A negyedréti alak, hat levél 12 oldalnak felel meg.

³⁶ Thaly Kálmán: Nyomtatott hírlapok a kurucz világban, Vasárnapi Ujság, 1866; 122. oldal.

modorban igyekezett föltüntetni. Zsarolásokat, dúlásaikat, soha meg nem történt képtelen kegyetlenkedéseket fogott rájuk, vezéreiket tudatlanoknak, barbároknak, egymással örökké viszálykodóknak, önzőknek, hitegetőknek festé, diadalaikat elhallgatta vagy végtelenül lekicsinyítette, ellenben fegyvereiknek bármily csekély csorbáját nagyítva hangos szavakkal kürtölé... és a művelt Európa, különösen a protestáns Németország, ezen közlöny rosszakarató, ferde tudósításaiból meríté ismereteit a magyar szabadság háborúról.”³⁷

Wienerisches Diarium

Forrás: http://www.wienerzeitung.at/unternehmen/455_Die-Wiener-Zeitung-GmbH.html

Letöltés ideje: 2012. 05. 05.

2.3.2. IGAZMONDÓ MAGYAR MERCURIUS

A Wienerisches Diarium hatására, annak ellensúlyozására született meg az első magyar hírlap, latin nyelven.³⁸ 1705. és 1711. között változó időközönként, és hírmennyiség függvényében változó oldalszámon jelent meg. Arról, hogy a hírlapot a hazai vagy a külföldi közönségnek szánták, megoszlanak a nézetek. Thaly Kálmán álláspontja szerint Eszterházy Antal³⁹, akitől a hírlap indításának ötlete származik, a magyar közönségnek szánta. Rákóczi fejedelem azonban többet látott a hírlapban és nagyobb távlatokban gondolkodott. Ahhoz azonban kétség sem fér, hogy a hangsúlyosabb célközönség a külföldi volt. „... a nagy közönség a hazában nyomtatott hírlapok által helyesen értesítették a történekről. S hogy különösen a külső országokban nem csak a kormánykörök tudják meg Rákóczi diplomatai jegyzékeiből a dolgok voltaképpen állását, hanem a szélesebb értelemben vett közönség is tudósították, továbbá, hogy a „Wienerisches Diarium” tendentiosus közleményeinek hitele általában gyökerestül megingattassék ... adattak ki a kurucz lapok.”⁴⁰

Eszterházy Antal 1705. április 14-én kérte Rákóczi fejedelmet, hogy támogassa a hírlap kiadását mondván, ha nem is minden lesz igaz a lapban, legalább nem a német hazugság lesz. A fejedelemnek tetszett az ötlet és utasítást adott a várparancsnokoknak, hogy a jelentősebb hadiesemények leírását a hírlap számára küldjék el neki. Így indult el az első magyar hírlap, a

³⁷ Thaly Kálmán: Nyomtatott hírlapok a kurucz világban, Vasárnapi Ujság, 1866; 122. oldal.

³⁸ Európában már ebben az időben nemzeti nyelven jelentek meg a hírlapok.

³⁹ Kókay György szerint a gondolat, hogy a bécsi híreket ellensúlyozni kell már 1704-ben felmerült Rákócziban. Eszterházy a lapot eredetileg a magyarság tájékoztatására szerette volna használni, ezért is írta az első példány vázlatát magyarul. Rákóczi azonban több lehetőséget látott a lapban, ezért azt a külföldi uralkodóknak szánta, ellensúlyozva ezzel a bécsi híreket.

⁴⁰ Thaly Kálmán: Nyomtatott hírlapok a kurucz világban, Vasárnapi Ujság, 1866; 123. oldal.

Mecurius Hungaricus⁴¹ 1705. májusában.⁴² 1708-ig a Mercurius Hungaricus nevet viselte majd 1708 és 1710 között a Mercurius Veridicus ex Hungaria⁴³ és az utolsó évben újra az eredeti néven adták ki. A cím – Igazmondó Mercurius – utal a keletkezését kiváltó okra és a hírlap céljára is. Sajnos csak töredékek illetve kéziratos másolatok maradtak ránk a legendás hírlap példányaiból.

Az első számokhoz a haditudósításokat maguk a parancsnokok írták és küldték el a fejedelemnek, melyeket a fejedelem valószínűleg csak lefordított latinra és nem szerkesztette át.⁴⁴ „A fejedelem haditudósításra való felhívásának leglelkesebben Bottyán és Bercsényi tett eleget.”⁴⁵ Ezek a jelentések, tudósítások többnyire magyarul íródtak, de sok latin szövegrészlet is található bennünk. „Anno 1705. Die 4-ta praesentis...délután az fejevári mezőben fönt írt hadnagy uram megverekedett az ellenséggel, a hol is az ellenségbűl kilenczet levágtanak, nyolczat peniglen elevenen hoznak. ... In Castris ad Földvár positis, dje 6. Junij Anno 1705.”⁴⁶ A tudósítások leginkább a harci mozzanatokra vonatkoztak. „Anno 1705. Die 7.ma Junij. A lovas német délután circiter két óra tájba, maga mellé vevén vagy negyven gyalog ráczot, a kapu eleibe kijöttek mintegy négyszáz lépésnyire, és két truppe állván s az gyalogja az árokba és halmocskák mellé recipálván magokat, egy ideig kemény puskázást tettek a vélek ellenkező katonaság ellen; de végtérére minden tartózkodás nélkül rajtok menván a vitézlő rend: nagy szaladásra ejtették az ellenséget...”⁴⁷

Thaly Kálmán szerint a hírlapnak olyan sikere volt, hogy a fejedelem elrendelte a heti megjelenést. A hírlap egy-egy példánya Lengyelországon keresztül eljutott Berlinbe és a svéd királyi családhoz is. „1705 novemberében a Magyarországra érkező angol és holland közvetítő békebiztosok is kértek a lapból, hogy a másik oldal álláspontját is megismerhessék, ne csak a Diarium álláspontját ismerjék.”⁴⁸ A magyar nemesség egy része csak 1708-tól olvashatta a hírlapot: „A példányok ... aug. 20-án expediáltattak széjjel Lőcséről, egy részt

⁴¹ Lukács József hadilapnak aposztrofálja, mivel tisztán haditudósításra épült. A lap funkcióját tekintve viszont hírlap volt.

⁴² Kókay-Buzinkay-Murányi szerzők és Papp Dezső is 1705. június 5-re teszi ezt az időpontot, míg a Szalay által talált példány kapcsán Thaly Kálmán 1705 tavaszára teszi az első megjelenés időpontját. Benda Kálmán pedig 1705. június 6-ra datálja a megjelenését. Valószínű, hogy júniusban jelent meg, májusi híryanaggal.

⁴³ Thaly Kálmán és Kókay-Buzinkay-Murányi szerzők szerint már a 1705 augusztusi (valószínűleg második) számtól kezdve Mercurius Veridicus ex Hungaria volt a címe a lapnak. Szimanidesz Lajos is augusztusra teszi a második szám megjelenését.

⁴⁴ Az első két ismert példányba a tudósítások beérkezési sorrendben kerültek bele, míg a későbbi számok esetében már csoportosították illetve átfogalmazták őket.

⁴⁵ Thaly Kálmán: Az első hazai hírlap. <http://mek.oszk.hu/04900/04987/04987.htm> Letöltés ideje: 2008. október 9.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

Rákóczi udvarához, másrészt ki Lengyelországba és Krakkón át a barátságos külföld egyéb államaiba, s végre közvetlenül is a hazában, némely előkelő férfiak számára.”⁴⁹

A Mercuriust kezdetben Lőcsén, majd Bártfán⁵⁰ nyomtatták, 1710. áprilistól pedig Kassán. Thaly Kálmán szerint az 1707-es kiadásokba a magyar események mellé már külföldi hírek is bekerültek. Az 1708. év egyik augusztusi száma négy oldal terjedelemben jelent meg és beszámolt a trencsényi ütközetről. Thaly Kálmán, kutatásai alapján úgy gondolta, hogy az első számtól kezdve hetente, majd havonta jelent meg a Mercurius. Valójában több forrás is azt erősíti meg, hogy ugyan szerették volna rendszeresen kiadni a lapot, azonban ez nem valósult meg. A második szám 1705 augusztusában jelent meg. 1706 és 1708 augusztusa közötti időszakból pedig nem ismert egyetlen példány sem. Az utolsó ismert számát 1710. március 26-án nyomtatták. Az első magyar hírlap példányszáma valószínűleg 60 és 100 között volt.

Mercurius Hungaricus

Forrás:

http://www.epa.oszk.hu/00900/00904/0001/PGS_R_XI_279_Fasc_12_6/index.htm

Letöltés ideje: 2012. 05. 05.

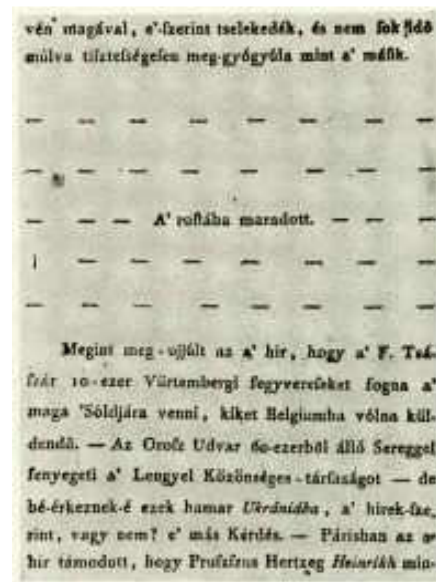
Az Igazmondó Magyar Mercurius 6 éven keresztül időszakosan megjelenve tájékoztatta a magyarországi eseményekről a külföldi államok vezetőit és a magyar nemesség egy részét. A kor európai országaihoz képest ugyan később és kissé akadozva indult meg nálunk a hírlapkiadás, de annál fontosabb szerepet töltött be a külföldi diplomáciában. Az mindenképpen elmondható, hogy mérföldkő a Mercurius a magyar haditudósítás történetében. A Mercurius a kuruc mozgalom hivatalos hírszolgálatát végző hadi és diplomáciai tudósító újsággként nemzetközi szinten is nagy érdeklődésre tartott számot. Célját elérte, hiszen jó szolgálatot tett a Rákóczi szabadságharc ügyének külföldi megítélésében.

⁴⁹ Thaly Kálmán: Az első hazai hírlap. <http://mek.oszk.hu/04900/04987/04987.htm> Letöltés ideje: 2008. október 9.

⁵⁰ Bártfán valószínűleg csak egy havi számot nyomtatták.

2.3.3. HÍRLAPOK A MERCURIUS UTÁN

1780-ig csak német és latin nyelvű lapok voltak hozzáférhetőek hazánkban, melyek a német polgárság számára készültek⁵¹ és a bécsi Wienerisches Diarium utánnomatai voltak. A hírlapok írója, szerkesztője és kiadója rendszerint egy személy volt és főként külföldi híreket közölt fordításban. Ebben az időben még nem voltak fizetett újságírók, az egyszemélyi szerkesztők és kiadók gyakorlatilag saját költségen jelentették meg lapjaikat. Az egyik ilyen hírlap az Ofnerischer Mercurius volt, amely az első oldalon mindig a Wienerisches Diarium híreit közölte. 1736-1738 közötti számokban számos írást közöltek a török háborúkról, a hadseregek felvonulásáról, a verbuválásokról, a harctéri eseményekről, valamint nyilvánosságra hozták a katonai és polgári hatóságok számos rendeletét. „A *Neuer Kurier*, más néven *Neuer Kurier aus Ungarn* 1788-ban Pesten kiadott német nyelvű politikai lap volt. A francia háború kapcsán részletes tudósításokat közölt a harctéri eseményekről, beszámolt a hadmozdulatokról, közölte a halottak, sebesültek és foglyok jegyzékét.”⁵² A fenti lapok ugyan nem katonai hírlapok voltak, viszont beszámoltak a jelentősebb hadieseményekről. Az újságok külön haditudósítókkal nem rendelkeztek, hanem az átvett tudósításokat közölték.

A Magyar Kurír cenzúrázott oldala
Forrás: http://mek.niif.hu/04700/04727/html/img/magyars_i_14.jpg
Letöltés ideje: 2012. 05. 05.

A Magyar Kurír 1786. július 1-én jelent meg Szacsvay Sándor szerkesztésében Bécsben. Mivel az engedélyt nem kapták meg, ezért valójában egy évvel később indul csak a hírlap 1787. január 3-án⁵³ 370 előfizetővel. A lap számos háborús tudósítást, illetve részletes elemzéseket közölt az egyes csatákról, ütközetekről, amiért igen népszerű volt. Előfizetőinek csökkenése miatt 1834. december 31-én megszűnt. Míg az Igazmondó Mercurus kifejezetten a haditudósításra épült, addig az utána következő hírlapokból gyakorlatilag eltűnnek az ilyen tudósítások és kezdtek hasonlítani a mai hetilapokra. A Magyar Kurír hasábjain kerültek újra előtérbe a háborús hírek, melyekre volt igény az olvasóközönség részéről, hiszen jórészt ennek köszönhette népszerűségét a lap. A török háborúról szóló hírek miatt az újság sokszor szembekerült a cenzúrával. A cenzor által üresen hagyott részekre a szerkesztő különféle

⁵¹ Buda és Pest lakossága ebben az időben döntően német nyelvű volt.

⁵² Gárdonyi Albert: A Pressburger Zeitung megindulása; 1941, Budapest; 14. oldal.

⁵³ Kosáry Domokos és Kókay-Buzinkay-Murányi szerzők 1786. december 2-ra teszik ezt az időpontot.

megjegyzéseket írt, mint például: *a Betűk a rostában maradtak, vagy itt nagy szél fújtt elvitte a betűket.*⁵⁴ Ilyenformában néha egész oldal is üresen maradt, később a kancellária megtiltotta az ilyen módon írás nélkül maradt helyek üresen hagyását, ezeket mással kellett kitölteni.

2.3.4. HADI ÉS MÁS NEVEZETES TÖRTÉNETEK

1789 júniusában,⁵⁵ Bécsben jelent meg a Hadi és Más Nevezetes Történetek, amely 1792-től *Magyar Hírmondó* néven futott.⁵⁶ Első füzetei haditudósításokat tartalmaztak később — az eredeti szándék szerint — a lap a magyar felvilágosodás, a reformok, a nemzeti nyelv és irodalom, valamint a kulturális törekvéseinek orgánusaként jelent meg. A lap kezdetben a török háború eseményeivel foglalkozott, hogy elaltassa a cenzúra éber figyelmét. Az első két évben a haditudósításokat tartalmazó újságot füzet formájában adták ki hetente egyszer, majd a postajáráshoz igazodva hetente kétszer. Az újság kiterjedt külföldi levelező-gárdával rendelkezett, mivel fő profilja a sokrétű, változatos tudósítás volt. Rendszeres sajtófigyelést végeztek és reagáltak a magyar vonatkozású hírekre.⁵⁷ „*Külön szerződtek rézmetszőkkel, akik rendszeres képmellékleteket készítettek és a beszámolókat illusztrációkkal, valamint térképekkel látták el.*”⁵⁸

A kiadvány ennek is köszönhette népszerűségét és viszonylag nagy, 1300 fős előfizetői létszámát. Időszaki melléklete a Hadi Történetek, beszámolt a francia forradalomról és az alkotmányozó nemzetgyűlésről, az 1791. évi francia alkotmányról, az emberi és polgári jogok nyilatkozatáról. Ettől kezdve a cenzúra azonban élénken őrködött a lap felett, végül 1803-ban megszűnt.

Hadi és Más Nevezetes Történetek

Forrás:

http://mek.niif.hu/04700/04727/html/img/magyas_i_15.jpg

Letöltés ideje: 2012. 05. 05.

⁵⁴ Kókay-Buzinkay-Murányi: A magyar sajtó története; 35. oldal.

⁵⁵ Papp Dezső 1789. július 7-re teszi ezt az időpontot.

⁵⁶ Kókay-Buzinkay-Murányi: A magyar sajtó története; 34. oldal.

⁵⁷ Ráday Gyűjtemény digitalizált dokumentumai: Hadi és Más Nevezetes Történetek 1789 I. kötet

(Ráday Könyvtár Folyóirattára; 1789-1791. évf. teljes számai) Forrás: <http://www.rgy.hu/digit/hadi1.htm> Letöltés ideje: 2008. 10. 20.

⁵⁸ Németh Bálint: Az első magyar sajtótérkép; <http://mediaterkep.freeweb.hu/első/elso.html> Letöltés ideje: 2008. 10. 22. Németh Bálint szerint a lap fennállása alatt összesen 127, a tudósításokat kiegészítő térkép jelent meg.

2.4. CENZÚRA

A cenzúra gyakorlatilag egyidős a hírközléssel. Mindig is létezett; csak hol szigorított rajta az uralkodó hatalom, hol lazábbra fogta a gyeplőt. Még mielőtt megadták volna egy lapnak a kiadói engedélyt, már engedélyhez, előzetes cenzúrához kötötték a megjelenést. A kezdeti hírlapirodalom cenzúrájának szigora is az uralkodótól és a politikai-hadi helyzettől függött csakúgy, mint a későbbi korokban. Mint a sakkban, minden lépés után jön a kontralépés. A sajtó és a cenzúra harcában sem volt ez másként. Az írók, szerkesztők, kiadók mindig igyekeztek megtalálni az úgynevezett kiskapukat, hogy elmondhassák véleményüket, tájékoztathassák olvasóikat.

Európában az első cenzúra hivatalt Berthold mainzi választó fejedelem állította fel szűkebb tartományában, 1486-ban.⁵⁹ Az első cenzúra rendelkezések szerint már súlyos pénzbírsággal sújtották azokat, akik bármilyen könyvet előzetes engedély nélkül nyomtattak ki. Büntették azokat is, akik tiltott könyveket olvastak vagy terjesztettek. Itáliában a XV. századtól a pápák adtak ki bullákat a cenzúrára vonatkozóan. VIII. Ince pápa az 1487-ben kiadott bullájában minden nyomdászt arra kötelezett, hogy a hozzá kerülő kéziratokat nyomtatás előtt az egyházi cenzúrának nyújtsa be.⁶⁰ VI. Sándor pápa 1501-ben megerősítette elődje rendeletét. 1515-ben X. Leo bevezette az előzetes egyházi cenzúrát. IV. Pál pápa pedig listát adott ki a tiltott könyvekről.⁶¹ A pápák bullái főleg a könyvekre és Biblia sokszorosítására vonatkoztak; ezeket vallási, illetve erkölcsi szempontból vizsgálták. A XVI. századtól a német császárok is követték az itáliai példát. „II. Rudolf 1584-ben kiadott rendeletével a könyvnyomtatás királyi privilégium lett.”⁶² II. Ferdinánd a cenzúrát az egyetemekre bízta, mert azok akkor a jezsuiták kezében voltak. III. Károly pedig elrendelte, hogy nyomdákat csak ott lehet felállítani, ahol egyetem van.

A kezdeti ellenőrzést az uralkodókhoz és az egyházhoz lehet kötni. A röpívek időszakában még nem beszélhetünk politikai hírlapokról, mivel ezek kiadása leginkább egy-egy hadieseményhez kapcsolódott és az óriási információhiányon próbáltak segíteni. Nem is volt akkora nyilvánosságuk, mint a későbbi időszaki lapoknak. Tekintettel arra, hogy akkoriban

---

⁵⁹ Maros Andor: A cenzúra, a haladó eszmék üldözésének története; 1947; Budapest; 21. oldal.

⁶⁰ Maros Andor: A cenzúra, a haladó eszmék üldözésének története; 1947; Budapest; 22. oldal.

⁶¹ IV. Pál pápa alapította meg az *Index Librorum Prohibitorum* intézményét, amely a tiltott könyvek listáját jelentette. Ennek székhelyét Velencébe tette, és legfőbb feladatát a protestáns irományok és a nemzeti nyelvre fordított bibliák megsemmisítésében és kiadásának betiltásában határozta meg.

⁶² Maros Andor: A cenzúra, a haladó eszmék üldözésének története; 1947; Budapest; 35. oldal.

ezek voltak az egyetlen „hiteles” írott hírek, hatalmas befolyással bírtak azokban a körökben, ahová eljutottak.

Mária Terézia és II. József kevésbé volt szigorú a hírlapok szabályozása tekintetében.⁶³ Támogatták a lapindítási kérelmeket is. Mária Terézia 1772. március 23-i cenzúra rendelete *„minden nyomdát a pozsonyi könyvvizsgáló bizottság felügyelete alá helyezett, s minden nyomtatvány megjelenését állami engedélyhez kötött. A legfőbb ellenőrzést a bécsi cenzúra veszi át, amelynek döntései a magyar hatóságok álláspontjával szemben is érvényesülnek. A cenzúra legfőbb vezetője Bécsben 1760-tól Von Swieten, Mária Terézia felvilágosult szellemű tanácsadója volt.”*⁶⁴ A hazai cenzúra ügyekben a Helytartó Tanács egyházi bizottsága döntött, amelynek elnöke az esztergomi érsek volt, cenzorai pedig főleg jezsuitákból álltak. Mária Terézia uralkodása alatt indult el az a folyamat, amelynek során a cenzori feladatokat az egyház kezéből fokozatosan áthelyezték az állami hivatalokhoz. 1764-től egyetlen jezsuita sem volt már tagja a cenzúra bizottságnak.⁶⁵ Amíg a könyvcenzúra egyszeri ellenőrzést jelentett, addig a sajtóellenőrzés állandóan változó igényeket támasztott mind a cenzorok, mind a kiadók részére. *„A hírlapcenzor nemcsak azt rendeli el, hogy mit nem szabad megírni, hanem azt is, hogy miről kell okvetlenül írni.”*⁶⁶

II. József 1781. június 11-i cenzúra rendelete⁶⁷ szerint *„Ő felsége legmagasabb feladatának találta, a könyvvizsgálat eddigi módján változtatni, hogy azt jövőre könnyebbé és egyszerűbbé tegye. E célból rendeli, hogy ezentúl ... csak egy Bécsben működő könyvvizsgáló-főbizottság (Bücher-Zensur-Hauptkommission) álljon fenn ... Minden ellen, ami erkölcstelenséget és ronda szószátyárságot tartalmaz, amiből tanulság és okulás soha nem meríthető, szigorúnak kell lenni; annál elnézőbben azonban minden munka iránt, amelyben tudomány, ismeretek és tisztességes elvek foglaltnak. Munkák, melyek a katolikus és gyakran a keresztyén vallást rendszeresen ostromolják, éppoly kevésbé tűrhetők, mint azok, melyek ... a szent vallást a nyilvánosság előtt gúny és nevetség tárgyává teszik. ... Bírálatok, hacsak nem gúnyiratok, bárkit érjenek is az ország fejedelmétől az utolsóig, különösen akkor, ha a szerző a maga*

---

⁶³ Meg kell jegyezni, hogy ebben az időben még nem létezett olyan jelentős magyar sajtó, amelynek a közvélemény formáló szerepe nagy befolyással bírt volna. A német nyelvű sajtó mellett épp ekkor kezdett kibontakozni a magyar nyelvű hírlap- és folyóirat irodalom.

⁶⁴ Kókay György: A II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leveréséről 1790-ig terjedő időszakban megjelent Magyarországi időszaki sajtótermékek ismertetése; 1954; ELTE; 3. oldal.

⁶⁵ A cenzúra állami kézbe helyezését egyes források II. Józsefhez kötik, míg mások Mária Teréziához. Maga a folyamat Mária Terézia alatt indult el és II. József uralkodása alatt fejeződött be. Ez alatt az idő alatt a jezsuiták többször próbálkoztak a cenzori jogaik visszaszerzésével.

⁶⁶ Dezsényi Béla: Sajtótörténet; 1951; Budapest; 11. oldal.

⁶⁷ Magyarország 1782-től volt érvényben.

nevét kinyomtatja s ez által a dolog valódisága felől jótállást vállal magára, - nem tilthatók el, mert minden igazságszerető embernek örülnie kell, ha az igazság ezen úton tudomásra jut. Egész munkák, időszaki iratok – föltéve, hogy hasznos dolgokat is tartalmaznak, - egyes botrányos kifejezések miatt nem tilthatók el. ... Ami az egyes tartományokban nyomtatásra szánt dolgozatok kiadását illeti, minden valamirevaló munka, mely a tudományra és a vallásra lényeges befolyással van, jóváhagyás végett a bécsi cenzúra elé terjesztendő, ... valamely, a tárgy körül szakavatott tudós, tanár, világi vagy egyházi felsőség bizonyítványával és névalíráásával látandó el, hogy semmi olyast nem tartalmaz, ami a vallással, a jó erkölccsel és az országos törvényekkel ellenkeznek, s ehhez képest az országos törvénynek megfelel. Azonban mindenkinek, aki az eltiltás által netán sértve érezné magát, szabadságában áll, saját költségére, a munka kérdéses részét revízió végett a könyvvizsgáló-bizottság elé terjeszteni. Ami a hirdetéseket, újságokat, imádságokat, stb. illeti, ezek az egyes országos hatóságok mellett fennálló s cenzúra ügyekben referáló tanács által csak rövid úton vizsgálándók meg; ugyanez a tanács ügyel fel arra, hogy az imádságok az egyház valódi szellemében legyenek írva, s ugyan ez adja ki az »imprimatur«⁶⁸-t. Miután külföldről az örökös tartományokba behozott és beeresztett könyvek utánnyomása meg van engedve, ... »reimprimatur«⁶⁹ engedélyezés minden korlátozás nélkül az egyes országos hatóságokat illeti meg. ... minden oly munka, mely Bécsbe bebocsátást nyer, ... további akadályoknak ne legyen kitéve, eme hármassal megjelölés által »admittitur«⁷⁰, »permittitur«⁷¹, »toleratur«⁷² ... oly munka melynek utánnyomása minden gondolkozás nélkül megengedhető, ... »⁷³

A cenzúra központosítási törekvései főleg a könyvek kiadását érintették, a hírlapok ellenőrzését meghagyta helyi szinten. „II. József egy másik rendelete értelmében az előzetes cenzori engedély nélkül kiadott lapok 6-12, de akár 24 dukátos⁷⁴ büntetést is kaphattak. Később ez az összeg felment 100-ra.”⁷⁵ „1781-ben az egyik lap egy népszámlálás után a lakosságra vonatkozó statisztikai adatokat tett közzé, ezért II. József megtiltotta az állam belső erejére vonatkozó adatok közzétételét.”⁷⁶ Nem lehetett továbbá az uralkodót, a vallást, az államot vagy a jó erkölcsöt sértő dolgokról írni. 1789. június 10-én bevezették az

⁶⁸ Imprimatur (latin): nyomtatandó, nyomandó, nyomható, nyomtatható.

⁶⁹ Reimprimatur: egyházi, cenzori hatósági engedély, jelzés, hogy egy adott könyv nyomtatható.

⁷⁰ Admittitur (latin): elismerik, megengedik.

⁷¹ Permittitur (latin): megenged, engedélyez.

⁷² Tolero (latin): eltűr, elvisel, elnéz, megtűr.

⁷³ Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig; 1995; Sárospatak; 106. oldal.

⁷⁴ Dukát: arany pénzérme, amely egész Európában használatos volt az első világháború előtt. Egy dukát súlya 3,5 gramm, később 3,4909 gramm, de több dukátos érmét is kiadtak.

⁷⁵ Kókay György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei; 1970; Budapest; 49. oldal.

⁷⁶ Kókay György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei; 1970; Budapest; 49. oldal

újságbélyeget, amely egyfajta adó volt a sajtónak, és ezzel plusz költséget jelentett a kiadóknak, így azok előfizetőinek száma csökkent.⁷⁷

II. József halála után a kancellária a bécsi magyar újságok számára kidolgozott egy utasítást, amely a következőket tartalmazta: „*az újságok csak olyan híreket tartalmazhatnak, melyeket*

mindenki tudhat, kerülni kell mindent, ami bizalmatlanságot,

félelmet, gyanakvást

kelthet. Kiváltképpen tilos

az újságírónak egyéni

véleménynyilvánításával

kísérni a híreket, mert ez a

közönségben, de kivált az

egyszerűbb emberekben

kedvezőtlen hatást kelthet.

A belföldi hírekben

kerülnék mindazt, ami a

kormány intézkedéseit a

közönség szemében kisebbitené, az engedelmességre káros hatással lehetne és csökkentené az

uralkodó személye iránti tiszteletet. Semmilyen közlemény, mely ellenállásra, nyugtalanságra,

lázadásra vezethetne, meg nem tűrhető. Ily események nagy óvatossággal kezelendők a

parasztság miatt. Az országgyűlésről semmit sem szabad elszietve közölni, de főleg ne merjen

az újságíró, arról elmélkedni. A feltűnést keltő beszédeket ne közöljék, a közölhető beszédek

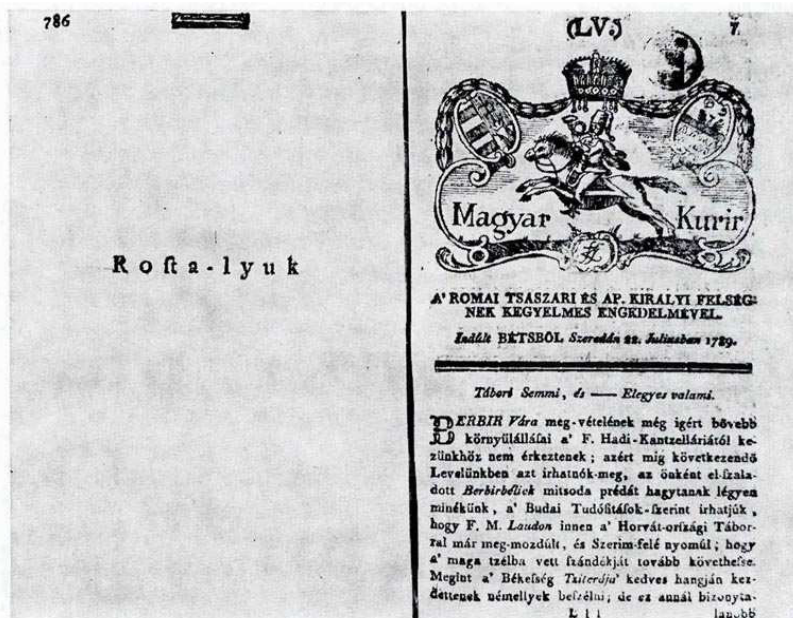
szövegét az országgyűlési naplóból merítsék. Az államvallást sértő híradást közölni nem

szabad, általában pedig kerülni kell mindent, ami a felekezetek között ellentéteket szítja. Más

országok forradalmairól, de kiváltképpen a németalföldi zavargásokról csak a Wiener

Zeitung híreit szabad közölni.”⁷⁸

II. Lipót az 1790. augusztus 6-i cenzúra rendelettel⁷⁹ azonban már bőkezűbben bánt a megszorító intézkedésekkel. „*Mellőzni kell minden olyan közleményt, mely a kormány*

Magyar Kurír „Rosta-lyuk” megjegyzés utal a cenzúra munkájára

Forrás: http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/img/magyars_i_12.jpg

Letöltés ideje: 2012. 05. 05.

⁷⁷ A magyar sajtótörténete I. 1705-1848; <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/1.html> Letöltés ideje: 2008. 10. 10.

⁷⁸ Kókay György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei; 1970; Budapest; 49. oldal.

⁷⁹ Kosáry Domokos 1790. szeptember 13-i rendeletnek írja Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába című könyvben.

*tekintélyét vagy a fejedelem iránt tartozó tiszteletet és hűséget csorbítaná, hogy az itt-ott előforduló paraszt-mozgalmakat vagy a földesurak elleni zavargást, vagy a kedélyt ingerlő országgyűlési beszédeket el kell hallgatni, valamint a vallási gyűlölséget ébresztő tudósításokat, végre a külföldi forradalmi mozgalmakról csak azokat szabad közölni, amik a bécsi német újságokban megjelentek.*⁸⁰ Ugyanennek a rendeletnek a szövege Kosáry Domokos szerint: „... el kell hallgatni a parasztmozgalmakat, az erélyesebb országgyűlési beszédeket, a külföldi forradalmi eseményekről csak annyit szabad közölni, amennyit a hivatalos Wiener Zeitung közöl.”⁸¹

A cenzor felelőssége volt, ha nem engedélyezett hír mégis valamelyik lapban megjelent. Voltak olyan hírek, amelyek közlését a bécsi lapoknak engedélyezték, a magyar lapoknak viszont nem.⁸² II. Lipót uralkodása alatt a cenzúra és a vámhivatalok különös figyelmet fordítottak a külföldről érkező lapok és könyvek ellenőrzésére; munkájukba a rendőrség is bekapcsolódott.⁸³ E tekintetben nem csak a külföldről magánszemélyeknek érkező csomagokat, postákat és a könyvkereskedőket ellenőrizték, hanem a kávéházakat is, ahol a vendégek nyilvánosan olvashatták a kávéház által előfizetett lapokat.

I. Ferenc 1795. február 25-i általános könyvvizsgálati rendelete nemcsak a könyvekre, hanem minden nyomtatott termékre kiterjedt. A rendelet értelmében a könyvárusoknál és magán személyeknél lévő tiltott könyveket elkobozhatták és 50 forint pénzbüntetésre ítélték, fizetéseképtelenség esetén börtönbüntetést és testi fenytést szabtak ki. A cenzorok által „imprimatur”⁸⁴ jelzéssel ellátott termékeket lehetett csak kinyomtatni. A „omissis deletis” jelzésű példányokat a kéziratban törölt szavak és helyek kihagyásával lehetett kiadni.⁸⁵ 1803-ban úgynevezett recenzúráló bizottságot állítottak fel Bécsben, amely a II. József ideje alatt megengedett könyveket vizsgálta felül. A rákövetkező évtől pedig a külföldről érkező könyvet tartalmazó csomagot fel kellett bontani és átvizsgálni. Csak ezután lehetett továbbítani a könyveket a címzettnek. „*A Helytartó Tanács 1804. március 4-i 2703. számú rendelete alapján meghatározták azokat a külföldi lapokat, amelyeket nem lehet olvasni.*”⁸⁶ A rendelet hatálya a külföldi követekre, diplomatákra, tábornokokra és a legfőbb udvari

⁸⁰ Ferenczi József: A magyar hírlapirodalom története, II. kötet; 3. oldal.

⁸¹ Kosáry Domokos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába; 1954; Budapest; 403. oldal.

⁸² Ferenczi József: A magyar hírlapirodalom története, II. kötet; 4. oldal.

⁸³ Ferenczy szerint előfordult, hogy a cenzor engedélyével megjelent cikket a rendőrség utólag nem kívánatosnak talált és a szerkesztőséget megbírságolta. 1801-ben felállították a Polizey – Zenzur – Hofstelle-t.

⁸⁴ Imprimó (latin): engedélyt ad a nyomtatásra.

⁸⁵ Beér János és Csizmadia Andor: Történelmünk a jogalkotás tükrében; 1966; Budapest; 300. oldal.

⁸⁶ Ferenczi József: A magyar hírlapirodalom története, II. kötet; 6. oldal.

méltóságokra azonban nem terjedt ki.⁸⁷ Később ez alól a tilalom alól a német újságok mentesültek. „Az első, 1804-es lista 108 megengedett hírlapot tartalmazott, amelyek között 7 francia, 6 angol és olasz, 2 lengyel, 1 magyar, 2 cseh és 84 német volt. Ezenkívül megszabta, hogy melyik újságot lehet egész vagy fél évre előfizetni. A megrendelhető hírlapok jegyzékét minden évben kiadta a kancellária. 1814-ben 101, 1818-ban 121 és 1822-ben 107 lap előfizetését engedélyezték.”⁸⁸

A cenzorok szeme mindent észrevett és a tolluk vastagon fogott, hiszen az ellenőrzésükön átszűszott hírekért őket vonták felelősségre. A hírlapok szerkesztői sokat panaszkodtak a cenzúra szigora miatt és süket fülekre találva elkezdtek keresni az úgynevezett kiskapukat. Amíg nem volt egységes cenzori vizsgálat, addig az írók és szerkesztők gyakran éltek azzal a lehetőséggel, hogy ha a bécsi cenzor elutasította az írásokat, azt elküldték Kassára, Pozsonyba vagy Székesfehérvárra. Így előfordulhatott, hogy egy elutasított írást egy másik cenzor engedélyezett.

2.5. FEJEZET-ÖSSZEFOGLALÓ

Európa szerte a szórványosan megjelenő újságlevelek és más sajtótermékek a hadi események kapcsán jelentek meg, a háborús tudósításokra épültek. Az első magyarországi hírlap, a Mercurius Hungaricus lényegét tekintve katonai hírlap volt. Az egész hírlap haditudósításokból állt. Ezért joggal mondhatjuk, hogy a magyar sajtó a katonai sajtóval indult útjára. Egyúttal a Mercuriust tekinthetjük az első magyar komplex írott haditudósításnak is.

Noha számos tényező, mint például a lapindítási engedély megszerzése, a cenzúra szigora vagy a lapok terjesztési nehézsége problémát jelentettek, mégis óriási verseny indult meg a lapindítási jogokért.⁸⁹ Számos lap látott napvilágot, különösen az 1830-as évektől figyelhető meg rohamos fejlődés. Fontos megjegyezni, hogy ebben az időben csekély volt a magyar olvasóközönség száma, továbbá a német lapok jóval nagyobb múlttal rendelkeztek. Ezen tényezők gátolták a magyar hírlapok elterjedését. A kiadókat ráadásul számos költség is terhelte azon túl, hogy gyakorlatilag saját költségen és deficitesen tartották fenn lapjaikat; a

---

⁸⁷ 1809-ben úgy enyhítettek a rendeleten, hogy az állampolgárok bizonyos köre kérvénnyel fordulhatott a kancelláriához, határozott vagy határozatlan idejű cenzúra mentességért. Így „magasabb állású, művelt és kifogástalan politikai magatartású egyének” úgynevezett tiltott hírlapokat is olvashattak, ha írásban vállalták, hogy azokat másnak olvasásra nem adják át.

⁸⁸ Ferenczi József: A magyar hírlapirodalom története, II. kötet; 9. oldal.

⁸⁹ Ferenczy József szerint Landerer örökösei a Pressburger Zeitung kiadói jogaiért 20.000 forintot ajánlottak fel.

posta hibájából elkeveredett lapok utánnyomásának, illetve a kötelező tiszteletpéldányok költsége is őket terhelte.⁹⁰

A hírlapok hasábjain a cenzúra fokozatos szigorodásával, a hadiesemények helyett az irodalmi, nyelvi és politikai témák kerültek előtérbe. A kezdeti latin és német nyelven megjelenő lapokat fokozatosan felváltották a magyar nyelvű kiadványok, hogy a diákok nem tudó szélesebb rétegekhez is eljuthassanak a hírek. A hírlapok kiadását nem csak a technikai, gazdasági nehézségek, hanem a cenzúra szigora is nehezítette. A XIX. század közepéig az előfizetők száma mindössze néhány száz fő volt. Ritka volt az ezerfős, vagy azt megközelítő előfizetői létszámmal rendelkező újság. A tartalom jelentős részét kezdetben a török háborúk, illetve a külföldi lapoktól átvett és lefordított hírek, tudósítások képezték.

Hazánkban, Európához képest mintegy száz évvel később indultak virágzásnak a hírlapok és folyóiratok. Fejlődésüket és terjedésüket nehezítette a cenzúra munkája, nemzeti nyelvű kiadványok és az olvasótábor hiánya, valamint a német nyelvű lapok ekkor már jelentős múltja. A magyar hírlapirodalom és a magyar haditudósítás kezdeti időszakának kutatását nehezítik a töredékesen ránk maradt anyagok és dokumentumok.

---

⁹⁰ Kókay György szerint a német nyelvű lapok kiadása a XVIII. század végén jövedelmező volt.

3. A MAGYAR HADITUDÓSÍTÁS KEZDETEI

Hazánkban a XVIII. század elejéig csak szórványosan megjelenő úgynevezett újságlevelek léteztek, amelyek egyetlen lapból álltak és egy-egy jelentősebb eseményről számoltak be. Európában már a XVI. század elején megindult a hírlap-, és folyóirat irodalom. Magyarországon 1705-től számítjuk a katonai és egyben a polgári hírlapirodalom kezdetét.

A Hadi és Más Nevezetes Történetek megszűnése után 1830-ban kísérletet tettek egy katonai szaklap indítására, a *Tudományos Hadász-ra*, melynek tényleges megjelenéséről nincs információnk. Papp Dezső szerint 1847-ben ismét volt egy próbálkozás az első magyar hadtudományi folyóirat a *Honvédelmi Szövétnek* megindítására. A lapindítási kérelmet azonban elutasították. Egy évvel később kísérletként kiadtak egy próba számot Pozsonyban, amelynek szerkesztésében katonai szakírók is részt vettek, azonban több számot nem élt meg ez a lap.

3.1. AZ 1848-49-ES SZABADSÁGHARC KATONAI SAJTÓJA

A magyar nyelvű tábori újságok előzményének az 1848-1849-es szabadságharc katonai sajtóját tekinthetjük. A hadi eseményekről szóló beszámolókat, harctéri jelentéseket tartalmazó, az ellenséges propaganda ellensúlyozására és a katonák lelkesedésének fenntartására kiadott lapok jelentették a magyar katonai sajtó kezdetét. Ez az időszak a magyar sajtónak rendkívül mozgalmas, lendületes, gyors és változásokkal teli időszaka volt. A forradalmi állapotokon túlmenően rengeteg félbe maradt próbálkozás és gyors változás jellemezte ezt a korszakot. Több újság mindössze néhány számot ért meg, de volt olyan is, amelynek csak az első száma jelent meg vagy éppen csak a megjelenési szándékát hirdették meg. A nagyobb lapokkal ellentétben a kisebb, kevesebb példányszámú lapok szórványosan és elszigetelten jelentek meg, tovább nehezíti az időszak sajtótermékeinek a megszerezését, hogy a forradalom és szabadságharc bukása után a szabadságharc sajtótermékeinek birtoklását büntették.

Az 1848-49-es szabadságharc idején a hírlapok megjelenéséhez nagyban hozzájárult a sajtótörvény⁹¹, mely részben visszaállította a sajtószabadságot. Kókay György szerint a sajtótörvény hatálybalépését megelőzte a helytartótanács március 16-án kiadott rendelete,

---

⁹¹ 1848. évi XVIII. törvénycikk

amely eltörölte az előzetes cenzúrát. Ugyanakkor kimondta, hogy a kinyomtatott újság egy példányát el kell küldeni egy 25 tagú bizottságnak,⁹² amely sajtóvétség szempontjából megvizsgálta a lapot, és azt vétség esetén továbbította a bíróságra. A sajtótörvényről szóló 1848. évi XVIII. törvénycikk 1. §-a kimondta, hogy a gondolatait a sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti. A törvénycikk további szakaszai azonban megszorító, a sajtó fejlődését korlátozó intézkedéseket tartalmaztak. A törvény a kor gazdasági viszonyaihoz képest igen magas kauciót írt elő a lapindítási engedélyekhez, továbbá részletesen szabályozta a sajtóvétségeket és azok büntetési tételeit, valamint a nyomdák működését.

Az 1848-49-es szabadságharc katonai sajtója *hadi lapok* néven ismert. Kókay György szerint ezek valójában nem voltak katonai szaklapok. A szorosán vett hadi eseményeken túlmenően, általában igyekeztek tájékoztatást nyújtani mind a honvédeknek, mind a polgári olvasóknak, olyan hadművelési területen ahová az országos sajtó alig vagy nem tudott eljutni. Ezek a lapok nem a kormány és az országgyűlés változó székhelyein, hanem azoktól távolabb Kolozsváron, Brassóban, Komáromban láttak napvilágot.

Papp Dezső szerint 1848 augusztusában indult a szabadságharc első katonai jellegű folyóirata *Alföldi Csaták* címmel, amely az Alföldön lefolyt csatákról szóló haditudósításokat tartalmazott. Sajnos nincs ismert példánya. A *Kolozsvári Híradó* novemberi megszűnése után Bem tábornok fontosnak tartotta a közösség tájékoztatását, így saját katonai hatáskörben engedélyezte a helyi lapok megjelenését, ezért azoknak nem kellett a sajtótörvényben megszabott kauciót letenni a lapindításokért. Bem tábornok azzal is tisztában volt, hogy a központi lapok nem jutnak el mindenhová, a hírek pedig mindenki számára fontosak. Ezért a kisebb, mindössze 2-300 példányszámú helyi lapok kiadását is segítette és támogatta. 1848. december 28-án engedélyével indult meg a *Honvéd* című katonai napilap, amely haditudósításokat és harcleírásokat, hivatalos és nem hivatalos közleményeket, valamint hirdetésekkel tartalmazott. Az újság kezdetben magyar majd német nyelven is megjelent. A *Honvéd* valamennyi katonai lap közül a legjobb színvonalat képviselte.

Az elszigetelt komáromi erősségben, ahová a hírek nehezen jutottak be, nagy szükség volt a helyi sajtóra. 1849. január 9-én indult el a *Komáromi Értesítő*, melynek szerkesztője szintén katona volt. A katonai lap, mint az egyetlen sajtótermék, az erősségben különösen fontos volt

---

⁹² A bizottságban a liberális nemesi ellenzék tagjai, közöttük centralisták, valamint a pesti iparos és kereskedő polgárság vezető személyiségei voltak.

az erődbeliek számára. A minden délután megjelenő napilapban hadmozdulatokról, ütközetekről, kulturális életről és a várparancsnokság hivatalos közleményeiről lehetett olvasni. A *Komáromi Értesítő* naponta megjelent, kivéve 1849. március 19. és május 8. között. Az előállítást nehezítette, hogy az ostromok ideje alatt a nyomdagépeknek többször is helyet kellett változtatniuk. A Komáromi Értesítőt később⁹³ a *Komáromi Lapok* váltotta fel, amely minden délután 5 órakor jelent meg. Az újság, ha nem is tartalmazott mindig hiteles híreket, nagymértékben hozzájárult a lakosság csüggedő lelkierejének fenntartásához. A komáromi újság kiadását számos körülmény nehezítette, mint például az elzártság, az ostromállapot, a papír- és pénzhiány, mégis a szabadságharc legtovább élő újságja volt. Az utolsó száma a világosi fegyverletétel után 1849. október 1-jén jelent meg.

1849. április 16-án Brassóban látott napvilágot a rövid életű *Brassói Lap*. A *Hadi Lap* 1849. május 27-én⁹⁴ jelent meg Csíksomlyón Bíró Sándor százados szerkesztésében, negyedréti alakban, félfv terjedelemben. Kristóf György szerint a mindössze öt számot megélt lapból két példány maradt fenn. A nyomda, a cím alatt közzétette, hogy a lap csak akkor tud megjelenni, ha anyagilag is támogatják az előállítását a honvédek. Az újság hasábjain *Határszéli s azontúli tudósítások* címmel egy honvédtiszt tudósítását közölték, továbbá egy utász tiszt költeményét és egyéb tudósításokat. Melléklapja a kérész életű *Csiki Gyutacs (Zünder)*, tüzéri szaklap⁹⁵ volt, amely Csíksomlyón a ferencesek nyomdájában készült. Papp Dezső szerint mindössze három száma jelent meg. A szabadságharc utolsóinak indult lapja a *Székely Hírmondó*, 1849. június 7-én jelent meg és a tábori nyomdában állítottak elő. A tíz napig élő újságnak négy száma látott napvilágot. 1849 nyarán, Pesten, *Való* címmel akartak indítani egy lapot azzal a céllal, hogy hiteles hadtörténeti adatokat szolgáltatson a fontosabb hadjáratokról, és tájékoztatást adjon az aktuális hadügyet érintő kérdésekről. A lap azonban csak a programját tette közzé júniusi dátummal.

Amíg a szabadságharc előtti katonai lapok városi nyomdáknak készültek, addig a szabadságharc katonai és főleg a helyi kiadású újságjai döntően tábori nyomdában vagy egy kolostorban készültek. A sereggel együtt mozgó tábori nyomdát a 1848-1849-es szabadságharc során alkalmazták először Magyarországon. Mint ahogy a kor sajtója sem volt hosszú életű, a tábori nyomdák sem. Dezsényi Béla szerint az első tábori nyomda 1849.

⁹³ Papp Dezső szerint 5 nappal később váltotta a Komáromi Értesítőt a Komáromi Lapok. Kókay György szerint a komáromi Értesítőt július 6-án, a 73. szám után július 11-én váltotta a Komáromi Lapok.

⁹⁴ A magyar sajtó története című könyvvel szemben Kristóf György május 28-ra teszi a megjelenés idejét.

⁹⁵ Ugyanakkor Kókay György tartalmát tekintve azt mondja, hogy biztató hadi hírekkel igyekezett olvasóiban a lelkesedést ébren tartani, vagyis nem tekinti valódi katonai szaklapnak.

január végéig működött. Az ilyen tábori nyomdák mozgatása, felállítása és használata is nehéz feladat volt. Így írt erről Dezsényi Béla: „nehéz feladat volt, mert a sajtót csak megtámasztva lehetett felállítani, ezt pedig a terem falán körülaggatott szarvasagancsok nem engedték. Két honvéd támasztotta vállával a gépet, mialatt a nyomdászok dolgoztak.”⁹⁶

3.2. MAGYAR HADITUDÓSÍTÁS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT MEGELŐZŐEN

A krími háborúig nem készült professzionális sorozatfénykép háborúról, az volt az első háború, amelyet részletesen és sorozatokban örökítettek meg, így az olvasóközönség képkockáról-képkockára végigkövethette a harcokat. Ebben az időszakban lépett a fotográfia, mint műfaj a háborús képi tudósítás eszközévé, ekkortól számítjuk a háborús fényképezés történetének kezdetét. A krími háborút az európai történelem első modern állásháborújaként tartják számon, amelyben már a modern haditechnika vívmányait (hadihajókat, ágyúütegeket és távírót) is használták.

A krími háborútól az első világháborúig terjedő időszak magyar haditudósításáról azért írok részletesebben, mert az első világháborúban az itt szerzett tapasztalatokat és az itt kialakult gyakorlatot alkalmazták az Osztrák-Magyar Monarchia háború alatti haditudósításának megszervezéséhez.

3.2.1. 1853-56-OS KRÍMI HÁBORÚ

Az első jól használható, széles körben elterjedt fotográfiai eljárást, a dagerrotípiát 1839-től használták a világban. A korabeli társadalom nagy örömmel fogadta a találmányt, melynek voltak még hiányosságai. A lemezen megjelenő kép ezüstösen csillogott és csak bizonyos szögből nézve volt élvezhető. Nem volt színes és nem volt sokszorosítható a kép, valamint az expozíciós idő akár fél óra is lehetett, ami megnehezítette az élőlények fényképezését. Később Petzval József tökéletesítette a lencserendszert így az expozíciós idő tíz másodpercre rövidült. A technika meghatározta a képek témáját is. Ezért kezdetben tárgyakat vagy portrékat készítettek, mozgó jelenetek megörökítésére ekkor még nem volt lehetőség. A XIX. század vége felé a zselatinos ezüst technika megjelenése lendített a fényképezésen, lerövidült az exponálási idő, a Kodak- és Brownie-gépek, a Zeiss-lencsék megjelenése lehetővé tette, hogy kézből is lehessen fényképezni. A technika fejlődésével és egyszerűsödésével megnőtt

---

⁹⁶ Dezsényi Béla: Tábori nyomdák és nyomdászok 1848-ban és 1849-ben; Magyar Katonai Szemle; 1944; 1. szám; 58. oldal.

az igény a fényképek iránt. Egyre szélesebb rétegek számára vált elérhetővé a lehetőség, hogy amatőr fényképeket készítsenek.

Szathmáry Pap Károly⁹⁷ fényképészként, akvarellistaként, címerfestőként, nyomdászként és litográfusként tevékenykedett. Szathmáry udvari festő és fényképész volt, egyúttal haditudósító és a sajtófotográfia egyik megteremtője. Többek között a bécsi kiadású Photographische Correspondenz munkatársa volt. Szathmáry az első fotóriporterek egyike volt, aki

A krími háború, 1853

Forrás: Kolta Magdolna (szerk.): Uralkodók festője, fényképésze: Szathmári Pap Károly 78. oldal

1854 áprilisában, a krími háborúban – Roger Fentont⁹⁸ megelőzve – fényképezett a hadszíntér mindkét oldalán. A háborús színtéren készült, mintegy kétszáz képből álló albumát az 1855-ös párizsi világkiállításon mutatta be. Az albumnak ismert példánya nem maradt fent, csak egy korabeli leírás, a benne szereplő képekről. *„Szathmáry az 1877-1878-as orosz-török háborúban is haditudósítóként vett részt, ahol fényképeket, akvarelleket és rajzokat egyaránt készített.”*⁹⁹ Az ott készült képeket szintén album formájában jelentette meg.

Szathmáry talán elsőként, a harcok kitörése után 1854 áprilisában a helyszínen volt és közel egy évig dolgozott a front mindkét oldalán. Haditudósítóként közelről, a harcok színhelyéről követte nyomon az eseményeket. A fronton végzett fényképész tevékenységéhez hozzá tartozott az is, hogy jó diplomáciai érzékkel, valamint megfelelő nyelvtudással rendelkezett, melyek lehetővé tették, hogy minden fontos eseménynél jelen lehessen. A háború kitörése előtt fényképezett a cárnak és a szultánnak is, így személyes ismeretséggel is rendelkezett, ami szintén nagyban hozzájárult a fényképész, haditudósító tevékenységéhez. Szathmáry és *„Fenton mellett még legalább 15 fotográfus dolgozott a krími háborúban (Léon-Eugène Méhédin, Jean-Charles Langlois, Jean Baptiste-Henri Durand Brager), bár közülük 14, a*

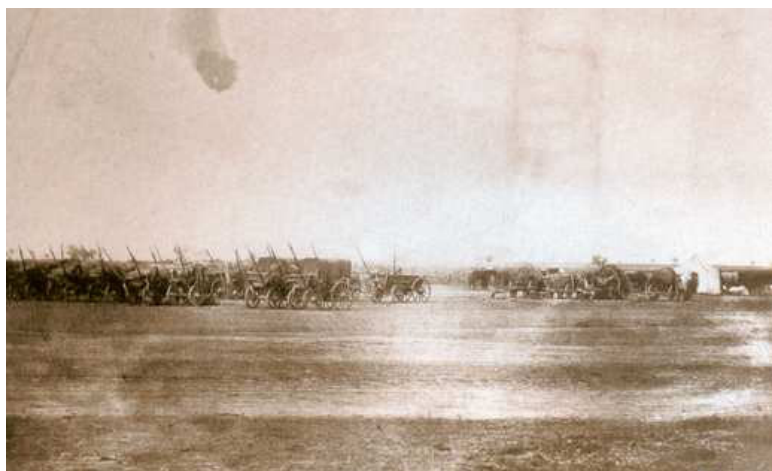
⁹⁷ A neve előfordul Szathmári Papp és Szathmári Pap alakban is.

⁹⁸ Roger Fenton a fotográfia úttörője, az első haditudósító-fényképészek egyike. A krími háborúból hazatérve a brit királyi család fotográfusa lett.

⁹⁹ Kolta Magdolna (szerk.): Uralkodók festője, fényképésze: Szathmári Pap Károly; 2001; 23. oldal.

főlényben lévő sereg mellett fotografált. A török csapatok mellett dolgozott a szultáni pénzverde skót metszője, James Robertson is, aki a háború végén készítette képeit. Szathmári volt az egyetlen, aki mindkét frontvonal mögött fényképezett.”¹⁰⁰

Szathmárynak nem volt könnyű dolga a fényképek készítésével. Kollódiumos üveglemezeket használt, amelyeken még nedvesen kellett exponálni, ez hosszú perceket vett igénybe. Egy mozgó sötétkamrával utazott, hogy a fénykép előtt érzékenyíteni tudja a lemezt, azután pedig az előhíváshoz kellett. Mozgóműhelyében el kellett, hogy férjen ő maga, valamint minden

A krími háború

Forrás: Kolta Magdolna (szerk.): *Uralkodók festője, fényképésze: Szathmári Pap Károly* 78. oldal

fényképezéshez szükséges eszköze: a nagyméretű kamera, a statív¹⁰¹, az üveglemezek, kazetták, egyéb tartozékok, különböző vegyszerek és víz. Az üveglemezek érzékenyítése minden egyes felvétel előtt 10-12 percet vett igénybe, az exponálás 5-10 másodpercig tartott, ez meghatározta azoknak a témáknak a körét, amelyet megörökíthetett.

Ennek megfelelően csoportképek, portrék, lassan mozgó seregrészek, fedezékek, lövészárkok, sáttortáborok, tábori konyha, katonai kórház és tisztek szerepeltek a képein.¹⁰² Szatmáry egy jó kép elkészítése érdekében egészen közélről is fotózta a harcokat. Bátorságáról így emlékeztek meg: *„Közel merészkedve a városhoz társzekerével, mely laboratóriumát hordozta, megállt és kezdte Párizsból, Bécsből drágán hozatott sötét kamráit készenlétbe helyezve műveletét. Hirtelen heves és gyors megrendülést érzett, majd kevéssel ezután robbanás zaját hallá. Gondolván, hogy rossz helyet választott, odább állt, kikerülni a török őrség lőtávólából, de bátran állva a veszélyt. Egy pillanattal később újabb robbanás reszketé meg a levegőt, de emez már sokkal erősebben ... Művésziünk ekkor eszmélt, hogy reá lőnek még pedig mily nyugtalanító pontossággal.”¹⁰³*

¹⁰⁰ Kolta Magdolna (szerk.): *Uralkodók festője, fényképésze: Szathmári Pap Károly*; 2001; 85. oldal.

¹⁰¹ Statív: fényképezőállvány.

¹⁰² Ebben az időben a technika lehetetlenné tette a csatákról vagy ütközetekről készített pillanatképeket. Kürti László szerint Roger Fenton próbálkozott ágyútüzelés megörökítésével, amikor 1854 márciusában a Silistria ágyúzásáról készített felvételt, ám a kép csak egy homályos füsttömeget mutatott.

¹⁰³ Stemplerné Balogh Ilona: *Történelem és fotográfia*; 2009; Budapest; 77. oldal.

Szathmáry a fronton készült legjobb képei közül 200-at albumba rendezett, mellyel Európa-szerte ismertté vált. Még zajlott a háború, amikor az 1855-ös párizsi világkiállításon a nagyközönség előtt bemutatta a fronton készült eredeti fotóit. A világkiállításon bemutatott albumát az európai uralkodóházaknak is felajánlotta, amiért különböző jutalmakat, kitüntetésekkel kapott. Ezek az albumok nem állnak a rendelkezésre, csupán a bennük szereplő képekről a leírások maradtak fent. Ezekből a leírásokból tudjuk, hogy a világkiállításon bemutatott album a parancsnokok portréjával kezdődött, majd harctéri felvételekkel folytatódott, vagyis a szemben álló felekről közölt képeket.

A következő, több mint húsz évvel később lezajlott orosz-török háborúban Szathmáry ismét haditudósítóként vett részt, az egészségügyi csapat tagjaként. Az ekkor már 65 éves Szathmárynak rokona: Duschek Ferenc segített a fényképezésben. Szathmáryn kívül Nicolae Grigorescu-nak, Sava Hentia-nak és George Demetrescu Mirea-nak az volt a feladata, hogy a frontokon rajzokat és képeket készítsenek. A festők mellett öt fényképész is dolgozott a fronton: Szathmáry, Duschek Ferenc, Reisser András és Mándy Ferenc. Az általuk készített fényképek, rajzok és metszetek megjelentek a hazai és az európai sajtóban is. A külföldi haditudósítók eljuttatták Európa szerte Szathmáry képeit, így többek között az *Illustrierte Zeitung*-nak és az *Illustrated London News*-nak. Ellentétben Szathmáryval, aki a helyszínen festette akvarelljeit, a haditudósító művészek többsége a fronton csak vázlatokat készített és a végleges képet a műteremben festette meg. A haditudósítók viszonylag szabadon mozoghattak, így Plevna erődítményeinek ostromát éppúgy megörökíthették, mint a török erősségek bevételét.

3.2.2. 1870-71-ES FRANCIA-POROSZ HÁBORÚ

Az 1870-71. évi francia-porosz háborúból több magyar haditudósítót ismerünk. Csiky Kálmán a *Pesti Napló*¹⁰⁴ haditudósítója volt. Tudósításait levelekben küldte haza, melyeket közlésre átvett a *Pester Lloyd* is. Ezeket a tudósító leveleket az özvegye összegyűjtötte és kiadta, ezzel tisztelve férje munkája és az első rendszeres írott magyar haditudósítás előtt. A két lap kezdetben közösen finanszírozta Csiky Kálmán költségeit. A *Pester Lloyd* később saját haditudósítót, valószínűleg Danzev Alfonzot küldte a háborúba. A *Hon* című lap harctéri tudósítója pedig Borostyán Nándor volt. Csiky Kálmán így mutatta be haditudósítói felszerelését: „*Néhány térkép, egy tábori látcső, kevés málha, egy törös bot; ennyiből állott*

¹⁰⁴ Tévesen terjedt el, hogy a *Budapesti Hírlap* tudósítója volt.

útravaló készletem. Még revolvert sem vittem magammal.”¹⁰⁵ Több haditudósító visszaemlékezéséből látszik, hogy a nagy világlapok tudósítóihoz képest a magyar haditudósítók szerényebb anyagi háttérrel rendelkeztek. „A harctérről írott tudósításaim egyik irányban Forbachig terjedtek, mely község már francia földön fekiúdt, Saarbrückentől befelé. Innen Metz alá az óriási hadi torlódások miatt csak úgy mehetek vala – amint jóakarató német tiszték tanácsolták – ha háttas lovat szerezhettem volna, vagy ami még célszerűbb. Kocsit, két lovat veszek és egy kocsist fogadok. Könnyű az a Times és más gazdag lapok tudósítójának, egy szegény magyar laptól nem telik ilyen áldozat. Ungvárynak [Ungváry Lajos a Pesti Napló felelős szerkesztője.] megírván a körülményeket, értesített, hogy a lap az előre megállapítottan felül nagyobb összegeket nem bocsáthat rendelkezésemre, minélfogva tartsam magamat és működésemet az eddigi költségek határai közt, s ha a hadjárat előnyomulását nem követhetem, tartózkodjam mégis a határszéli német tartományok jelentősebb pontjain s városaiban és kísérem figyelemmel a hadi események változásaihoz képest a nép körében kialakuló hangulatot, s így nyert közvetlen tapasztalataimról értesítem a magyar lap olvasó közönségét.”¹⁰⁶

Ahhoz, hogy haditudósítóként tevékenykedhessen a területen több helyről volt igazolása vagy ajánlólevele (külügyminisztérium, nagykövetség, francia igazolvány). A számtalan igazolás ellenére mégis volt olyan terület, ahová engedély hiányában nem engedték belépni, így onnan nem tudósíthatott. Csiky Kálmán kiválóan beszélt németül és franciául, valamint némi helyismerettel is rendelkezett. A hadiesemények különböző helyszínei között vonattal, kocsival, vagy éppen stoppal közlekedett. Színes és részletes tudósításai személyes tapasztalatokon és a látottakon alapultak. A tudósításaihoz információt gyűjtött még a helyi újságokból, a katonáktól és a lakosságtól is. Mint általában a legtöbb haditudósító, Csiky Kálmán sem járt közvetlenül a harcoló katonák között.

3.2.3. 1877-ES BALKÁNI HÁBORÚ

Az 1877-es orosz-török háborúról tudósított Lorie Viktor és Stoczek Károly, a Pesti Naplónak és a Pester Lloydnak is volt kiküldött harctéri tudósítója, személyük azonban nem ismert. Lorie Viktor több angol, francia és német lap csatatéri tudósítója és rajzolója volt. Plevna ostroma idején Ozmán pasa mellett tartózkodott. Az ellenséggel szemben tanúsított

¹⁰⁵ Csiky Kálmán: Haditudósító levelek az 1870-71-iki német-francia háború színteréről; 1914, Budapest; 6. oldal.

¹⁰⁶ Csiky Kálmán: Haditudósító levelek az 1870-71-iki német-francia háború színteréről; 1914; Budapest; 7. oldal.

bátorságáért kitüntetést is kapott.¹⁰⁷ A háború kapcsán a Vasárnapi Ujság és a Politikai Ujdonságok, s a Képes Néplap melléklapjaként jelent meg kéthetente, nyolc oldal terjedelemben a *Háboru-Krónika* című újság. A lap az orosz és a török hadvezetés bemutatásával indult, a csataleírásokat rajzokkal színesítették. Az újság átvette a Times, a Daily Telegraph és a Daily News közleményeit is. A hírek hitelességét a szerkesztő azzal támasztotta alá, hogy az első mondatokban megjelölte az információ forrását, például: „*Egy harctéri tudosito a sipka-szorosi török főhadiszállásról hosszabb levélben leírja mint szemtanu, az ott folytatott véres küzdelmet.*”¹⁰⁸ vagy „*Egyik harctéri tudosito, aki az ostrom első hetét Plevnán töltötte Ozmán papa törzskaránál igen érdekesen leírja az orosz ágyuzás hatását.*”¹⁰⁹

A Times tudósítója beszámolt arról, hogy hogyan jutott be az orosz főhadiszállásra és miután tisztázódott, hogy nem kém, hanem haditudósító milyen feltételeket szabtak a haditudósításához. „*Asztatieff ezredes másnap elősorolta, hogy mikről nem szabad írnom: 1. Semmiféle tudositast a csapatok és ágyúk számáról stb. 2. Semmiféle említést a csapatok mozdulatairól. 3. Semmiféle hirt, mely hallomáson alapul.*”¹¹⁰

3.3. MAGYAR HADITUDÓSÍTÓK AZ ELSŐ BALKÁNI HÁBORÚBAN

1912-1913-ban, az első balkáni háborúban több magyar haditudósító is részt vett. A szemben álló felek mindkét táborában volt magyar haditudósító, így a magyar olvasóközönség teljeskörűen tájékozódhatott az eseményekről. Adorján Andor és Herczeg Géza a szerb oldalról, Simon Vilmos és Persian Ádám pedig a török oldalról tudósította a magyar lapokat.

Adorján Andor *Az Est* haditudósítójaként 1912. október 1-jén utazott Szófiába, hogy a háborús előkészületekről, a mozgósításról tudósítson. Két hónapig tartózkodott a helyszínen, mint haditudósító. A háborús előkészületeket nagy érdeklődés övezte, ezt alátámasztja az is, hogy a világhírű lapok a helyszínre küldték tudósítóikat és haditudósítóikat, mintegy százhusz főt. A haditudósítók között voltak festők és fotósok is. „*Egy sereg külföldi lap két-három tudósítót is küldött: egy katonait, egy távirati tudósítót, meg egy harmadikat, aki utólag színes leírásokkal szolgál.*”¹¹¹ Az újságok a helyi bankokban egy bizonyos összegű letétet helyeztek el, amely fedezte a haditudósítók táviratainak költségét. Később a helyszínen tartózkodó

¹⁰⁷ Háboru-Krónika 1878. február. 42. szám; 235. oldal

¹⁰⁸ Háboru-Krónika 1877. szeptember. 21. szám; 168. oldal.

¹⁰⁹ Háboru-Krónika 1877. október. 24. szám; 187. oldal

¹¹⁰ Háboru-Krónika 1877. október. 27. szám; 214. oldal

¹¹¹ Adorján Andor: Egy haditudósító feljegyzései; 1913; Békéscsaba; 41. oldal.

haditudósítókból sajtóhadiszállást szerveztek, ahol a haditudósítók az érkezésük sorrendjében egy azonosító számot és karszalagot kaptak. „A karunkon vörös karszalag B.K. betűvel, ami bulgár kiejtés szerint V.K., jelent pedig Vojnik-Korrespondentet, haditudósítót. A két betű alatt: sorszám, és a karszalagon hivatalos pecsét.”¹¹² Jól látható, hogy a haditudósítók már ekkor megkülönböztető jelzést viseltek.

A sajtóhadiszállást a haditudósítók számára egy vonaton rendezték be, hogy az könnyen mozgatható legyen, így a haditudósítók mindig a főhadiszállás közelében és szem előtt lehettek. Amíg korábban a hotelben, ahol a haditudósítók megszálltak íásaikat három cenzor¹¹³ is ellenőrizte, addig a

Haditudósítók tábora a konstantinápolyi főhadiszálláson

Forrás: Simon Vilmos: A török harctérről

sajtóhadiszálláson kész információkat kaptak a főhadiszállás sajtóirodájától. Így írt erről Adorján Andor: „A főhadiszálláshoz leszünk beosztva, de, mint már említettem, mást, mint amit hivatalosan közölnek velünk, nem szabad lapjainknak feladnunk. Az olvasó, legalább eleintén, nagyon szkeptikusan fogadjon minden harctéri hírt. A szavahihetőségért nem a haditudósítót, hanem a tábori sajtóirodát terheli majd a felelősség. Annyit már hivatalosan közöltek velünk, hogy egy keleti express vonatban fogunk lakni, a vezérkar konyhájából étkezünk, és nemcsak hogy a gyomrunk kapja onnan a táplálékot, hanem a pennáinkra sem szabad kerülnie egyébnek, mint amit ebben a konyhában főztek ki számunkra.”¹¹⁴ A főhadiszálláson vezérkari tiszték előadásokat tartottak a haditudósítóknak arról, hogy éppen hogy állnak a hadmozdulatok. A sajtóhadiszállást gyakorlatilag végig a főhadiszállás közelében tartották, így a haditudósítók a harcokból nem sokat tapasztaltak. Adorján Andor a fronttapasztalatairól a következőket írta: „Tegnap, október 29-ike volt az első nap, amelyen igazán szemébe néztem a háborúnak. Akkor láttam először borzalmasan kusza alakját, akkor hallottam először rettenetes, lihegő és harsogó leheletét! Láttam kegyetlen szemét, amely, mint a dzsungelnek fenevadjaié, titokzatos fenyegetéssel teli pillantást lövell.”¹¹⁵

¹¹² Adorján Andor: Egy haditudósító feljegyzései; 1913; Békéscsaba; 44. oldal.

¹¹³ A Hotel de Bulgarie-ban a cenzorok tanárok és írók voltak eredeti foglalkozásukat tekintve, a főhadiszálláson pedig katonai cenzorok voltak.

¹¹⁴ Adorján Andor: Egy haditudósító feljegyzései; 1913; Békéscsaba; 47. oldal.

¹¹⁵ Adorján Andor: Egy haditudósító feljegyzései; 1913; Békéscsaba; 100. oldal.

1912. október 24-től, a főhadiszállás előrehaladtával problémás volt az egész addigi mintegy százhusz főből álló sajtóhadiszállás mozgatása, ezért kiválasztottak egy tucatot a legnevesebb haditudósítók közül. Adorján Andor Windischgratz Lajos herceg közbejárásának köszönhetően, egyetlen magyarként bekerült a leszűkített tudósító csoportba. A cenzúra szempontjából sem volt minden nemzet haditudósítója egyforma, ezt – Adorján Andorhoz hasonlóan – Simon Vilmos beszámolója is alátámasztja. Az osztrák Reichspost tudósítójának Ferenc Ferdinándtól volt ajánlólevele. *„Ez az osztrák újságíró a cenzurától függetlenül dolgozik és sok olyat kivisz, amit a mi táviratainkból törölnek.”*¹¹⁶ *„... most már nem csak a táviratokat, de a magán levelek, sőt az anzixkártyák is a cenzura alá tartoznak, semmit sem szállít a posta cenzura pecsétje nélkül. És a cenzura nem érti a tréfát. Nem türi a legenyhébb célzást sem a katonai dolgokra. A hivatalos híradás előtt semminek nem szabad kiszivárognia. Kétségbe vagyunk esve. Megírott táviratainkat, leveleinket egymás után tépjük el, levél-hektatombák fekszenek az asztalok előtt. ... Persze, mint haditudósítók e pillanatban kissé kómikus lények vagyunk, bilincsel a kezünkön, amit a cenzura vert ránk és tart távol az igazi háborús operációktól. Be kell érniünk azzal, amit a szemtanuktól hallunk, magunk nem látunk semmit.”*¹¹⁷ Adorján Andor szerint a bolgár hadvezetés sokszor még a győzelemről szóló híreket sem engedte publikálni.

Persian Ádám az *Alkotány* című újság haditudósítójaként egyedül indult útra, hogy a balkánon folyó eseményekről tudósítsa a lapját és a saját benyomásai, tapasztalatai alapján írja meg tudósításait. Útja során rövid ideig egy csendőr biztosított részére kíséretet és védelmet. Adorján Andorral ellentétben Persian Ádám gyalog és lóval közlekedett, megkülönböztető karszalagja sem volt. Haditudósítói felszerelése három ceruzából, kéziratpapírból, térképből, konzuli ajánlásokból, egy browning típusú fegyverből és a hozzátartozó 18 töltényből állt. Haditudósítóként tűzharcba is került, az átélt kalandjairól a következőket írta: *„Ezekben az izgalmas órákban sem feledkezhettem meg arról, hogy én így fegyverrel is, - csak riportot csinálok. Nem szabad volt megfeledkezniem, hogy a veszedelem, a künn ropogó puskák, a mi ellenállásunk és ennek a rettenetes helyzetnek minden mozzanata az én részemre nem lehet más, mint riport részlet. Nem kellett sokat jegyzetelnem, hiszen ezek az események úgy belévésődtek az emlékezetembe, hogy egy egész élet sem lesz elég azok*

¹¹⁶ Simon Vilmos: A török harctérről; 1913, Budapest; 67. oldal.

¹¹⁷ Adorján Andor: Egy haditudósító feljegyzései; 1913; Békéscsaba; 65. oldal.

elhomályosítására. Megelégszem tehát azzal, hogy csak a fontosabb időpontokat jegyezzem fel.”¹¹⁸

Persian Ádám visszaemlékezésében rávilágít arra, hogy a haditudósítók beszámolója bizony nem mindig egyezett ugyanarról a helyszínről. A priboji katonai táborral kapcsolatban a következőket írta: „...ebben a táborban most harminc török katona van. Egy fővárosi napilap alig néhány nappal ezelőtt azt írta (állítólag itt járt haditudósítójának jelentése alapján), hogy Pribojban kétszázötven török katona van. Azt mondják nekem itt a helyiek, hogy ennyi katona soha nem volt Pribojban.”¹¹⁹

Simon Vilmos a *Pesti Hírlap* haditudósítójaként a török fél oldaláról küldte lapjának a jelentéseket. A többi haditudósítóval együtt, a constanzai gyülekezőhelyről 1912. október 4-én indult Konstantinápolyba. A haditudósítók itt is karszalagot viseltek és Simon Vilmos szavaival élve harcias, katonás polgári ruhát. A sajtóhadiszállás létszámát a török fél is korlátozta. Így írt erről Simon Vilmos: „Hétfőn indulnak a harctéri tudósítók, akikről ma valósággal hemzseg Konstantinápoly. A francia, angol, német és amerikai világlapok közül némelyik három tudósítót küldött le. Ezt kissé mégis megsokallta a török kormány és sajtóirodája útján tudatta, hogy minden nemzet csak három haditudósítóval képviseltetheti magát a harctéren. Valósággal véres csaták folynak most a haditudósítók között, mert például Németországból tizenötön vannak, akik igényt tartanak arra, hogy a harctérre engedjék. A kormány azonban nem enged álláspontjából és így a tizenöt haditudósító most fűhöz-fához futkos a legkiválóbb ajánlásokkal, hogy egymást még idejekorán leszorítsa. Ily viszonyok között nekem irigylésre méltó helyzetem van. A magyar sajtót a leendő harctéren eddig csak a *Pesti Hírlap* képviseli külön tudósítóval.”¹²⁰

A törökök szintén távol tartották a haditudósítókat a harcoktól, ezt többször is megerősíti Simon Vilmos. „A mi feladatunk ezektől a harcoktól nagyon távol esik és csak néha-néha, ha valamely magasabb dombra felmászunk halljuk az ütegek dörgésének teljesen elhaló hangját.”¹²¹ A haditudósítók tevékenységéről és működési körülményeiről a következőket írta: „A török hadseregnél ugyan sokkal kevesebb a harctéri tudósító, mint a bolgároknál és a szerbeknél. Ez bizonyára azért van, mert az itteni terep- és közlekedési viszonyok mellett nem

¹¹⁸ Persian Ádám: Hat óra hosszat puskatűzben; 1913; 55. oldal.

¹¹⁹ Persian Ádám: Hat óra hosszat puskatűzben; 1913; 21. oldal.

¹²⁰ Simon Vilmos: A török harctérről; 1913, Budapest; 36. oldal.

¹²¹ Simon Vilmos: A török harctérről; 1913; Budapest; 71. oldal.

sok embernek van kedve dolgozni. Maga Konstantinápoly csak Konstanván át áll tulajdonképpen érintkezésben a világgal, de ezen a vonalon is hetenként csak háromszor, amikor a román hajók kikötnek. Ennek folyamán a posta is csak háromszor működik hetenként és így a tudósítók hosszabb közleményeiket csak korlátozott számban küldhetik lapjaiknak. A távirati tudósítás is sok nehézségbe ütközik, mert most csak a konstanzei kábel áll Törökország rendelkezésére.

Vaszfi őrnagy sátra, ahol a tudósításokat cenzúrázták
Forrás: Simon Vilmos: A török harctérről

Megtörténik néha, hogy két napig is tart, amíg egy táviratot továbbítanak, mert hihetetlenül nagy a forgalom és a táviradahivatal csak azokat a sürgönyöket továbbítja, amelyek előzőleg átestek a cenzurán. A cenzura pedig mindent töröl, amit gyanusnak lát. A legkellemetlenebb, hogy az ember soha nem tudja, hogy mi történik a táviratával, mert a cenzor csak kékceruzáz, de értesítést nem ad arról, hogy a táviratból mit törölt. Így aztán a haditudósító azt hiszi, hogy lapjának kimerítően referált, holott a cenzor alig néhány szót engedett lesürgönyözni. Ez természetesen mindenütt így van, nemcsak Törökországban, ami érthető is, egy-egy hírlaptudósítás indiszkrécioja folytán nagyon fontos események juthatnak tudomására az ellenfélnek. A törökök a japán módszert alkalmazzák – papíron, amely tudvalevőleg mindent eltilt a haditudósítónak. Még a privát levelezés is a legszigorúbb cenzura alatt áll. A török tiszték azonban, akik kalauzolásunkra vannak beosztva, igazán liberálisan kezelik a szigorú rendszabályokat.”¹²²

Simon Vilmos és a vele egy táborban lévő haditudósítók tudósításaikat franciául írták, hogy azokat a cenzor is értse. Azt, hogy a különböző nemzetek haditudósításai alkalmanként más megítélés alá estek, jól tükrözik Simon Vilmos szavai. „Vaszfi bey például beleegyezett abba, hogy haditudósításaimat – a távirati tudósításokat kivéve – magyarul írassam meg, ezzel az indoklással: ha orosz vagy olasz tudósító volna bizonyára nem engedném meg, de a magyar újságíró nem fog rólunk rosszat írni.”¹²³

Simon Vilmos a nagyjából harminc főből álló sajtóhadiszállás összetételét a következőképpen mutatta be: „Az itteni haditudósítók legtöbbször angol és amerikai. A nagy angol világlapok a

¹²² Simon Vilmos: A török harctérről; 1913; Budapest; 86. oldal.

¹²³ Simon Vilmos: A török harctérről; 1913, Budapest; 88. oldal.

legrégibb rókákat küldték ide. Van köztük olyan, aki már az orosz-török háborúban is a török részről tudósította lapját. A legtöbbje különben már néhány hadjáratban vett részt és valósággal otthon érzi magát a harctéren. A Times tudósítója például egész háztartással érkezett ide. Két lovat Angliából szállíttatott a saját használatára és hármat itt vásárolt mállás lónak. Saját szakácsát, inasát, titkárát és tábori konyha-berendezését hozta magával. Nem kisebb kényelemmel tudósít Stephane Lausanne, a Matin főszerkesztője. Nagy apparátussal dolgoznak Jean Rodes, a Temps, és Baldwin, a Central News tudósítói is. Minden haditudósító azonban köteles magával vinni két lovat és szolgát. Élelmet és abrakot a hadvezetőség requirál ugyan, de a tudósító fedezi a költségeket. Ez úgy látszik mindenütt így volt szokásban, sőt talán még rosszabbul is, mert például a régibb haditudósítók meg voltak hatva a török hadügyminisztérium gavallérságán, amiért a különvonatot, amely a harctérre szállított bennünket, ingyen bocsátotta rendelkezésünkre. Azok az urak különben, akik szerb oldalról jöttek át, nevetve mesélik, hogy a szerbek valósággal üzletet szerettek volna csinálni a haditudósításokból, amennyiben 120 korona napi költségért teljes ellátásban akarták részesíteni a tudósítókat.”¹²⁴

Amennyiben kedvezőtlen volt a hadi helyzet és nem akarta a hadvezetés, hogy a haditudósítók értesüljenek róla, egyszerűen elszállították őket a helyszín közeléből. A haditudósítók azonban mindig igyekeztek megtalálni annak a módját, hogy a cenzurát megkerülve tudósításaikat eljuttathassák szerkesztőségükhöz. Simon Vilmos a következőket írta ezzel kapcsolatban. „Miután a harctéri tudósítókat eltiltották attól, hogy a seidler pánikról tudósítást küldjenek, három német kollégával elhatároztuk, hogy kijátszuk a cenzurát. A „Berliner Tagblatt” tudósítójának szolgálja, Ahmet nevű török, önként jelentkezett, hogy kétszáz frank honoráriumért Konstantinápolyba viszi leveleinket. Az üzletet megkötöttük Ahmettel és ő még aznap, mint menekülő becsempészte magát az egyik vasúti kocsiba. A tudósítás tényleg megérkezett Budapestre, de a szerkesztőség hosszas tanácskozás után elhatározta, hogy nem abban a formában adja le, amint azt megírtam, mert attól tartottak, hogy esetleg komoly kellemetlenségeim keletkezhetnek a török hadvezetőséggel.”¹²⁵ A haditudósítók munkája már akkor is veszélyesnek számított. Simon Vilmostól megtudjuk azt is, hogy több, egyedül utazó haditudósítónak nyoma veszett.

¹²⁴ Simon Vilmos: A török harctérről; 1913, Budapest; 88. oldal.

¹²⁵ Uo.

3.4. FEJEZET-ÖSSZEFOGLALÓ

Összefoglalva elmondható, hogy az első balkáni háború haditudósítói karszalagos civil újságírók voltak, akik kezdetben egy szállodában csoportosultak, hogy a helyszínről tudósítsanak. Tudósításaikat bérelt távíró vonalon, a hosszabb leveleket postán küldték haza szerkesztőségüknek. Mindegyik haditudósító rendelkezett valamiféle ajánlással vagy igazolvánnyal. A kiválasztott haditudósítókból később limitált létszámú haditudósító csoportot szerveztek, amelyet a főhadiszállás közelében tartottak egy vezérkari tiszt koordinálásával. Ott a vezérkari tisztek az aktuális hadiállást ismertető előadásokat tartottak részükre és információkkal szolgáltak a tudósításokhoz. A haditudósítók között voltak újságírók, festők, fényképészek, szerkesztők, veteránok és újoncok is. A hadvezetés az alapvető feltételeket megteremtette a haditudósítók számára, de a törökök bizonyos felszereléseket előírtak, melyekkel rendelkezni kellett minden haditudósítónak. A haditudósítás már akkor is költséges tevékenység volt. Fontos, hogy már ebben a háborúban megjelent a haditudósítók karszalagja, amely megkülönböztette őket a civilektől és egyértelműen jelölte feladatukat és hovatartozásukat.

A tudósításokat kezdetben többször is cenzúrázták, majd a főhadiszállás katonai cenzoraitól kapták az információkat, a kész anyagot. Tekintettel arra, hogy több nemzet is képviselte magát a haditudósítók között, a törökök előírták, hogy a távirati tudósításokat franciául kell írni.

4. HADITUDÓSÍTÁS AZ I. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

1867-ben létrejött az Osztrák–Magyar Monarchiát megteremtő egyezség. A dualista államban bevezették a parlamentáris rendszert, közös ügynek nyilvánították a külügyet, a hadügyet és az ezek kiadásait fedező pénzügyet. Ennek szellemében került sor az egységes véderő szervezetének kialakítására. A véderőről szóló 1868. évi 40. törvénycikk kimondta, hogy a védelmi kötelezettség általános, és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő. Az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres ereje három vonalból épült fel: a közös hadseregből és a haditengerészetből mint az első vonal, a honvédségből (magyar királyi Honvédség és az osztrák császári és királyi Landwehr) mint második vonal, amelyik háború esetén az első vonal kiegészítésére szolgált. A harmadik vonalba magyar királyi népfelkelés és a császári és királyi népfelkelés (Landsturm) tartozott. Itt azok a sorkötelesek szolgáltak, akik helyhiány miatt nem kerültek az első két vonal valamelyikébe. A legfelsőbb vezetés a közös Hadügyminisztérium feladata volt. A katonai vezetést a Vezérkar látta el. Emellett mindkét honvédségnek volt minisztériuma és főparancsnoksága is. A békeállomány katonai-közigazgatási besorolásában teljesen elkülönültek a közös csapatok és a két honvédség. A hadra kelt seregnél megszűnt az elkülönülés.

Háború esetén biztosítani kellett a honvédség háborús készülségi fokának gyors elérését és a harcképesség állandó fenntartását. Ezt a feladatot a Honvédelmi Minisztérium látta el. Békeidőben a honvédelmi miniszter időszakonként köteles volt tájékoztatni a közös hadügyminisztert a honvédség állapotáról. A közös hadsereget illetően a honvédelmi miniszter hatásköre kiterjedt az újoncozásra, a hadrend megállapítására, a mozgósítási ügyekre, a közlekedési vonalakon a katonai szempontok érvényesítésére, a békeelhelyezésre és az élelmezésre. A honvédség élén a honvéd főparancsnok állt, aki azonos rangban volt a közös hadsereg hadtestparancsnokaival, de köteles volt azokat tájékoztatni a területükön elhelyezett honvédcsapatok helyzetéről, esetlegesen a honvédcsapatok karhatalmi felhasználásáról is. A közös hadsereg katonái között volt német, magyar, cseh, lengyel, rutén, szerb, horvát, román, szlovák, szlovén és olasz. A csapatok tarkaságához a nyelvek sokféleségén túlmenően a különböző nemzeti szokások, valamint az eltérő vallások is hozzájárultak.

A világháború a szembenálló hatalmi csoportosulások államai közötti hivatalos hadüzenetekkel (1914. július 28. – augusztus 5.) és az általános mozgósítás kihirdetésével

kezdődött. A szárazföldi hadműveletek három hadszíntéren a nyugat- és kelet-európai, valamint a balkáni hadszíntéren indultak meg. Később 1914 októberében Törökországnak a központi hatalmakhoz való csatlakozásával a Kaukázusban és a Közel-Keleten is. A döntő fontosságú hadműveletek a nyugati és a keleti hadszíntéren zajlottak le.

A hadászati tervek általános hibája volt, hogy a háborút kizárólag mozgékony, gyorslefordítású háborúnak képelték el, ahol a győzelmet egyetlen, esetleg néhány döntő ütközettel ki lehet vívni. A résztvevő hatalmak ezért nem is készültek fel hosszantartó küzdelemre. A legtöbb államban a fegyver és lőszerkészlet kevésnek, a hadiipar kapacitása pedig elégtelennek bizonyult.

A háború elején a szembenálló felek hadászati terveik végrehajtásáért nagykiterjedésű, manőverező hadműveletek sorozatát hajtották végre mindaddig, míg kénytelenek voltak belátni terveik bukását és az elért helyzetben állásaikba húzódva hosszadalmas háborúra készültek fel. A harccselekmények jellegét tekintve a háború első 1914. évének végéig tartó manőverező szakaszát a mozgó háború, az 1915. elejétől a háború végéig terjedő szakaszát pedig az állásháború időszakaként tartja számon a hadtörténelem.

Az elhúzódó háborúban egyre fontosabbá vált a haditudósítás, hiszen a közvélemény tájékozódni akart hozzátartozói sorsáról és általában a háború menetéről. Tekintettel arra, hogy hivatalos haditudósítók ekkor még nem léteztek, az első világháborúban művészek és írók látták el a haditudósítói feladatokat. Az így kialakított sajtóhadiszállás tagja volt többek között Molnár Ferenc, Mednyánszky László, Fehér Olga, Vészi Margit, Szép Ernő, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Rippl-Rónai József, Roda Roda (Rozenfeld Sándor) Jászi Oszkár, Bíró Lajos. Az első világháborút megelőző években, sőt még a háború alatt is a közvélemény azt a nézetet vallotta, hogy hinni csak a nyomtatott szó erejében lehet. Bár a filmezés és rádiózás technikai feltételei már adottak voltak, a közvélemény nem fogadta el őket. Az újságot tekintették az egyetlen hiteles médiumnak.

4.1. HÁBORÚS SAJTÓ MAGYARORSZÁGON

Az első világháborút megelőzően kezdett el virágozni a lapkiadás. A magyar sajtó levált a szépirodalomról, a hírlapírás közelített a politikai és üzleti témákhoz. A sajtótermékek modern tömegtermékké váltak, a szélesedett az írni-olvasni tudó réteg. A reklám és kereskedelmi tevékenység során a média gazdaságilag is függetlenné vált a politikától.

Fejlődött a nyomdatechnika is. Megjelent az íves nyomtatás, ami lehetővé tette az újság olcsó és tömeges előállítását. 1910-ig kifejlődtek a nagy, 160-180 ezres példányszámú lapok (Esti Újság, Friss Újság, Kis Újság) és az országos napilapok (Budapesti Hírlap, Az Újság, Magyar Hírlap, Pesti Napló).

A média önálló iparágga válásával megjelentek a hivatásos újságírók is. Korábban a tudósításokat irodalmárok, tudósok és egyéb foglalkozással rendelkezők írták. Magyarországon 1872-ben 65 főállású újságírót tartottak számon, ez az elkövetkező tíz év alatt megtízszereződött. A XX. század elején a sajtót a negyedik hatalmi ágként tartották számon. *„A sajtó közvélemény formáló, befolyásoló szerepe különösen megnő kiélezett helyzetekben, amikor a különböző társadalmi, politikai csoportok, éppen általa fejezik ki felfogásukat, céljaikat, s a sajtó révén is igyekeznek annak érvényt szerezni.”*¹²⁶ Ez a magyarázata annak, hogy a háború időszakában a sajtó súlya jelentősen megnövekedett. *„Bár a háborút kiváltó okok sorában aligha volt az uszító sajtónak döntő szerepe, háborús jelentősége mégsem kicsinyelhető le. Ha nem is okozója a háború kitörésének, erős élesztője a nemzetek kölcsönös gyűlöletének. A háborús veszedelemnek nem megteremtője, de meghosszabbítója, elnyújtója... Ami a sajtót illeti úgy hisszük, csak oly mértékben felelős a világháború borzalmaiért, mint a természettudományok fejlődésével kapcsolatos technikai haladás. A háborús céljaikra épp úgy kihasználták az államok a haladást, mint a sajtót.”*¹²⁷

4.2. A SAJTÓHADISZÁLLÁS

Az első világháború kitörése után, a miniszterelnökség sajtó osztálya nem tudta kellőképpen ellátni a cenzori feladatokat, ezért 1914. július 24-én létrehozták a Hadi Felügyeleti Bizottság sajtó albizottságát, amely az egyes minisztériumok képviselőiből és katonai szakértőkből állt. Az ő feladatuk volt a hadviselésre vonatkozó hírek, adatok és fényképek politikai és katonai szempontból való értékelése, ők döntötték el, hogy mely hírek hozhatóak nyilvánosságra és mely képek közölhetők a sajtóban. *„A császári és királyi sajtóhadiszállás létrehozására vonatkozó első tervezet 1909-ben látott napvilágot, melyben megállapították szervezeti felépítését és azokat a feltételeket, amelyek között a belföldi és külföldi haditudósítók tevékenységüket folytathatták a hadsereg keretein belül.”*¹²⁸ A sajtóhadiszálláshoz írók, újságírók, festők, rajzolók, szobrászok és fényképészek tartoztak. *„1914 augusztusában, az*

¹²⁶ Mucsi Ferenc: Sajtó, cenzúra Magyarországon az első világháború idején; 1984; 192. oldal.

¹²⁷ Rónai Zoltán: A modern sajtó és a háború veszedelme; Huszadik Század; 1916; 63. oldal.

¹²⁸ Balla Tibor: Az osztrák-magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban; Hadtörténelmi közlemények; 2005. 1-2. szám; 141. oldal.

első világháborús kitörésekor a császári és királyi sajtóhadiszállás kötelékébe összesen 400 személy tartozott, közülük 78 volt a sajtót képviselte. Legmagasabb személyi állományát 880 fővel 1918 nyarán érte el. A haditudósítók száma mintegy 50-60 fő volt, a képzőművészcsoporthoz kb. 150 személy tartozott."¹²⁹ A sajtóhadiszállás felszámolását 1918 őszén kezdték meg.

Maximilian von Hoen ezredes 1914. július 28-án alakította meg a sajtóhadiszállást a Hadsereg-főparancsnokság egyik alosztályaként. 1917. március 17-től Wilhelm Eisner-Bubna lett a szervezet vezetője. A sajtóhadiszállás első állomáshelye 1914. augusztus 11-én Dukla majd Poprád, Zsolna és Alt-Sandec. 1914. november 10-én a sajtóhadiszállást kettéosztották. A parancsnokság Teschenben székelt, a térparancsnokság pedig Zsolnán. A sajtóhadiszállás folyamatosan változtatta a helyét. A haderő vezetése ügyelt arra, hogy a haditudósítók ne állomásozzanak a hadszíntér közvetlen közelében. A fronttól való távolságuk is az információ ellenőrzést szolgálta. A sajtóhadiszállás feladatai közé tartozott a bel- és külföldi sajtó pozitív befolyásolása, nyomdatermékek és képeskönyvek kiadása. A haditudósítók a Hadsereg-főparancsnokságról érkező híreket formába öntötték és kommentálták. A sajtóhadiszállás a legfelsőbb katonai cenzúrahatósággként is működött, melyet a bécsi Hadifelügyelő Hivatalon és a budapesti Hadifelügyelő Bizottságon keresztül fejtett ki. Az újságírók beszámolóit, a képeket, fényképeket 1916 októberétől az illetékes magasabb parancsnokságok cenzúrázták. A hivatalos tudósításokat a bécsi Császári és Királyi Távirati és Levelező Iroda, illetve a budapesti Magyar Távirati Iroda adta ki. A sajtóhadiszállás feladatkörébe tartozott a hadsereg magasabb parancsnokságainak tájékoztatása a bel- és külföldi sajtó legfontosabb eseményeiről, kapcsolattartás a szövetséges államok katonai sajtóorgánumaival, a bel- és külföldön kifejtett aktív propaganda, valamint az ellenséges propaganda elhárítása. A sajtóhadiszállás szervezete több csoportból állt, melyeket az arcvonalak között rotáltak. *„Frigyes főherceg tábornagy rendelkezéséből most a haditudósítók váltakozva egész kis csoportokban kerülnek a különböző hadseregekhez, úgy, hogy egyszerre mindenhol jön eredeti tudósítás és a közvéleményben kialakulhat valahogy az egész harctér közvetlenebb képe.*"¹³⁰

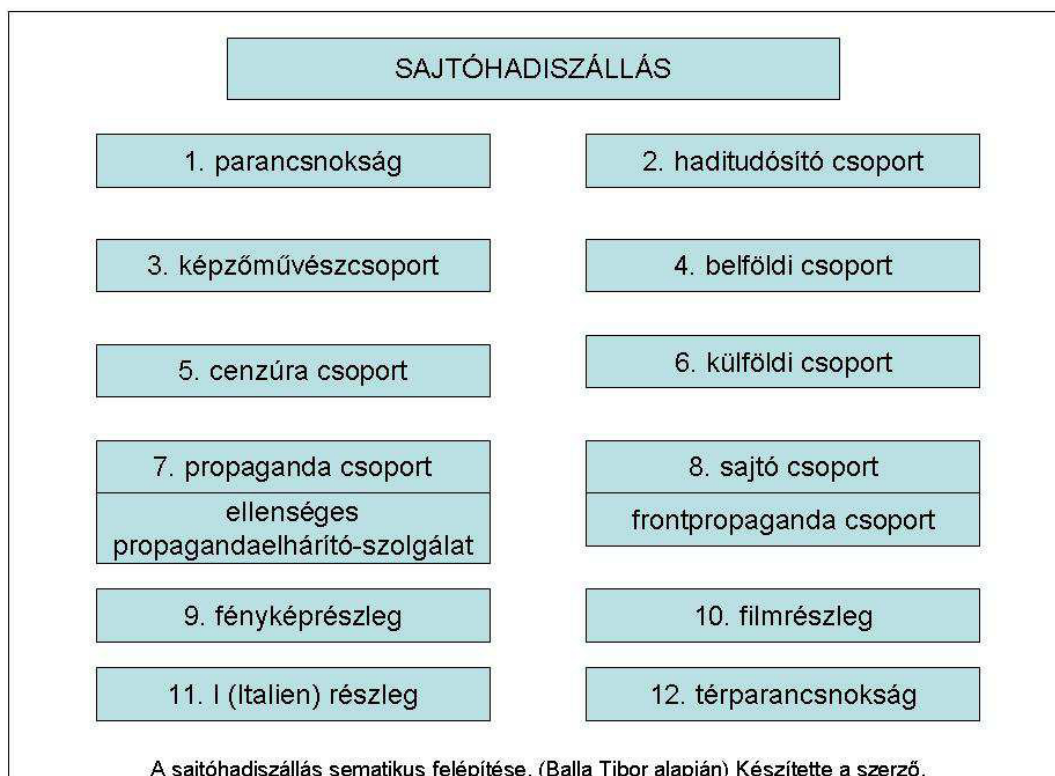
1917-re a sajtóhadiszállás 12 csoportra tagozódott. Az első volt a parancsnokság három fővel. *„A parancsnok ... képviselte az osztrák-magyar fegyveres erő vezérkari főnökét sajtó- és*

---

¹²⁹ Balla Tibor: Az osztrák-magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban; Hadtörténelmi közlemények; 2005. 1-2. szám; 147. oldal.

¹³⁰ Herczeg Géza: Szarajevótól Lodzig; 1915; Budapest; 118. oldal.

*propagandaiügyekben.*¹³¹ A második a haditudósító csoport, melynek vezetője utazásokat szervezett a frontra, és összegyűjtötte a tudósítók jelentéseit. A haditudósító csoportok lehetőséget kaptak, hogy a frontvonal közelébe jussanak, ahol a törzstisztek előadását hallgathatták meg és így kiegészíthették száraz tudósításaikat. Leginkább olyankor engedélyezték a frontutazásokat, mikor egy-egy sikeres hadművelet után a győzelem bizonyítékait is láthatták. Ha a tudósítók hosszabb ideig tartózkodtak a fronton, hadifestőket és fényképészeket osztottak be melléjük. Egy-egy haditudósító sajtóhadiszálláshoz kerülését az újságok vagy kiadók kezdeményezték a bécsi hadügyminisztériumnál. „A tudósítókat felmentették a csapat szolgálattól. Tiszti zubbonyt és legénységi sapkát, a bal karjukon egy KPQ¹³² (a sajtóhadiszállás – Kriegespressequartier nevének rövidítése) feliratú fekete-sárga karszalagot viseltek. A közös hadsereg katonai igazságszolgáltatása és fegyelmi büntető eljárásának vetették alá őket, azonban azoktól az újságoktól kapták fizetésüket, amelyet képviseltek.”¹³³

¹³¹ Balla Tibor: Az osztrák-magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban; Hadtörténelmi közlemények; 2005. 1-2. szám; 142. oldal.

¹³² Molnár Ferenc „Presse” feliratú karszalaggal látható egy korabeli képen.

¹³³ Balla Tibor: Az osztrák-magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban; Hadtörténelmi közlemények; 2005. 1-2. szám; 143. oldal.

A harmadik a képzőművészek csoportja volt, amely részben hadköteles részben önkéntes művészekből állt. Tagjai „művészet” vagy „KPQ” feliratú fekete-sárga karszalagot viseltek. Azok a művészek, akik tiszti vagy zászlósi rangot értek el, rangjuknak megfelelő egyenruhát, a többiek civil ruhát, legénységi sapkát és karszalagot viseltek. A katona-művészek rangjuknak megfelelő jövedelmet, nyíltparancsot az utazáshoz, szállást és ellátást kaptak, ha a fronton alkottak. A művészeknek minden frontmunkával töltött hét után¹³⁴ egy rajzot vagy kiállításra alkalmas vázlatot kellett a sajtóhadiszállásnak átadniuk. A művészek nem csak rajzokat és festményeket készítettek, hanem művészi képeslapokat, színes litográfiákat, olvasójegyeket, bélyegformátumú zárjegyeket, diplomákat, emlékérmeket és plaketteket is. A sajtóhadiszállás negyedik csoportja naponta rövid kivonatokat és összefoglalókat készített a belföldi sajtóban megjelent cikkekből, továbbá felügyelte a tábori újságokat, szervezte a frontszínházakat és a tábori könyvtárakat, valamint hatáskörébe tartozott a filmek belföldi forgalmazása is.

A sajtóhadiszálláshoz tartozó haditudósítók sárga fekete „Presse” feliratú karszalagot viseltek. A tudósítók frontra küldéséről, katonai kíséretéről, ételmezéséről és szállásáról kezdetben Teschenben, majd 1916 nyarától Bécsben székelő sajtóhadiszállás gondoskodott. A haditudósítók jobb ellátásban részesültek, mint a katonák, azonban nem volt könnyű bekerülni a haditudósítók közé. A haditudósítók számára a sajtóhadiszállás jelölte ki a feladatot, meghatározta, hogy hová mehetnek, mit láthatnak és miről írhatnak, mit fényképezhetnek. A sajtóhadiszállás által helyben cenzúrázott anyagot katonai kurír jutatta el a lapokhoz. A haditudósítók lehetőségeit nagyban meghatározta a harci helyzet, jellemzően csak a sikerekről lehetett hírt adni.

Ahogy az íróknak, újságíróknak engedélyeztetni kellett az írásaikat, úgy a fényképészeknek is a megjelenésre szánt képeiket. Így a háború kezdetétől a lapok kötelesek voltak minden megjelentetni szándékozott képet a Sajtóbizottságnak bemutatni, annak eldöntésére, hogy közlése esetleg nem sért-e hadiérdeket. A képek hátára a Sajtóbizottság rányomta a „közölhető” vagy „nem közölhető” bélyegzőt. Az ötödik a cenzúra csoport, amelynek feladatai közé tartozott a cenzúra ügyek ellátása, a haditudósítók által nem kellő mértékben cenzúrázott tudósítások cenzúrázása, valamint kapcsolattartás a Hadifelügyelő Hivatallal, a Hadifelügyelő Bizottsággal, a Császári és Királyi Távirati és Levelező Irodával, és a Magyar Távirati Irodával. A hatodik a külföldi csoport *„1917 júniusától a külföldön megjelenő*

---

¹³⁴ Zádor István ugyanakkor azt írta, hogy a művészeknek kéthetente kellett valamilyen alkotást leadniuk.

sajtóból napi rendszerességgel készített kivonatokat, melyeket Auszug aus der Auslandpresse címmel ki is adott.”¹³⁵

A hetedik a propaganda csoport, melynek feladatai közé tartozott a propaganda kifejtése, az ellenséges propaganda elhárítása, broszúrák előállítása, valamint művészeti kiállítások szervezése. 1918-ban a csoporton belül létrehozták az ellenséges propagandaelhárító-szolgálatot. A nyolcadik volt a sajtócsoport, amely a bel-és külföldi sajtó befolyásolására szánt összes katonai híryanagy feldolgozását végezte. 1918 februárjában alosztályaként létre jött a

A sajtóhadiszállás Hoen tábornok vezetése mellett megszemléli a csatateret.

Forrás: Stemlerné Balog Ilona: Történelem és fotográfia 119. oldal.

frontpropaganda csoport. A kilencedik volt a fényképrészleg, amely a szerkesztőségi közlemények szövegét képekkel látta el, valamint a fotókat a szövetséges és semleges országok részére is megküldte. Ezen részlegnél dolgoztak a fényképészekon kívül a bécsi Katonaföldrajzi Intézet vándor fotósai és az amatőr fényképészek. A tizedik csoport, a filmrészleg feladatához tartozott a háborús és propaganda filmek előállítása és bemutatása, valamint felügyelete alá tartoztak a mozik. A tizenegyedik csoport volt az I (Italien) részleg, melynek feladatát az olasz nyelvű újságok kiadása és szerkesztése képezte. Végül a sajtóhadiszállás adminisztratív apparátusához a térparancsnoksághoz a kancellária, az iktatóhivatal, a gazdasági csoport, egy katona és egy állatorvos tartozott. Ezen felül haditudósító csoport, törzsszázad, vonat osztag, sofőrök, segédmunkások, tisztiszolgák, járművek és lovak tartoztak a térparancsnoksághoz.

4.2.1. OSZTRÁK-MAGYAR HADIÉRTESÍTŐ

Említést érdemel az Osztrák-Magyar Hadiértesítő, amely a cs. és kir. sajtóhadiszállás *nem hivatalos kiadványa* volt. A közlemény 2-5 oldal terjedelemben jelent meg Budapesten 1917. és 1918. között. Az újság fejlécén feltüntették: *Felhasznált közleményeink egy példányát kérjük hozzánk eljuttatni. Utánnnyomás forrás megnevezése nélkül és díjtalanul megengedve.*

¹³⁵ Balla Tibor: Az osztrák-magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban; Hadtörténelmi közlemények; 2005. 1-2. szám; 146. oldal.

A láblécben pedig a következő szerepelt: *kézirat gyanánt*. A lapban a sajtóhadiszállás parancsnokának több írása is megjelent. Az egyes cikkeknél gyakran feltüntették, hogy azok milyen időponttól közölhetőek. A kiadványban a különböző frontvonalakról beküldött tudósítások szerepeltek, a sajtóhadiszállás engedélyével. A propaganda kiadvány az újságok számára előre elkészített, cenzúrázott cikkekkel szolgált, melyet a kiadók kéziratként használhattak fel. Rendszeres melléklete volt a *Hadigazdasági Melléklet*, melyben különböző írások szerepeltek a gazdaság állapotára vonatkozóan, illetőleg hadikölcsön felvételére buzdították a lakosságot. A haditudósítók mellet katonaorvosok, tanárok és polgári biztosok írásait is közölték. Egy-egy sikeres hadműveletről, a hadifoglyokkal való emberséges bánásmódról és a fronton lévő egészségügyi helyzetről számolt be a lap. Utolsó száma 1918. október 28-án jelent meg.

4.3. A TUDÓSÍTÁSOK MIKÉNTJE

„A mai haditudósító jócskán a harcvonal mögött van, s legszigorúbb ellenőrzés alatt. Épp úgy megvan a maga parancsnoksága, mint egy hadtáp zászlóalj katonájának, ez a parancsnokság rendelkezik mindenkor vele. Egy lépést nem tehet a tudta nélkül és egy sort nem írhat le jóváhagyása nélkül. A sajtóhadiszállás parancsnoksága bocsátja rendelkezésére az anyagot, megszabja, mikor merre mehet, mit szabad látnia, eltávolítja onnan, ahol nem az ő szemének való látvány

Roda Roda lögyakorlaton

Forrás: Vasárnapi Újság; 1914. 61.évf. 30. szám

kínálkozik. S hiába akarna egy bizonyos dolgot látni, részt venni benne, ha parancsnokság nem engedi.”¹³⁶ Az újságok is hangot adtak annak a kérésüknek, hogy fotóriportereiket engedjék közel a fronthoz. „...Előadtuk abbéli kérésünket, hogy a harctérre küldött fényképész munkatársainkat engedjék meg ne csak a sajtóhadiszálláson való tartózkodást, hanem bocsássák őket oda is, ahol közvetlen közelről láthatják a meleg valóságot.”¹³⁷

„Gorlicénél áttörtük az orosz frontot... Ez minden, amit tudunk. Otthon még nem tudják. Természetes, hogy az újságírókban minden idegszál táncol: ezt meg kellene táviratozni. Még

¹³⁶ P.F. : A sajtóhadiszállás irodalma; Huszadik Század, 1916, 33. kötet; 66. oldal.

¹³⁷ Vasárnapi Újság, 1915. LII. Évf. 22. Szám; 351. oldal.

nem szabad. Meg kell várni a hivatalos jelentést. Ennyi küszködés után ilyen ragyogó örömhír! És hallgatni kell. Elmegyek csavargok az utcán, kínzó érzés, hogy én már tudom és Pesten még nem tudják. Megint felmegyek a parancsnokság irodájába, kérem, hogy legalább valami olyan szöveget táviratozhassak, amiből kitűnik, hogy jó hír van. Nagy nehezen megengedi a cenzúra a következő táviratom továbbítását: Legnagyobb öröömre, fájdalom, nem táviratozhatok. Sokat ugyan ebből otthon se fognak értani, de legalább a magam lelkiállapotán segítettem.”¹³⁸ A tulajdonképpeni harcot nem látták a haditudósítók csak a készülődést és a harc utáni takarítást. Láthatták egy-egy csata színhelyét az esemény után, a sebesültek ápolásával, gondozásával kapcsolatos dolgokat, a lövészárokból álló harckor folyó életet, a pihenőre hátra vonult csapatok életét. A harcok lefolyását csak a harcokban résztvevők elbeszéléseiből tudták.

A sajtóhadiszállás művészeti csoportja tanulmányi kiránduláson
(Jelfy Gyula felvétele)

Forrás: Vasárnapi Ujság 1914. 61.évf. 30. szám. 696. oldal.
elérzékenyedés, rossz napokban biztató fogadkozás, jó napokban higgadt örvendezés- ezek azok a húrok, amelyeknek a haditudósító hangszerén meg szabad lenniök. Az már a haditudósító dolga, hogy mennyire tud ezeken a húrokon emberi hangokat megszólaltatni.”¹³⁹ A forma a novella és a riport között változott. Hogy melyik érvényesült jobban, az a tudósító személyétől függött, hogy melyik hajlam nagyobb benne, az írói vagy a riporteri. A háborúnak csak a jóra, szépre kicsinosított oldala kerülhetett a nagyközönség elé. Mivel a magyar haditudósítók jobbra írók voltak, nagyobb hangsúlyt fektettek az emberi momentumra. Ez magában hordozta azt, hogy túlságosan anekdotások lettek a tudósítások és a háborút mozaikokra bontotta, nem egységes képet adott. Ezzel szemben a németek sajtóhadiszállása a háborús ismeretek terjesztését tekintette fő dolgának.

A haditudósítói táviratok terjedelme is szabott volt, kétezer szó. De nemcsak az anyagot, hanem a hangnemet is megszabták, amiben írni lehetett, és hogy honnan szerezhették be az információkat. „...a katonák hősségén és a vezetők kiválóságán való lelkesedés, a katonai szervezet egészének és egyes részeinek elámulat dicsérete, a halottakról és a sebesültekről szólva szeretet teljes

¹³⁸ Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei; 1918; Budapest; 213. oldal.

¹³⁹ P.F. : A sajtóhadiszállás irodalma; Huszadik Század, 1916, 33. kötet; 67. oldal.

4.4. FESTŐK A HÁBORÚBAN

Az első világháborúban rajzoló, festők, szobrászok járták hivatalos haditudósítóként a harctereket, hogy műveikkel hírt adjanak és megörökítsék a háború eseményeit. A sajtóhadiszállás tagjai tűzvonalba csak akkor kerültek, ha az már kihűlt, ritkán fordult elő, hogy ütközet alatt tapasztalták meg a lövészárkot. A hadifestőket eleinte a sajtóhadiszállásra osztották be, ahová a hírlapírók, fényképészek is tartoztak. Kezdetben a haditudósítók együtt utaztak, de ahogy nőtt a hírigény, kisebb csoportokra bontották őket, minden csoporthoz tartozott egy képzőművész. De ez sem volt megoldás, mert a gyors hírlapírás és az elmélyült, szemlélődő képzőművészet nem fért össze. Így szétválasztották őket, és a hadifestőket különböző szintű katonai parancsnokságokra osztották be. Így írt erről Dömötör István: „*a limanovai csatamezőn a tudós Hoen ezredes, a sajtó-hadiszállás főnöke a hírlapírókkal*

valahol elől járt és magyarázott. A festők folyvást meg-megálltak, lenyűgözve és izgatva tartotta őket az, amin az írók már rég túlhaladtak. [...] A sajtó-hadiszállás tagjaira új rend lesz érvényben ... egyes seregekhez osztják be őket. Ennek keretein belül mozoghatnak majd, együtt mennek, együtt táboroznak a mozgó katonavárossal. Persze, valahol a trén ponyvás szekereinek árnyékában, vagy mögöttük, de olykor mégis közelebb a harc lüktetéséhez. Innen kezdve minden hadköteles művészt hadifestőnek vonultattak be.”¹⁴⁰

A sajtóhadiszálláshoz beosztott művészek csoportja
Forrás: Horváth Miklós (szerk.): A nagy háború másik
arca 119. oldal.

Az átlagosnál valamivel jobb ellátásban részesültek, de kéthetente a bécsi Hadilevéltárnak egy-egy alkotást kellett küldeni, amelyekből zsűrizés után kiállításokat rendeztek. Magyarországon az első ilyen kiállítás a Nemzeti Szalonban volt 1916. január 6-án, 51 művész 802 alkotásával. A nem hadköteles művészek művész kolónián laktak a hadszínterek közelében, biztonságos helyeken. Itt sokszor vendég művészek is megjelentek. A sajtóhadiszálláson dolgozó művészek közül két nevet emelek ki, akik tevékenységükkel, egyéniségükkel kiemelkedtek a háború eseményeit megörökítő művészek közül. A többi

¹⁴⁰ Dömötör István: Magyar művészek a csatatéren; <http://www.mke.hu/lyka/14/001-048-harcter.htm#6> Letöltés ideje: 2009. 09. 10.

művész bemutatását nem tartom célszerűnek, mert a két művész tevékenysége jól szemlélteti a haditudósító festők munkáját.

4.4.1. MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ

Az idős¹⁴¹ Mednyánszky mikor meghallotta, hogy mozgósítanak a háborúba, jelentkezett katonának. Minden követ megmozgatott, hogy ha katonaként nem is, legalább hadifestőként csatlakozhasson a sereghez. Végül Tisza István közbenjárására engedélyt kapott és a *Budapesti Hírlap*, valamint az *Új Idők* harctéri rajzolója lett. Malonyai Dezső így jellemezte: „...egy csomó papiros, egy marok ceruza, pasztell-kréta, néhány vízfesték és ecset, az ő elmaradhatatlan esernyője, egy ütött kopott lóden-köponyeg, kipróbált, viharvert szalmakalapja, s hogy teljes legyen a hadi felszerelés, egy rozsdás revolver is lógott az oldalán.”¹⁴² A festő szinte minden fronton megfordult, a galíciai csatatereken, Szerbiában, Dél-Tirolban. Ahol csak tudott mindenütt a tűzvonal közelében volt. 1916-ban egyszer meg is sebesült, és ott kellett hagynia a frontot, egy időre visszament Bécsbe. A bécsi műteremben festette meg a harctéren készített vázlatait. A délnyugati fronton kétszázhuszonhárom nagyobb rajzot és négyszáztizenkét kisebb rajzot készített. 1917 októberében ismét az olasz frontra indult, de egészségi állapota miatt vissza kellett térnie Bécsbe.

Molnár Ferenc így emlékezett meg róla: „Az első lépés az ellenségtől elhódított földön: pontonhídon átmentünk Szerb-Mitrovicra, ahol magas póznán piros-fehér-kék horvát zászlót mos az eső tarkára. Az első ember, akit ebben a halott faluban látok, báró Mednyánszky László, a magyar festő. A szitáló esőben egy kopasz fához támaszkodva áll és rajzol a könyvébe. A karján a haditudósítók sárga-fekete szalagja, fején katonasapka. Fáradhatatlanul és átszellemülten járja a frontot, valami földöntúli látvány ez a lángeszű öregember, aki hatvannál több esztendejével minden fáradalomban és nyomorúságban részt vesz, a nap minden órájában rajzol - rajzol az ütegek mellett ülve, miközben az ütegek lőnek,

¹⁴¹ Ekkor már 62 éves volt a festő.

¹⁴² Malonyai Dezső: Magyar művészek a csataterén <http://www.mke.hu/lyka/14/001-048-harcter.htm> Letöltés ideje: 2009. 09. 10.

Mednyánszky László igazoló jegye a külső hadművelleti terület határvonalainak átlépéséhez

Forrás: Egri Mária: Mednyánszky

rajzol a dombokon, ahol a lába előtt csapódó orosz puszkagolyók zörgetik a száraz fűvet."¹⁴³
Mednyánszky László több száz képet készített a frontvonalon. Nem ritkán a lövészárkokkal szemben üldögélve dolgozott, amin az olasz katonák annyira meglepődtek, hogy nem is lőttek rá. Dömötör István így írt róla: „...sokszor el-elmaradozott valamely országút kanyarodásánál vagy erdőszélen. Úgy kellett előkeresni s volt példa rá, hogy napok múlva tűnt elő, szuronyos népfölkelőktől kísérvé, akik nagy diadallal hozták, abban a hiedelemben, hogy orosz kémeket fogtak.”¹⁴⁴

4.4.2. ZÁDOR ISTVÁN

Mednyánszky mellett még sok más neves hadifestő is dolgozott a fronton, mint például Vadász Miklós, Bató József, Herman Lipót, Edvi Illés Ödön, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Maróti Géza, Márffy Ödön, Pór Beratalan, Révész Imre, Vastagh Géza, Vaszary János, Pogány Gyula és Zádor István. Zádor Istvánról így írt Dömötör István: „Zádor István kétrendbeli emléket hozott a szerb hegyek országából. Egy lövést a vállában és rajzokat, amelyeket - mialatt töltőtollal készültek - igen különös hangok koncertje kísért. A művész azt hitte, hogy árva rigók fütyülnek. Pedig golyók voltak, nyugateurópai gyártmányok.”¹⁴⁵
A legtöbb festő a fronton csak vázlatokat készített, a végeleges kép az otthoni műteremben készült el.

Zádor István hadnagy, később főhadnagy, századparancsnokként szolgált 1914. november 23-i sebesüléséig. Felépülése után 1915. augusztus 10-től a 4. hadsereghez osztották be, mint hadirajzoló. Visszaemlékezésében így írt erről: „...minden két hétért egy-egy bármilyen műviunket kellett a cs. és kir. Hadilevéltárnak Bécsbe beszoigáltatnunk ... teljesen szabadon mozoghattam, jöhettem mehettem, amerre jól esett ... bár egyenruhában jártam, hiszen katonai

Vastagh Géza munka közben

Forrás: Balla Tibor: Szarajevó, Doberdó, Trianon;
20. oldal

¹⁴³ Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei; 1928, Budapest; 23. oldal.

¹⁴⁴ Dömötör István: Magyar művészek a csatatéren <http://www.mke.hu/lyka/14/001-048-harcter.htm#1> Letöltés ideje: 2009. 09. 10.

¹⁴⁵ Dömötör István: magyar művészek a csatatéren (Zádor István a fronton); <http://www.mke.hu/lyka/14/001-048-harcter.htm> Letöltés ideje: 2009. 09. 10.

szolgálat volt ez is, már nem a főhadnagyot nézték bennem, hanem a művészt.”¹⁴⁶ Zádor a hadsereg-parancsnokságon való beosztása alatt beutazta Közép-Európát és Törökországban is járt. Rajzai a Vasárnapi Ujságban és a Leipziger Illustrierte Zeitungban jelentek meg.

Így írt munkájáról: „Közelharcot vagy rohamot pedig a helyszínen rajzolni lehetetlen, még fénykép is alig akadt. Egymást öldöklő embereket fejből festeni – nem tartozott feladataim közé. Én arckép és helyszíni rajzaiban dokumentumokat gyűjtöttem és a háborút művészi megnyilvánulásaiban ábrázoltam. Az arcképeket többnyire a Kriegesarchiv vagy a Heeresmuseum egyenes kívánságára készítik el. Nekünk a sajtóhadiszállás tagjainak, a háború propagálása volt a feladatunk. Kerülnünk kellett a kiállításainkon a háború borzalmainak bemutatását. Vérükben fetrengő sebesülteket, halomszámra heverő hullákat ábrázoló képek nem voltak alkalmasak a háború glorifikálására. A vezetőket kellett népszerűsíteniük és minél több portréban őket bemutatva, megismertetni őket úgy a katonákkal, mint az otthoniakkal. Az ententnek más volt a háborús művészetpolitikája, ők az ellenség becsméréssel, a „boche”-ok kegyetlenségeinek illusztrált lapjaikban és háborús kiadványaikban való állandó hangoztatásával tartották ébren a háborús pszichózist.”¹⁴⁷

Zádor István 1916. augusztus 18-tól a sajtóhadiszállás összekötő tisztje lett a hadsereg parancsnokságnál. Onnantól a rajzolás helyett a hadsereg körzetébe küldött hadifestők elhelyezése, irányítása volt a feladata, majd megbízatásuk teljesítése után egy csoportban Bécsbe kísérte a művészeket.

4.5. FÉNYKÉPEZÉS

A fénykép hitelessége magából a technikából adódik, a fényképet a tárgyról visszaverődő sugarak hozzák létre a fényérzékeny anyagon. A fénykép őrzi meg a történelem szereplőinek leginkább hiteles arcát. A fotók javításával, igazításával már a kezdetektől foglalkoztak a fényképészek, hogy egy-egy kép szebbnek hasson. Kismértékű retusálás azonban még nem rontja a kép hitelességét. A fényképhez sokkal inkább társul a hitelesség képzelete, mint az írott szóhoz. A sajtóban megjelenő fényképek manipulációja a két világháború között kelt éltre, addig az eseményekről való képes tájékoztatás volt a cél. A történeti kutatások szempontjából azonban csak az olyan fényképek érdekesek, amelyekről tudjuk, hogy hol készültek, mit vagy kit ábrázolnak, illetve ki készítette az adott képet.

¹⁴⁶ Zádor István: Egy hadifestő emlékei 1914-1918; 1933; Budapest; 38. oldal.

¹⁴⁷ Zádor István: Egy hadifestő emlékei 1914-1918; 1933, Budapest; 90. oldal.

Hazánkban a XIX. század végén a képes újságok a hírek illusztrálására rajzolókat alkalmaztak, akik a helyszínen készített vázlataik vagy fantáziájuk alapján örökítették meg az eseményeket. Kezdetben a rajzos illusztrációk mellett jelentek meg a fényképek, majd az 1910-es évekre Magyarországon a képes hetilapokban a rajzokat és illusztrációkat fokozatosan kiszorították a fényképek. Átmeneti megoldásként a fénykép és a rajz együttes alkalmazása is elterjedt volt, az olyan esetekben, amelyeket nem tudtak lefényképezni, például egy tűvész illusztrálása esetén rajzzal egészítették ki a fényképet. Abban az időben a legnépszerűbb ilyen képes újság volt a Vasárnapi Ujság, a Tolnai Világlapja és az Érdekes Újság. Az 1900-as évektől annyira megnőtt az igény a fényképes illusztrációk után, hogy a meglévő műtermek nem tudták kellő mennyiségben előállítani őket. Ekkor terjedtek el a fényképész-illusztrátorok, vagyis a fotóriporterek, akik már nem egy műtermhez kötődtek, hanem alkalmi megbízás alapján dolgoztak a lapoknak. Ebben az időben a sajtóban megjelenő fényképek készítőit ritkán tüntették fel. A kép készítőjéről leginkább ilyenek jelentek meg a kép alatt: saját fényképészünk felvétele, X lap számára készült felvétel, vagy lapunk számára készült pillanatnyi felvétel.

Az első világháború eseményeit az első pillanattól kezdve végig követhetjük, ahová számos katona vitte magával a fényképezőgépét, hogy az eseményeket megörökítse. Az így készült képeket sok esetben képeslapként is használták. Az első világháborúban a vizualitás nagy szerepet játszott. Ez volt az első olyan háború, ahol rendszeresen és tudatosan alkalmaztak fényképeket dokumentáló és propaganda célokra is. A sajtó érdeklődésének középpontjába a háborús események kerültek, az állampolgárok

Hadifényképészek munka közben

Forrás: Balla Tibor: Szarajevó, Doberdó, Trianon;
200. oldal

képes tudósításokat vártak a frontról. Bár a sajtóhadiszálláshoz több fényképész is tartozott, hiányosak az ismereteink a tekintetben, hogy ki mikor és merre járt. A Vasárnapi Ujság két fotóriportere Balogh Rudolf és Jelfy Gyula volt a háború első éveiben, Révész Imre az Érdekes Ujságot látta el képanyaggal. A harmadik legnagyobb képes újságnak, a Tolnai Világlapja harctéri tudósítójának kilétét azonban homály fedi. Harctéri fényképész volt

többek között Alfons Frank, Engländer Miksa, Leebhard Imre, Hehs Aladár és Révész Imre is. A kiküldött haditudósító fényképészekon kívül természetesen mások által készített képek is megjelentek a lapokban, valamint a szerkesztőségek számos képet szereztek be külföldi képügynökségektől.

Harctéri fényképeket a fronton lévő amatőr fotográfus katonáktól is kaptak szép számmal a lapok. Az ilyen amatőr fotós katonák közelebb voltak a harcokhoz, mint a haditudósítók. Képeik azonban inkább a frontélet mindennapjait mutatták és nem a harcokat. A képes újságok fotópályázatokat írtak ki, hogy minél több képanyag álljon a rendelkezésükre. Ezek a fotópályázatok sikeresek voltak, több ilyen pályázat is volt a háború utolsó éveiben. *Az első ilyen felhívás az Érdekes Ujságban 1914. december 26-án jelent meg*¹⁴⁸, bár a fotópályázatos képanyag döntően 1917-től árasztotta el a képes újságok hasábjait, mikor már kevesebb fényképész dolgozott a fronton, mint haditudósító. Az első fotópályázaton bárki részt vehetett, az egyetlen kikötés az volt, hogy csak olyan képpel lehetett pályázni, amely még máshol nem jelent meg. A pályázaton nyertes fotók készítőit természetesen szép összeggel jutalmazták.

A sajtóban megjelenő első világháborús képeken megjelentek a frontélet mindennapjai, de nem jelentek meg a háború borzalmi, valamint hiányoznak a tényleges harctéri események. Ez egyrészt a szerkesztők szándékát tükrözi, másrészt a fényképezés technikai színvonalát. A technikai nehézségek mellett a fényképező katonáknak a harci cselekmények idején más feladatuk volt. Az első világháború harctéri felvételei szinte függetlenül attól, hogy hivatásos vagy amatőr készítette őket, általában a harcok szünetében, a körletben, a fedezékben, a lövészárookban, vagy a mindennapi tevékenység közben készültek. A katonatársakkal közös csoportképek mellett kedvelt téma volt a gulyáságyú, a tábori konyha, a vonuló trén, a szögesdrót akadály, a 30,5 cm-es ágyú, a kiépített állások, az idegen táj, a helybéli népviselete és a háború okozta pusztítás. A harctéri mindennapok témái között az istentiszteletek, temetések, a helyi lakossággal barátkozó katonák, az egészségügyi és utászok, vagy egy magas rangú tiszt látogatásának megörökítése volt.

Az első világháborúban már feltűnően sok fényképész szolgált a haditudósítók között annak ellenére, hogy a foto-illusztrációkat sehol sem használták szívesen. A hadifestőket sokkal

---

¹⁴⁸ Stemlerné Balogh Ilona: Történelem és fotográfia; 2009; Budapest; 121. oldal.

jobban elfogadták, noha az olvasóközönség már inkább a fényképeket igényelte volna. Ennek ellenére mégis sok fényképész öltött egyenruhát és ment a frontra, de az olvasóközönség semmit sem látott a háború valódi arcából. Nem láttak olyan képeket, hogy hogyan halnak meg az emberek, a halált csak hősi halál formájában örökítették meg. A nyilvánosságra hozott képeken soha nem lehetett olyan katonát látni, akik az iszapban lelték volna halálukat, vagy a gáztól vakultak meg, vagy ha véletlenül mégis előkerült egy-egy ilyen kép, azokon az ellenség katonáit lehetett látni. A tömegsajtóban, de még inkább a propaganda-levelező lapokon úgy ábrázolták a háborút, mintha a katonák csak piknikezni mentek volna. Ha mégis a háború borzalmait akarták ábrázolni, akkor tönkrement ágyúkat, kilőtt hüvelyeket és rommá lőtt épületeket mutattak be. Az első világháborús képek többsége hangulatos csoportkép, a katonák életéről szóló zsánerkép, vagy a csata előtti és utáni tájképek.

4.6. KORABELI HÍRLAPOK ÉS CIKKEK

A korabeli napilapok színes képet adnak az akkori mindennapokról, arról, hogy mi történt, mi érdekelte az embereket, mire adtak fel apróhirdetést és mit reklámoztak. A trónörökös és felesége kedvelt téma volt. Az 1914. június 28-i merényletről például *Az Est* egészen a háború megkezdéséig több oldalon keresztül részletesen cikkezett. A merénylet napján délután kettőkor már mindenki szinte mindent tudott Pesten. 29-én a főcím „*A trónörökös pár politikai gyilkosság áldozata*”¹⁴⁹ Másnap reggel már a tudósítók vonattal utaztak a helyszínre, hogy minél több információt megtudjanak. A merényletről sokáig és kimerítően cikkeztek az újságok, részletesen közölték például Gavrilo Princip vallomását. Egy 1914. július 7-i cikkből még az is kiderül, hogy a halott Ferenc Ferdinándnak „*kínai sárkány volt a karján, mely kétezer szúrással volt kipontozva.*” A Budapesti Napló 1914. július 11-i számából kiderül, hogy a cenzúra gépezetét az incidens után azonnal beindították a hatóságok „*...a kormány még tegnap újabb rendeletet bocsátott ki a postán működő cenzoroknak, hogy a tudósítások minden szavát ellenőrizzék és azonnal szakítsák félbe a beszélgetést, mihelyt a nyomozásról adnak hírt.*”¹⁵⁰ Az eseménnyel kapcsolatban a magyar sajtóban a jelentések a Magyar Távirati Irodától származtak, és egyik tudósítás alatt sem szerepelt a tudósító neve. A kezdeti tudósítások mind lelkesítő jellegűek voltak.

Jellemző módon rossz hír nem láthatott napvilágot az újságokban, vagy ha ez mégis megtörtént, azt rögtön meg is cáfolták: „*Nem igaz; Budapesten és vidéken egészen érthetetlen*

¹⁴⁹ *Az Est*; 1914. Június 29. 1 oldal.

¹⁵⁰ Budapesti Napló; 1914. július 11. XIX. évf. 159. szám.

módon az a hír terjedt el, hogy a 68. Gyalogos ezredünket jelentékenyebb veszteségek érték.”¹⁵¹ Ha kedvezőtlen hírek voltak, vagy nem írtak róla, vagy teljesen másról írtak. „Mihelyt egy-két napig hír nélkül marad, azonnal kétség szállja meg a magyar közönség lelkét. Hátha a vereséget akarják titkolni, gondolja magában, s később szentül hiszi, hogy igaza is van. A kívánatos titoktartás okairól katonai körökből a következő magyarázatot kapta Az Est:...titkosítás nélkül nem lehet hadműveleteket végrehajtani, nem olyan bizonyos a győzelem, mint különben- ezt mutatja a legújabb kor hadtörténelme.”¹⁵² Az Est első hasábján a háború kezdetén mindig valamilyen lelkesítő cikk állt, mint például: „Majd iszunk pajtás, nem sokára, ha győzelemmel visszatérünk hosszú békességre. Addig nyugodtan érik a magyar borok nemes zamatja... mikorra az idei must fölforr, itthon leszünk pajtás. Tele kamra, tele pince vár minket a megnyúlt őszi estékre... addig meg csak mártsuk kulacsunkat források kristály vízibe Tokajnak öt puttonyos aszúja úgyszólván híg lőre ahhoz a gyönyörű mámorhoz mérve, amely most szívünkben zakatol... rohamra szól a trombita, felharsan a rajta-rajta, szárnyat kap a huszár paripája, förgeteg a baka lába, ömlik az ellenség vére... van itala a magyarnak világhíres dicsősége.”¹⁵³

A háború kezdeti hónapjaiban sokat cikkeztek az újságok a harcokról, ezek szövegét a sajtóhadiszállás hagyta jóvá. „Sajtóhadiszállás, szeptember 11. Feladatott 9 óra 20 perckor. Érkezett 11 óra 10 perckor. (A sajtóhadiszállás jóváhagyta) A harc a kelet Galíciai harctéren még egyre folyik. A csaták nem szünetelnek. Offenzíváinkat katonáink erejük önfeláldozó megfeszítésével viszik lépésről-lépésre előre. Kéri Pál”¹⁵⁴ – Érdekes, hogy a lapok azokat az írásokat, melyeket a sajtóhadiszállástól vettek át, a tudósító nevével együtt közölték. Azokat, amelyek hivatalos haditudósítótól érkeztek, vagy az újság kiküldött munkatársától közöltek, nem írták alá, egy-két kivételtől eltekintve. Részletesebben kifejtett cikkek egy-egy csatáról csak ritkábban jelentek meg, és azok egy-egy nagyobb harcról számoltak be, mint például a gorlicei áttörés, vagy a przemysli események. Hosszabb cikkeket leginkább Molnár Ferencről közöltek, bár ezek sokszor novella jelleget öltöttek. Molnár Ferencnek sok olyan tudósítása is volt, ahol nemcsak, mint író szemlélte az eseményeket, hanem hadtudományi szemszögből is próbálta megközelíteni az adott esemény leírását.

A háború kezdetével a hirdetések és reklámok az addigi körülbelül négy oldal terjedelem helyett (Az Est és a Budapesti Napló esetében) mindössze fél hasábot tettek ki. Ugyanígy az

¹⁵¹ Budapesti Napló; 1914. augusztus 6. XIX. évf. 181. szám; 2. oldal.

¹⁵² Az Est; 1914. augusztus 20. V. évf. 204. szám; 2. oldal.

¹⁵³ Az Est; 1914. augusztus 28. V. évf. 215. szám; 1. oldal.

¹⁵⁴ Az Est; 1914. szeptember 12. V. évf. 230 szám; 1. oldal.

apró hirdetések is. Aztán a háború előrehaladtával egyre erősödött a cenzúra, megjelentek az üres hasábok a cenzúrázott cikkek helyén. Ezeket nem lehetett üresen hagyni, valamivel ki kellett tölteni az üres részeket, így lett például a Budapesti Napló fő témája a lóverseny. Mindezekkel párhuzamosan csökkent az oldalszám is. Volt, amikor a lap mindössze két oldalból állt. A Budapesti Napló a 211. számtól hiányosan van meg, azt nem tudni, hogy egyáltalán nem jelent-e meg, vagy a cenzúra miatt hiányoznak a számok. A Vasárnapi Újság nem sok politikával kapcsolatos írást közölt, és haditudósítás sem sok szerepelt benne, viszont a lap harctérre küldött tudósítójától Jelfy Gyulától számos fotót adtak közre.

Az irodalmi folyóiratnak, a Nyugatnak nem voltak valódi haditudósítói. A katonai szolgálatra behívott munkatársaik leveleit közölték, a *Tábori Posta* című rovatban. Halász Gyulától, Balázs Bélától, Lengyel Gézától, Kertész Istvántól, Karinthy Frigyesztől, Móricz Miklóstól, Kosztolányi Dezsőtől, Pásztor Árpádtól, Csáth Gézától, Nagy Andortól közöltek leveleket és egy-két rajzot Erdei Viktortól. Sokan úgy publikáltak a folyóiratba, hogy pár hónapot töltöttek el a fronton, majd sérülés következtében haza kerültek és itthonról a szerkesztő kérésére írtak pár sort élményeikről. Ezek a visszaemlékezések ritkán szóltak a harcokról. Inkább arról, hogy merre jártak, milyen volt az utazás, az ellátás, milyen emberekkel találkoztak, illetve olyan írások jelentek meg, amelyben egy

Haditudósítóknak megmutatják az ellenséget.
(A csoport közepén Vészi Margit látható.)

Forrás: <http://k5.kooszi.fotoalbum.hu/viewlarge/pictureid/12272361>

Letöltés ideje: 2012. 04. 20.

elhagyott romos falu látványáról számolnak be. A haditudósítókhoz hasonlóan a katonák sem írhattak akármit haza a frontról csak úgy, mint a haditudósítók. „A háború minden borzalma vesz körül. Kár, hogy nem szabad leírnom. Réműlet, szenvedés, nélkülözés, égő falvak.”¹⁵⁵ Csáth Géza mint katonaoorvos teljesített szolgálatot és hazatérve írta visszaemlékezéseit a

¹⁵⁵ Nyugat; 1914. 18-19. szám; 335. oldal.

Nyugatban, de egyes leveleit is közölte az újság. „Levél küldésére ritkán van alkalom. Egyáltalán ritkán adhatok hírt magamról. Ezt a levelet se tudom, mikor küldhetem el.”¹⁵⁶ Arról, hogy pontosan merre is jártak nem közölnek szinte semmit. „Ritkulunk, de előre megyünk.”¹⁵⁷ A Nyugat 1916. évi 16. számában Halász Gyula háborús levelét közölték utolsónak. Innentől kezdve az újságban nem jelent meg semmilyen háborús, vagy ahhoz kapcsolódó írás.

4.7. TÁBORI ÚJSÁGOK AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN

Az első világháború menetének lelassulása következtében kialakult állásháborúban egyre nagyobb lett az igény a hírekre, tájékoztatásra, az olvasnivalóra. Ennek következtében hihetetlen sok frontújság látott napvilágot, melyek nagy népszerűségnek örvendtek. Többször indult arra kísérlet (Lukács József és Nyári László), hogy ezeket összegyűjtsék, de eddig hiába. Sok lapot maguk a szerkesztők semmisítettek meg, az ellenség elől.

Az újság általános feltételeitől, mint a folyamatos megjelenés, nyilvánosság és az időszerű tartalom, a tábori újságok esetében eltekinthetünk a speciális körülmények miatt. A tábori újságok megjelenése gyakran igazodott a zsoldfizetés idejéhez. Ezeket a tábori újságokat katonák írták katonáknak, a legtöbb ott készült valóban a lövészárokban, vagy legfőljebb a megszállott ellenséges terület valamelyik városában. A tábori újságok kapcsot jelentettek a hátszaggal, a hátszágban lévőköt informálhatták a fronton lévő hozzátartozóikról, a fronton lévő katonák pedig a hirdetések alapján beszerezhatték a szükséges kiegészítő felszereléseket a hátszágból. A lövészárkokban számtalan tábori újság keletkezett, számuk megközelíti a százat. Ezek tartalma, megjelenésének gyakorisága nagy változatosságot mutat. Általában valamennyi lap, mint legújabb aktualitást közölte a soron kívüli előléptetéseket, kitüntetések, szabadságokat és bevonulásokat, a megbetegedett, megsebesült és elesett tisztek és legénység névsorát. Egyebekben pedig novellákat, humoreszkeket, csataleírásokat, harcászati ismertetéseket, orvosi és világpolitikai cikkeket közöltek. A tábori újságok szerkesztői sokszor „névtelen” honvédek voltak. A 30-asok szerkesztője Kun László tábori lelkes volt, a Négyes Honvédek Háborús Lapját Jámbor Lajos szerkesztette. A *Népfelkelő* szerkesztője, Gleichmann Sándor zászlós volt. A *Harminchetes Újság*ot Vaska Géza, a *Fokost* Ketskés Győző szerkesztette. Erdélyi Jenő szerint e nevek egy részével az olvasó korábban is találkozhatott az egyes vidéki lapok hasábjain.

---

¹⁵⁶ Nyugat; 1914. 20. szám.

¹⁵⁷ Nyugat; 1914. 20. szám.

4.7.1. A PRZEMYSLI TÁBORI ÚJSÁG

Az első világháború idején megjelent magyar nyelvű ezredújságok klasszikus példájának a 23. honvéd gyaloghadosztály lapját, a galíciai Przemyslben megjelent Táborig Ujságot tekinthetjük, amely a világháború legismertebb lapja. Elsősége és magas színvonala folytán mintául szolgált a fronton és később a hadifogolytáborokban a polgári sajtóra emlékeztető újságvariánsok megteremtéséhez.

A harctéri lapok közül e nyomtatvány történetéről tudjuk a legtöbbet a lap szerkesztőjének, dr. Molnár Kálmánnak¹⁵⁸ köszönhetően, aki több munkájában és visszaemlékezésében is részletesen foglalkozott az 1914-1915-ös galíciai eseményekkel és a hadosztály újságjával. Valószínűleg a tábori újságok közül e lap megjelent számaiból maradt fenn máig a legtöbb példány, átvészelve a világháború eseményeit: a vár elesését, a katonák hadifogságba kerülését.

Történeti értéke a lapnak, hogy egy, az ellenségtől körülzárt erődben, naponta megjelenő, rovatokkal rendelkező, friss és érdekes hírekkel jelentkező, nyomdában előállított amatőr, ám annál lelkesebb szerkesztő által szerkesztett, színvonalas irodalmat is nyújtó, több ezer példányszámban megjelenő

Forrás: <http://k5.kooszi.fotoalbum.hu/?get=/viewlarge/pictureid/7611834>

Letöltés ideje: 2012. 04. 20.

lapot tudtak a hírekre és a hazai hangokra vágyó magyar katonák kezébe adni. A Tábori Ujság sajtótörténeti jelentősége mellett nem lehet megfedkezni a lap hadtörténeti és irodalomtörténeti jelentőségéről sem. Cikkeiből a mai ember is képet kaphat a várbeli

¹⁵⁸Molnár Kálmán az első világháborúba mint tartalékos hadnagy vonult be, már a háború kitörésének első napján. A m. kir. 23. honvéd gyalog-hadosztály a keleti hadműveletek keretében 1914. szeptember 14-én érkezett Przemyslbe azzal a rendeltetéssel, hogy az orosz határ felől visszavonuló seregetestek mozgásait biztosítsa és a város erődítményrendszerét, illetve annak központi várát megvédje. Molnár Kálmán felismerte, hogy e szerep betöltéséhez mellőzhetetlen egy többbarcátú hadi hírlap alapítása és megjelentetése. Molnár Kálmán a háború után számos publikált visszaemlékezésében és két önálló kiadványban is bemutatta a Tábori Ujság szerepét, és közzétette az újságban megjelent jelentősebb írásokat és verseket. E visszaemlékezésekből megtudhatjuk, hogy a Tábori Ujság nagyon fontos szerepet töltött be és a lapot rendkívül nagy érdeklődés övezte a katonák és a lakosság körében.

mindennapokról és a harci cselekményekről. Számos verse jelent meg a lapban a világháború tragikus sorsú költőjének, Gyóni Gézának.¹⁵⁹

A Tábori Ujságot megelőzően az erődben kiadtak már egy lapot, a *Kriegsnachrichten*-t, mely csupán hivatalos közleményeket tartalmazott német nyelven. Lengyel változata *Wiadomosci wojenne*, híreiben és terjedelmében megegyezett testvérével, gyakran annak a hátoldalára vagy külön lapra nyomtatták a tábori nyomdában. A két hivatalos kiadvány időben megelőzte a magyar nyelvű lapot, később aztán párhuzamosan jelentek meg naponta. A német és lengyel nyelvű kiadványok vezettek egy hasonló, magyar nyelvű lap életre hívásához, mivel a katonák többsége - a vezényszavakon kívül - nem tudott németül. Molnár Kálmán így írt erről a pillanatról: *1914. október 2-án, a m. kir. 23. gyalogezred tiszti étkezdéjében merült fel az eszme és kívánság, hogy a rádiógrammok magyar nyelven is kinyomassanak. És a katonákat jellemző gyors elhatározással ott rögtön ebéd közben a hadosztályparancsnok engem rendelt ki, hogy az eszmét megvalósítsam.*

Molnár Kálmán elvállalta a lap szerkesztését, ugyanakkor arra gondolt, hogy ezzel a lehetőséggel többet is nyújthatnának a katonák számára a hadihírek egyszerű, száraz közlésénél; ez a magyar újság igazi szellemi tápláléka lehet az erődben szolgáló félszázezernél is több magyarnak. *Támpontokat nyújtani a világpolitika eseményeinek megértéséhez, azok józan megítéléséhez, a lehetőségek mérlegeléséhez, és ébren tartani az önbizalmat s a végső győzelem biztos reményét, mindez olyan feladatnak látszott, amit a körülzárt vár újságjának magára kell vállalnia* - fogalmazta meg a lap tartalmára vonatkozó egykori elképzeléseit.

Az első szám, viszonylag rövid előkészítő munkát követően, a fent említett események után két nappal jelent meg 600 példányban. A Tábori Ujság első, október 4-én megjelent számát még 140 lapszám követte. A przemysli erőd hat hónapos ostroma alatt mindig új hírekkel szolgálva. A lap hétfő kivételével lehetőleg naponta jelent meg, egészen a vár feladásáig,

---

¹⁵⁹Gyóni Géza 1884. június 25-én született Gyónon. Gimnáziumi tanulmányait Szarvason, majd Pozsonyban végezte. 1903-ban a pozsonyi evangélikus teológia növendéke lett, de 1904-ben öngyilkosságot kísérelt meg, ami véget vetett papi pályájának. Rövid ideig szülőfalujában volt jegyzőgyakornok, majd az Alsódabas és vidéke című lap szerkesztője. 1906-ban Pesten közigazgatási tanfolyamra járt, majd ismét vidéken volt hivatalnok, aztán újra újságíró, 1910–12-ben a Soproni Napló munkatársa, 1913-tól a Bácskai Hírlap segédszerkesztője. Közben 1907-ben mint póttartalékos katona Boszniában szolgált. 1914-ben a háború kitörésekor bevonult, Przemysl elesténél orosz fogságba került. Az átélt szenvedések felőrlték idegzetét, Krasznójarszkban halt meg 1917. június 25-én 33-ik születésnapján. Przemysli orosz ostrom alatt írta leghíresebb versét, a *Csak egy éjszakára* kezdetű költeményt.

1915. március 23-ig. Nevezetes események, katonai győzelmek idején rendkívüli kiadást jelentettek meg. December 25-én, karácsonykor dupla terjedelmű számmal ünnepeltek. A/4-es alakú, két nyomtatott oldalú, egy lap terjedelmű újságot az előfizető katonák 4, a civilek 10 fillérért kapták. A lap tiszta jövedelmét az erőd védelmében hősi halált halt m. kir. honvédek és népfelkelők özvegyeinek és árváinak támogatására létrehozott segélyalap javára ajánlották föl, a novemberi és decemberi bevételt pedig a „katonák karácsonyfájára” fordították. A Tábori Ujság megjelenésének hat hónapja alatt 5030 korona¹⁶⁰ bevételt jelentett.

Az újság technikai előállítását az erődben oldották meg, amely induláskor komoly problémát okozott, ugyanis a helyi Knoller és Fia nyomda nem volt magyar szöveg nyomtatására berendezkedve. A Tábori Ujságot a körülmények ellenére mindvégig jó minőségű újságpapírosra tudták nyomtatni, a papírkészlet a vár feladásáig kitartott. Az utolsó hónapokban az újság fejlesztésére, példányszámának emelésére már nem gondolhattak, a növekvő igények ellenére az újabb előfizetések elfogadására pedig nem volt lehetőség a papírkészlet rohamos csökkenése miatt. A lap népszerűsége és kelendőse óriási volt: a kezdeti 600 példányszám hamarosan megsokszorozódott, a 100. szám (1915. február 4-én) már 4400, az utolsó, 141. szám, (1915. március 22-én) 5200 példányban jelent meg. A lapot, annak dacára, hogy magyarul jelent meg, a várvédő német, lengyel és rutén katonaság is olvasta, illetve felolvastatta, lefordította a napi híreket és egyéb eseményeket közlő cikkeket, hiszen a legszínvonalasabb lap volt a várban, emellett nekik és róluk is szólt.

Az újság népszerűségét elsősorban tartalma, aktualitása és informatív jellege okozta. Az ostromlott vár életének kellemes és kellemetlen eseményei, nyomorúságai, szórakozása és humora, szellemi törekvései, művészeti és érzelmi megnyilvánulásai mind-mind szóba kerültek a Tábori Ujság hasábjain. A lap kis terjedelme ellenére a polgári sajtóhoz hasonlóan rovatokkal rendelkezett, melyek a tábori élethez és a háborús körülményekhez alkalmazkodtak. A legtöbb szám vezércikkkel kezdődött, amit azonban gyakran kihagytak, helyet adva fontosabb közléseknek, hadi leírásoknak, a szövetséges államok újságaitól átvett cikkeknek stb. A *Hadi hírek* rovat az európai és ázsiai harcterekről szóló beszámolóknak adott teret. A *Tudakozódás* a több ezer katona között jelentett valamilyen összekötő kapcsolatot: a közzétett hirdetések alapján fedezhették fel egymást a régi ismerősök, illetve jelezhették

---

¹⁶⁰ 1900-tól kezdve a korona volt az egyetlen hivatalos pénznem a monarchiában. A koronában történő számolást kötelezővé tették, az áttérés a forintról nagyon lassú volt, és sokan a monarchia összeomlásáig forintban számoltak, a kétkoronást forintnak, a kétfillérest krajcárnak hívták. Az első világháború következményeként a koronát többször leértékelték, a fogyasztói árak a háború alatt többszörösére emelkedtek.

hollétüket azok, akiket a körülmények elszakítottak egymástól. Ugyanezt a célt szolgálta az a rovat, amely a különféle kórházakban elhelyezett sebesült és beteg tisztek névsorát közölte. Az *Aranykönyv* soraiban a kiemelkedő katonai teljesítményt nyújtó személyeket állították példaképül a többiek elé. Volt *Meteorológiai jelentés*, *Dicséret*, *Köszönet*, *Nyilvános elszámolás* a segélyalapra beérkező adományokról, információ koncertről, térzenéről, ún. *Tárcza*, *Viccek*, s végül a Tábori Ujságra vonatkozó hírek az *Olvasóink figyelmébe* című rovatban.

Az újság szerkesztése az utolsó pillanatig folyt. Az erőd feladásának napján, 1915. március 23-án még megjelent a Tábori Ujság, sőt a következő napit is összeállították, kinyomtatására azonban már nem került sor. A vár elestével a Tábori Ujság is megszűnt. A lap munkatársai a katonák többségével együtt a szibériai fogolytáborok egyikébe kerültek. A vár feladásakor – félve az orosz megtorlástól – elégették a hónapok során összegyűjtött Tábori Ujság számait, így mára a több ezres példányszámú újságból csak kevés maradt meg, megőrizve a przemysli magyar élet és irodalom emlékét is.

4.7.2. TÁBORI ÚJSÁGOK KELETKEZÉSI HELYÜK SZERINT

A legtöbb tábori újság kiadási helyét pontosan nem ismerjük. Az állásaikat állandóan változtató katonai egységek csak a tábori posta számát tüntették fel a lapok címoldalán, a lapok technikai előállítását is a fronton voltak kénytelenek megoldani. Szerencsés esetben a közelben működött egy tábori nyomda, ha nem, kézzel sokszorosították a lapokat. Az időszakos állomáshelyű alakulatok tábori lapjait a harcterek szerint lehet a legkövetkezetesebben csoportosítani.

Az orosz harctéren látott napvilágot például a *Hadi Cubus*, melynek első száma 1916. március 7-én jelent meg, megszűnési idejét viszont nem ismerjük. A Galíciában állomásozó cs. és kir. 85. gyalogezred V. zászlóaljának 13. százada által kiadott *Gázmacska* című vicclap tíz száma 1917. február 11. és augusztus 26. között jelent meg. Az olasz fronton harcoló nagyváradi 4-es honvédek *A Négyes Honvédek Háborús Lapja* címen, a cs. és kir. nagyváradi 37. gyalogezred III. és V. tartalék zászlóaljának katonái ugyanezen a fronton *Bedrossfalvi Újság*, illetve *Harminchetes Újság* címen adtak ki tábori lapot. A m. kir. nagyváradi 4. népfelkelő gyalogezred V. zászlóaljának harctéri lapja, az *Isonzómenti Tárogató* már címében is utalt arra, hogy az ezred a világháború idején hol teljesített frontszolgálatot. A román harctéren jelent meg 1916 novemberétől 1918-ig a *Ludwig Baka*, amely a cs. és kir.

munkácsi 65. gyalogezred tábori újságja volt. A *Vadászkürt* pedig a cs. és kir. kassai 15. vadászászlóalj katonái számára kiadott tábori lap volt.

Szép számmal találunk a tábori újságok között olyan lapokat, amelyeket a háterszágban vagy a hadtápterületen adták ki. A cs. és kir. 3. hadsereg katonai lapját, melynek alcíme ugyan Harctéri lap, ám Kassán nyomtatták. A *Manilowát* Lembergben, a *10-es Honvéd* című lapot Miskolcon nyomtatták, a *66-os Tábori Újság*ot pedig Ungváron jelentették meg.

4.7.3. TÁBORI ÚJSÁGOK KATONAI EGYSÉGEK SZERINT

A tábori újságokat katonai egységek szerint is csoportosíthatjuk. A háború első évében, 1914-ben három hadsereglap is megjelent: a cs. és kir. 1., 2., illetve 3. hadsereg katonalapja. Ezeket a legfelső katonai vezetés adta ki. Céljuk a háborús propaganda terjesztése volt. Jellemző volt rájuk a többnyelvűség. A német és a magyar mellett, a Monarchia egyéb nemzetiségeinek nyelvén: cseh, lengyel, román és horvát nyelven jelentek meg a hivatalos közleményeket tartalmazó cikkek. Hasonló cézzal adták ki hetente a *Streffleur's Militärblattot*, számait 1914 ősztől Bécsből egyenesen a harcterekre szállították. „Már a háború első őszen csomagszámra érkezett Bécsből a harctérre a csapatok közt való szétszórás céljából a *Streffleur Katonai Lapjának* hetenként megjelenő „Tábori Újság”-ja, melyet külön-külön német, magyar, cseh, lengyel, román, horvát és ukrainai (rutén) nyelven adtak ki. A hadvezetőség jóvoltából az egyes századok 4-5 példányt kaptak ebből az újságból teljesen ingyen.”¹⁶¹ Ez azt a célt szolgálta, hogy a front katonáit lelkesítse, és közös ideáljuk legyen.

Erdélyi Jenő szerint a hadsereg- és arcvonal-újságok legjellegzetesebbje a József főherceg arcvonal parancsnokságának kiadásában megjelenő *Front* című magyar és német nyelvű hetilap volt. Szerkesztője Eder János cs. és kir. tartalékos főhadnagy festőművész volt, aki mellett külön magyar és német szerkesztő is működött. Katonák 40, polgári személyek 60 fillérért vehették meg az újság egy-egy számát, amely aktuális fotográfiákat és rajzokat, komoly és derűs, de mindig értékes és érdekes olvasmányokat közölt, hogy a szerkesztők szándéka szerint a magyarságot és a németiséget közelebb hozza egymáshoz.

A cs. és kir. 4. hadsereg Tábori Újságja két évvel később, 1916 májusától jelent meg. A tábori nyomdában készült, magyar és német nyelvű napilapot Harbauer Károly százados szerkesztette. A hadosztálylapok között szerepel a *Hadiújság*, a m. kir. 51. honvéd

¹⁶¹ Erdélyi Jenő: A front lelke, *Streffleur* „Tábori Újság”-ja.; Nyugat 1918; 1. szám <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00237/07142.htm> Letöltés ideje: 2012. 05. 14.

gyaloghadosztály 1916. október 30-án indult harctéri lapja, melynek csak az első száma ismeretes, valamint a *Képes Hadiújság*, a cs. és kir. 32. gyaloghadosztály harctéri lapja.

A tábori újságok többsége az egyes gyalogezredek lapja volt. Az ezredlapok, ha teljes képet nem is nyújtanak az ezred életéről, annak megismeréséhez nélkülözhetetlen források, hiszen a cikkek írói átélték mindazt, ami az ezreddel történt, az újság pedig hozzátartozott az egység életéhez. Az ezred újságok állandó rovatokkal rendelkeztek, de a lapban helyet kapott minden olyan írás is, ami az ezred életével függött össze. Az ezred dicsőségét, hőstetteit a háború után díszes kiadványokban örökítették meg, tárgyi emlékeit már a háború során ezred múzeumokban kezdték összegyűjteni.

Honvéd gyalogezredek által kiadott lap a *Leölkes Vármegye Háborús Lapja*, később *A Négyes Honvédek Háborús Lapja*; a *Kilences Honvédek*, a m. kir. kassai 9. honvédgyalozred; a *10-es Honvéd*, a m. kir. miskolci 10. honvédgyalog-ezred; a *Szatmári Honvédek*, a m. kir. szatmári 12. honvédgyalozred; a *Fokos* a m. kir. pécsi 19. honvédgyalozred tábori újságja *A Világháború Hetipostája*, a m. kir. pécsi 19. honvéd és a volt cs. és kir. 52. gyalozred hivatalos lapja volt.

Népfelkelő gyalozredek által kiadott lap az *Ipeki Ujság*, a m. kir. budapesti honvéd népfelkelő gyalozred humoros lapja; a *Stochodi Oroszlán*, a debreceni 3. honvéd népfelkelő gyalozred 1. zászlóaljának illusztrált tábori újságja; és az *Isonzómenti Tárogató*, a m. kir. nagyváradai 4. népfelkelő gyalozred V. zászlóaljának harctéri lapja. A közös gyalozredek közül kiadott hasonló újságot a cs. és kir. székesfehérvári 69. ezred *A Lövészárokból*, a kassai 34. ezred *Vilmos Bakák Lapja* és a cs. és kir. máramarosi 85. gyalozred *Manilowa* címen. A m. kir. honvéd tábori tarackos ezred 3. ütegének tábori újságja, a *Tüzér* 1917-ben élt, a cs. és kir. 16. tábori ágyús ezred harctéri lapja a *Wlaiko* vidékének megjelenési helye valahol a harctéren volt. A zászlóaljak által kiadott lapok közül ismerjük pl. a *Vadászkürt* címűt, amit a cs. és kir. kassai 15. vadászzászlóalj katonái szerkesztettek.

4.7.4. TÁBORI ÚJSÁGOK ELŐÁLLÍTÁSA

A nyomdai úton, tehát gépi sokszorosítással készített lapok viszonylag fejlett nyomdatechnikával készültek a hadtápterületi, illetve a tábori nyomdák egy részében. A kézi sokszorosítással készített lapok csoportjába azokat a tábori újságokat lehet sorolni, melyek sokszorosításához igénybe vettek valamilyen nyomdásztechnikai segédeszközt, vagyis nem nyomdában nyomtatták, de nem is kézírással sokszorosították.

Gyakoriak voltak a hektográfyon, vegyi úton sokszorosított világháborús front- és hadifogolyújságok. Az ezzel a technikával készített lapok jellegzetesen indigólila színűek. Később ezt az eljárást a litográfiával váltották föl. Kézzel írt, litografált lap volt *A Lövészárokból*, a *Hörcsög*, az *Őrzászlóalj*, az *Isonzómenti Tárogató*, a *Vadászkürt* és a *Bedrossfalvi Újság*. Kézzel írott, hektográfyon sokszorosított lap a *Stochodi Oroszlán*, *A Négyes Honvédek Háborús Lapja* és a *Csatapereczek*. Írógépen készített lapok: *Wlaiko és vidéke* és a *Mai Hírek*.

A kézírással írt és sokszorosított tábori lapok – nyomdatechnikai eszközök hiányában – elsősorban a hadifogolytáborokban készültek, de a frontújságok között is találunk egy-két hasonlót. Sokszor e lapok unikálisak, eszmei értékük felbecsülhetetlen. Az *Extra Hungariam*¹⁶² című hetilap számai is egyetlen példányban, kezdetben vonalazott irodai, később sima, finomabb papíron, tusrajz illusztrációkkal készültek. A császári és királyi 51. gyalogezred III. zászlóalj segélyhelyén szerkesztett és kiadott *Harctéri fidibusz* című lapot szintén kézzel írta és rajzokkal illusztrálta egy katona, akinek neve feledésbe merült.

4.8. HADITUDÓSÍTÓK VISSZAEMLEKEZÉSEI

Néhány haditudósító visszaemlékezésén keresztül bemutatom, hogy látták a haditudósítók a munkájukat, feladatukat és a lehetőségeiket. A frontról hazatérve számos haditudósító írta meg emlékiratait és adta ki könyv formájában. A háború első hónapjai alatt átélt élményekről szóló írásokat még 1915-ben kiadták, ezáltal is fokozva a háborús lelkesedést, és kielégítve az olvasóközönség információ éhségét. Az 1915 és 1916 között megjelent haditudósító regények a háború „szép” oldalát mutatták be, azonban objektivitásuk vitatható. A Tolnai Világlapja gondozásában megjelent háborús regényeket, mai szemmel háborús ponyvának is mondhatnánk. A cenzúrárt azonban nem lehetett megkerülni az ilyen jellegű könyvek kiadásánál sem. Ezt támasztják alá Füzeses István 1915-ben megjelent *Világégés* című könyvének bevezető sorai is: *minden sor, amit leirtam, keresztülment a sajtóhadiszállás és a többi illetékes katonai és politikai hatóság cenzuráján*. A háborús lelkesedés fokozására a haditudósítók és a katonák beszámolója alapján Nagy Endre szerkesztésében könyv jelent meg *Csataképek a nagy háborúból* címmel. A könyvben szereplő haditudósítások és történetek valódisága vitatható. Számos történet kezdődik úgy, hogy: egy katona elbeszélése alapján.

---

¹⁶² Extra Hungariam (Magyarországon kívül) hadifogoly tábori újság.

4.8.1. VÉSZI MARGIT

Mint haditudósító beutazta szinte egész Európát a háború első éveiben. A későbbiekben nem igazán lehet rá mondani azt, hogy haditudósító, inkább csak azt, hogy tudósító, illetve újságíró, mert elég távol került a harcoktól. A háború alatti években szerzett élményeiről két könyvében számolt be. Vészi Margit¹⁶³ a haditudósítói tevékenységhez szükséges papírok beszerzése után elutazott a cattaroi öbölbe, ahol arra volt kíváncsi, hogy igaz-e, amit az „entente sajtó” írt a nagy pusztításokról. *„Meggyőződhetik majd saját szemével ezeknek a híreknek az alaposságáról- mondja az a magas rangú tiszt, akit a legfőbb rendelkező (katonai rangokat tilos kiírnom), aki végtelen szeretetre méltósággal volt kegyes fogadni, kalauzolásommal, illetőleg kirándulásaim szervezésével megbízott.”*¹⁶⁴ Vészi Margit a frontvonal mögött „kirándulgatott” kísérelőjével, aki vigyázott rá. Megmutatta neki a helyszíneket, és elmesélte, hogy mi történt azon a helyen jó pár nappal vagy héttel korábban. Mire ő a csaták helyszínére ért a hadsereg már rég elvonult onnan. Volt olyan hely, ahová több mint egy hónappal azután ért oda, hogy a csapatok elvonultak. Csak azokat az információkat hallhatta, amelyeket katonai kísérelője elmondott neki. Fényképezni csak külön engedéllyel lehetett. *„A divíziókommandó különleges engedélyével fotografálnom is szabad; a sziklákat, benne a gránátok helyével”*¹⁶⁵ Vészi Margit a haditudósítók lugáno-i tevékenységéről a következőket írta. *„Estéknént, ha az utolsó postahajó meghozza az olasz lapokat, siet a postára a sok külföldi újságíró. A félhomályos helyiségben, asztalok mellett, fali polcoknál dolgozunk, írjuk a sürgönyöket- nagyobb részt idősebb Berliini, német, osztrák kollégák. Ha egymás között vagyunk, egy-egy erélyes káromkodás valamelyik asztal felől jelzi, hogy az olasz lapokban újabb szemérmetlen hazugságot fedezett fel.”*¹⁶⁶ 1915 augusztusában együtt utazott egy katonai csapattal és éjszakára egy kunyhóban szállásolták el magukat. *„Száz katona van lenn, száznak a padláson a helye; felkapaszodom magam is a fahágcsón és elfoglalom ünnepélyesen a „sajtóhadiszállást”, pár maroknyi szalmát a többiek mellett.”*¹⁶⁷ Ekkor tapasztalhatta meg leginkább a katonaelet sajátosságait. Együtt menetelt a katonákkal és együtt aludt velük. Átélt egy napot a katonák front mögötti életéből, mert leginkább falvakban és városokban, szállodákban aludt.

Vészi Margit valójában sosem került igazán közel a lövészárkokhoz, vagy a harcoló katonákhoz úgy, mint például Mednyánszky, aki nem egyszer a lövészárkok mellett ült

¹⁶³ Vészi Margit újságíró, festő és grafikus, Molnár Ferenc felesége. A Pester Lloyd és Az Est munkatársa volt.

¹⁶⁴ Vészi Margit: Az égő Európa; 1917; Budapest; 32. oldal.

¹⁶⁵ Vészi Margit: Az égő Európa; 1917; Budapest; 37. oldal.

¹⁶⁶ Vészi Margit: Az égő Európa; 1917; Budapest; 115. oldal.

¹⁶⁷ U.o.

rajzolt. Európa számos országában megfordult a háború alatt, de a frontvonalakat nem igazán közelítette meg. Ebből az időből a nevével ellátott tudósításokat nem nagyon találunk az újságokban. A háború vége felé pedig Stockholmból tudósított, mint külpolitikai tudósító és nem haditudósító.

4.8.2. MOLNÁR FERENC

Molnár Ferenc 1914 novemberétől 1915 novemberéig volt Az Est és a Budapesti Napló haditudósítója. „Amióta katonai fennhatóság alatt vagyok, semmi önállóságot nem érzek, furcsa, de így van; nem megyek, hanem visznek, nem látok, ha nem mutatnak valamit.” - írta Molnár Ferenc a visszaemlékezésében. Többször leírta, hogy azokat a lövészárkokat vagy azokat a falvakat mutatták meg a haditudósítóknak, amelyeken már régen tovább haladt a front. Ténylegesen a harcokat nem igazán látta, csak a harcokból pihenőre hátra vonult katonák elbeszéléseiből hallott a harcokról. Mit is látott a haditudósító? A csata utáni takarítást, elhagyott arcvonalakat. Molnár Ferenc nem volt a harcok közelében, mégis, amit látott teljesen megdöbbenetett. „Sírokat láttam a hó alatt. Vért láttam az erdőben. Szétrobbantott házakat, beteg huszárokat, fenyőlomb alatt a háború szeméjtét, ami most a fél világot borítja: üres konzervkatulyákat és rengeteg véres rongyot, alsóruhát... és megint keresztet a hóban.”¹⁶⁸

Molnár Ferenc

Forrás:

<http://nemzetikonyvtar.tumblr.com/post/14226212405/molnar-ferenc-a-fronton-forras-orszagos>

Letöltés ideje: 2012. 04. 20.

Igaz Molnár Ferenc csak egy évet töltött el haditudósítóként, de így is nagyon sok érdekességet tudunk meg tőle. Kiegészíti a lapok egyoldalú híreit. A háborút az élet természetes jelenségei közé sorolta, nem háborította fel, nem merült el mélyebb társadalmi összefüggésekben. A haditudósítók közül sokakat elkábított a lehetőség, amit a háborúban láttak, de sokakat felháborított. Aránylag még Molnár Ferenc oldotta meg a feladatát a legdiplomatikusabban, elkerülte a közönséges butaságokat, nem lázított, nem mondott ellent az akkori uralom érdekeinek. De olykor megdöbbenő képet tudott festeni a közkatona szenvedéseiről. A háború célja illetve céltalansága nem volt előtte világos, de ott volt és sok mindent látott. Az átélt tapasztalatait pedig diplomatikusan közvetítette.

¹⁶⁸ Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei; 1928, Budapest; 78. oldal.

4.8.3. HERCZEG GÉZA

Herczeg Géza az első világháborút megelőzően 1911-ben Tripoliszból, 1912-ben a török-bolgár háborúból és 1913-ban Szkutari ostromáról tudósított. Az első világháborúban a *Pesti Napló* tudósítója volt. A sajtóhadiszállás tagjaként Lázár Miklóssal, Magyar Lajossal, Balogh Rudolffal, Vaszary Jánossal és Mednyánszky Lászlóval augusztus 8-án indult útra. Feszt Bélával és katonai kísérelőjével egy rövid időre hagyta csak el a sajtóhadiszállást, hogy az „Erste Armee” állásait végigjárja, és közelebbi tapasztalatokat szerezzen a háborúról.

A sajtóhadiszállás 1914. augusztusi felállításával és a szervezet szigorú ellenőrzéssel kapcsolatban a következőket írta: *„K. und K. kriegspressequartier, ahol ezeket a sorokat írom, Csász. és kir. Sajtóhadiszállás és el kell szakadni a helynevektől. Térképen nem lehet megtalálni a Kriegspressequartiert és nem tudja közülnök senki, hogy hol van. Még csak körül írással sem szabad sejtetni, hogy hol vagyunk. Kriegspressequartier, elég az, ha megmondók, hogy ebből nem volna nehéz arra következtetni, hogy hol van a főhadiszállás. Ez pedig nem érdeke a hadvezetésnek... Igen, alásan jelentem, hogy augusztus nyolcadika óta katonai szervezetben vagyok, katonás rendben, katonai törvények alatt, minden tekintetben úgy, mint egy katona. Augusztus 8-án fogadta a jelentkezésemet Hoen Miksa lovag, vezérkari ezredes. Reverzális irtam alá, amelyben kötelezően tudomásul vettem, hogy e perctől kezdve katonai törvények alatt állok, s hogy a hadsereg kötelékéből a hadjárat befejezéséig el nem távozhatom. [...] Minthogy, mi a haditudósítók katonai beosztásban vagyunk, mint katonákat kezelnek, kapunk cigarettát, szivart mindent négy napra előre.”*¹⁶⁹ Jól látható, hogy katonai fennhatóság alatt álltak a haditudósítók, noha civilek, illetve tartalékosok voltak. A század a főhadiszállással együtt indult útra Bécsből. Induláskor még a haditudósítók sem tudták, hogy merre fognak menni, a hadvezetés szigorú felügyelet alatt tartotta a haditudósítókat. Herczeg Géza így festette le a haditudósítókat: *„Katonák vagyunk civilben, bőrkamásliban, vagy cipőben erős angol ruhákban. A bal-karon egy sárga-fekete karszalag „Presse” felírással, s ha exponált helyeken vagyunk, vagy autón megyünk, akkor csukaszürke tábortisztisapkát kell hordanunk.”*¹⁷⁰

Az, hogy a haditudósítókat szigorú ellenőrzés alatt tartotta a hadvezetés, kontrollálták, hogy mit láthatnak és mit nem, jól tükrözik a következő sorok: *„Az egészben csak az a szép és csak az az érdekes, hogy a háborúval pontosan fordított arányban van a mi életünk. Ha rosszul megy, ha baj van, illetőleg, ha úgy látszik, hogy mintha rosszul menne, vagy baj volna, akkor*

¹⁶⁹ Herczeg Géza: Szarajevótól Lodzig; 1915; Budapest; 28. oldal.

¹⁷⁰ Herczeg Géza: Szarajevótól Lodzig; 1915; Budapest; 37. oldal.

az életünk kitűnő, mint egy internacionális üdülőhelyen, valahol a Riviérán, vagy valami városligeti szanatóriumban, csöndes és kétségbeejtően unalmas. De ha jól megy, ha minden előremegy, ha jó hírek jönnek, akkor az életünk kétségbeejtően rossz. [...] augusztustól októberig, két szomoru és sivár hónapon keresztül voltunk már haditudósítók és a háborúból nem láttunk mást, mint a menázsínál felszolgáló dragonyosokat, automobil ordonánctiszteket, átutazó sebesülteket néha és haditudósítókat.”¹⁷¹

4.8.4. LANDAUER BÉLA

Landauer Béla számos arcvonalon megfordult, mint haditudósító. Mobilitását egy autó biztosította és a felszereléséhez tartozott egy Kodak fényképezőgép is. A háborús tudósításokkal sokszor a haditudósítók sem voltak maradéktalanul elégedettek. „Háborús hírekkel szemben szkeptikus mindenki, legszkeptikusabb az, aki terjeszti. A kedvezőtlen hír a legbiztosabb és legtermészetesebb valami a világon, a jó újság szép, szép, de igaz-e? Ha azt halljuk, hogy csapataink az ellenséges túlerő elől jobbra védhető állásba vonultak vissza, katasztrófát pedzünk, ha ellenben arról jön hír, hogy visszavertük az ellenség jobb szárnyát, első gondolatunk, hogy jó, jó, de mi van a balszárnyal?”¹⁷²

F. Füzesséry István is a sajtóhadiszállás tagja volt. Visszaemlékezésében ő is megerősíti, hogy a haditudósítókat távol tartották a harcoktól. „... eddigi tapasztalataim szerint, a hadvezetőség a gondos családapa minden aggodásával vigyázott a sajtóhadiszállás testi épségére. [...] Ezen az állomáson, amelyen a sajtóhadiszállás most várja a felsőbb parancsot, hogy ismét a frontba indulhasson, ma érdekes fogolyszállítmány ment keresztül.”¹⁷³

A magyar harctereken egyedül utazó külföldi haditudósítók is megfordultak, természetesen megfelelő katonai kísérelvel. A dán haditudósító, Aage Madelung a cs. és kir. hadsereg-főparancsnokság főhadiszállásától kapott írásos engedéllyel meglátogatta többek között a magyar katonákat is a lövészárkokban. Hivatásáról a következőket írta: „Vihar madár hírében álltam és volt is valami a dologban. Hivatásom volt, hogy lehetőleg közel legyek az eseményekhez, és hálával tartozom a szövetséges országok felsőbb hatóságainak, hogy lehetővé tették nekem, hogy mint szabad, saját útjaimat követő tudósító láthassam a háborút.”¹⁷⁴ Külföldi haditudósítók nem csak önállóan, hanem alkalmanként a magyar haditudósítók csoportjában is megfordultak. A sajtóhadiszállás minden kisebb csoportjának

¹⁷¹ Herczeg Géza: Szarajevótól Lodzig; 1915; Budapest; 39. oldal.

¹⁷² Landauer Béla: A nagy esztendő; 1915; Budapest; 96. oldal.

¹⁷³ F. Füzesséry István: Világégés; 1915; Budapest; 18. oldal.

¹⁷⁴ Aage Madelung: A Kárpátokon innen és túl; 1917; Budapest; 14. oldal.

volt egy katonai koordinátora. Lázár Miklós a Pesti Napló tudósítója a következőket írta a sajtóhadiszálláshoz kerülésével kapcsolatban: *„Lekötelező szeretetreméltósággal fogad minket. A hadisajtószállás csoporthoz beosztott tisztje, dr. John alezredes bemutatja a vendégeket: Dr. Wirth József – „Newyork World” – Báró Mednyánszky László, festőművész – Lázár Miklós – „Pesti Napló”*¹⁷⁵

4.9. A CENZÚRA

Ahhoz, hogy megértsük és kellően meg tudjuk ítélni a korabeli lapokat és azokat a cikkeiket, amelyek a háborúval és a hozzá kapcsolódó eseményekkel foglalkoztak elengedhetetlen, hogy a kor cenzúráját is tüzetesen szemügyre vegyük.

A sajtó hatalma miatt érthető, hogy az egyes hadviselő országok kormányai igyekeztek maximálisan befolyásuk, sőt közvetlen irányításuk alá vonni azt. Így volt ez Magyarországon is, bár az első hónapokban a kormány nem emelt jelentős akadályokat a hadvezetőség sajtópolitikai elképzelései elé. Nem is volt rá igazán szükség, hiszen még a mérsékelt ellenzéki lapok is sürgették a Szerbiával való leszámolást. A leghatározottabb háborúellenes hangot a Népszava képviselte. A lappal szemben Tisza István miniszterelnök, már a Szerbiának küldött ultimátum előtt fellépett. Magához hívatta a főszerkesztőt, Garami Ernőt és a legnyomatékosabban figyelmeztette arra, hogy ha a lap nem vált hangot, akkor mihelyt a kormánynak a megfelelő eszközei a rendelkezésre állnak, betiltatja a lapot. A lap egy időre háborúpártira váltott, így 1914. augusztus elején gyakorlatilag az egész magyar sajtó háborúpárti volt.

Magyarországon a sajtóról szóló 1848. évi XVIII. törvénycikk volt érvényben, amely haladó vonásai mellett szabályozatlanul hagyott egyes jogi eljárásokat. Ezeket a kiegyezés után pótolták, illetve szigorították. Már az első világháborút megelőzően is tettek a jogalkotók bizonyos intézkedéseket a sajtó kézben tartására. Az 1912. évi LXIII tc. 11 §-a alapján a *„ministerium elrendelheti, hogy az időszaki lapoknak és más sajtótermékeknek a sajtóügyi közvádolóhoz benyújtandó sajtórendészeti köteles példányait a szétküldés előtt kell a legközelebbi kir. ügyészségnek, illetőleg rendőrhatalomnak kézbesíteni”*¹⁷⁶ A merényletet követően azonban minden megváltozott, a háborút viselő országok törvényes intézkedéseket hoztak annak érdekében, hogy a polgárok háborús lelkesedését semmi ne befolyásolja. Tisza

¹⁷⁵ Lázár Miklós: Fronton; 1915; Budapest; 38. oldal.

¹⁷⁶ 1912. évi LXXIII. Törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről; <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7188> Letöltés ideje: 2008. 01. 16.

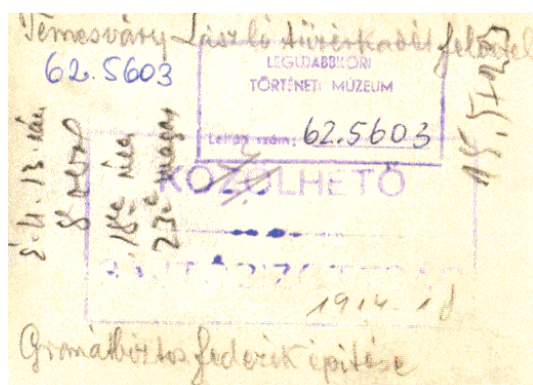
István – a sajtó heves tiltakozása ellenére – a háborús készülődések során új sajtótörvényt fogadtatott el. Így július 27-én életbe lépett az a törvénycikk, amely háború esetére kivételes hatalommal ruházta fel a kormányt, ellenőrzése alá vonta a távíró és távbeszélő forgalmat, elrendelte a sajtó előzetes ellenőrzését, a cenzúrát. „*A miniszter a kivételes rendelettel Magyarország egész területén és az Osztrák Magyar Monarchia két állama fegyveres erejének állásáról, mozdulatiról, erejéről és működéséről, az erődök és erődítmények állapotáról, úgyszintén a fegyveres erő számára szolgáló fegyverek, hadiszerek és szerelvények mennyiségéről vagy az élelmiszerek hollétéről, mennyiségéről és minőségéről vagy szállításáról sajtó útján történő közléseket eltiltotta.*”¹⁷⁷ Az igazságügy miniszter egyik rendelete lehetővé tette az egyes erre okot szolgáltató lapok betiltását is. A területileg illetékes ügyészség elrendelte a lapok sajtórendészeti köteles példánya szétküldés előtti beszolgáltatását, ezt követően kaphattak engedélyt a lapterjesztésre. A hadviselés érdekeit sértő témákról, mint például a fegyveres erők, erődítmények, stb. a miniszterelnökség sajtó osztálya, a császári és királyi hadsereg-főparancsnokság sajtóhadiszállása (Kriegespressequartier) vagy a császári és királyi hadügyminisztérium sajtóirodája adhatott tájékoztatást. Az információáramlásban közreműködött még a Kereskedelmi Minisztérium, amely a háború idejére elrendelte a hírlapok díjmentes postai szállítását, valamint a belügyminiszter, aki feloldotta az egyes hírlapok utcai árusításának tilalmát. A honvédelmi miniszter felmentette a lapok munkatársainak a többségét a katonai szolgálat alól, illetve 1914 szeptemberétől a sajtóhadiszállásra osztotta be őket haditudósítóként. A miniszterelnökségi sajtóiroda végezte a sajtó teljes ellenőrzését és a szerkesztőségekhez intézett bizalmas értesítések kibocsátását. Ezekben arra hívta fel a szerkesztők figyelmét, hogy melyek azok az események, adatok, amelyekről nem jelenhet meg közlemény. A megnövekedett feladatok miatt a miniszterelnökség sajtó osztálya már nem tudta feladatát ellátni. Létrehozták a Hadi Felügyeleti Bizottság sajtó albizottságát (HFB), amely az egyes minisztériumok képviselőiből és katonai szakértőkből állt. Végezték a hadviselésre vonatkozó hírek és adatok politikai és katonai szempontból való értékelését, döntöttek arról, hogy mely hírek hozhatók nyilvánosságra és melyek nem. Így a fővárosi lapok a nem hivatalos úton szerzett értesítéseiket már jó előre kéziratban engedélyeztették a HFB sajtóalbizottságánál. Erre valójában a háború elején nem is volt igazán szükség, hiszen a lapok vagy meggyőződésből vagy félelemből a háború mellett foglaltak állást. Igyekeztek pontosan követni a kormányzat útmutatását „*Hivatalosan engedélyezett információkat vettek át, általában kerültek mindazon*

---

¹⁷⁷ Az Est; 1914. Július 27, V. évf., 180. szám; 2. oldal.

hírek közlését, amelyek a közönség körében izgalmat vagy félelmet kelthetnek.”¹⁷⁸ A sajtó albizottság „»Bizalmas« vagy »Szigorúan bizalmas« jelzéssel adta ki tilalmait az egyes szerkesztőségeknek. Ezek a tilalmak formájukra nézve a legtöbbször fölötté udvarias hangu kérésnek látszottak, de ha a kérést valamelyik lap figyelmen kívül hagyta, a megtorló intézkedések egész sorozata várt rá. A lapot ilyen esetben lefoglalták, elkobozták, elrendelték az egész lapra az előzetes cenzurát, bünvádi eljárás alá vonták vagy pénzbüntetést róttak rá, esetleg rövid úton betiltották megjelenését.”¹⁷⁹

A háború kezdetén virágzott a hírlap üzlet, Az *Est* elérte a négyszázezres példányszámot, még a *Népszava* is napi két kiadásban jelenhetett meg. Az embereket érdekelték a frontról érkező hírek, a haditudósítások, s mindaz ami újdonság, szenzáció. Kialakult egyfajta háborús tömegpszichózis, amely kialakította a maga háborús sajtóját, és ennek a sajtó igyekezett meg is felelni. A háború elhúzódása, a harctéri kudarcok, a súlyos veszteségek, a rokkantak tömeges megjelenése a hátszágban, a gazdasági nehézségek fokozódása, hamarosan széttépte a háborús lelkesedését. A sajtó a változást közvetlenül a saját bőrén akkor tapasztalta, amikor a papírkészletek rohamosan fogyni kezdtek. A kormányzat 1916-ban

KÖZÖLHETŐ – NEM KÖZÖLHETŐ

Forrás: Stemlerné Balogh Ilona: Történelem és fotográfia; 121-122. oldal

Újságpapír Központot hozott létre, amely a papír beszerzést és szétosztását irányította, csökkentette az egyes példányok oldalszámát, megszabta az egyes rovatok és hirdetések arányát. A fokozódó nehézségek egyre szélesebb körben váltottak ki elégedetlenséget, a lapok nem akarták elveszíteni olvasótáborukat, és egyre nyíltabban adtak hangot a növekvő háborúellenes hangulatnak. Ahogyan szaporodtak a háborúellenes írások a lapok hasábjain, a cenzúra is egyre erélyesebben reagált, szaporodott a tilalmas témák listája is.

¹⁷⁸ Mucsi Ferenc: Sajtó, cenzúra Magyarországon az első világháború idején; 1984; 195. oldal.

¹⁷⁹ Serény Aladár: „Bizalmas” A háborús cenzúra hóhérmunkája; 1919; Budapest; 5. oldal.

Tisza István először még személyesen levélben kérte a szerkesztőket, hogy „szíveskedjenek” ne írni a Szerbia elleni esetleges csapatmozdulatokról. A következő hónapokban „udvarias hangú” levélben kérték, hogy olyan jellegű gazdasági eseményekről ne írjanak, amik érintik a hadi érdekeket. Így mellőzöttnek minősítették az élelmiszer-behozatalra vonatkozó híreket, az áru fuvarozást illető adatok közlését. Tilos volt írni az egyes vállalatok és nagy malmok gabona-árdrágítási manipulációiról, a növekvő élelmiszer drágaságról, a beszerzési nehézségekről. A drágaságra vonatkozó cikkeket előzetesen be kellett mutatni. Ha olyan cikket közöltek, ami a „közölhető” bélyegzővel nem volt ellátva, a cikket közlő lapok ellen eljárást indítottak. A szerkesztőknek nem javasolták, hogy írjanak a Monarchiában lévő hadifogolytáborok kedvezőtlen egészségügyi viszonyairól, sem a külföldön internált magyar állampolgárok helyzetéről. A honvédelmi miniszter azt akarta, hogy jól felkészült katonai szakértőket osszanak be cenzornak, hogy ki tudják szűrni a hadi érdekeket sértő közleményeket, még akkor is, ha a civil ügyészek átengednék az írást.

1916-ban szélesedett a tilalmak listája. Tilos volt írni az élelmiszerhiányról, a tüntetésekről, zavargásokról, a katonák hiányos ellátásáról, a börzespekulációkról, egy német tenorista kevésbé sikeres szerepléséről és még sorolhatnánk. Az egyes lapok nem voltak egyenlők a cenzúra szempontjából. Jól tükrözi ezt a sajtó albizottság következő közleménye is: *„A bécsi Zeit és a bécsi Presse ma kölcsön felvételéről ad hírt. A lapok figyelmeztetnek, hogy kölcsönfelvételéről szóló híreket általában semmi körülmények között nem szabad kiadni.”*¹⁸⁰ A lapoknak az országgyűlési kommentárjukat is előre be kellett mutatni. Egyre többet törölt a cenzúra, mely ellen a szerkesztők különböző módszerekkel tiltakoztak. A cenzúra által eltiltott közlemények helyét üresen hagyták és napról-napra nagy fehér foltok, úgynevezett ablakok jelezték a cenzúra aktív tevékenységét. Az ilyen ablakok megszüntetésére a cenzúra a következő tilalmat adta ki: *„A tisztelt szerkesztőségek felkérem, hogy úgynevezett »ablakot« lapjukban ne hagyjanak. A sajtóbizottság a legnagyobb gondot fordítja arra, hogy a szerkesztőségek a kéziratokat olyan időben kapják vissza, hogy a kihagyott közleményt könnyen azután mással pótolhatják. Különösen áll ez a reggel megjelenő hirlapokra, amelyeknek bőségesen van idejük arra, hogy nem közölhető közleményeiket pótolják. Az úgynevezett »ablakok« a közönség körében riasztó hatást idéznek elő és szerkesztő uraknak nem lehet céljuk, hogy ilyen riadalmat idézzenek elő, annál is inkább, mert a tilalmazott közlemények tartalma a legtöbb esetben nem is riasztó és azoknak mellőzése csak a*

---

¹⁸⁰ Serény Aladár: „Bizalmas” A háborús cenzúra hóhérmunkája; 1919; Budapest; 8. oldal.

*hadviselés szempontjából válik kívánatosná.*¹⁸¹ Például a Népszava 1916. november 11-i számának az első oldala teljesen üres, csak a szalagcím maradt meg: „*I. Ferenc József meghalt.*” A cenzúrázott cikkek helyét üresen hagyták, de ezek így sokkal többet mondtak. Ezért előírták a cenzoroknak, hogy egyes mondatrészeket, jelzőket önmagukban ne töröljenek, az egész bekezdést, vagy cikket kell törölni. A szerkesztők a cenzúra által törölt helyekre gyakran oda írták: itt a cenzúra egy cikkünket törölte, vagy x sort a cenzúra törölt. Ez megtorlásokat vont maga után. A Népszavát kitiltották a laktanyákból. Nem csak ezt a lapot, hanem sok más lapot is hosszabb rövidebb időre kitiltottak a frontról. A cenzúra beavatkozására a lapok semmilyen formában nem utalhattak, jól mutatja ezt az igazságügy miniszter 1917. július 8-i rendelkezése, melynek értelmében „*a bizalmas értesítések tartalma, valamint az a körülmény, hogy ilyen bizalmas kiadatott, egyáltalában nem közölhető. Ennek dacára néhány lap részint a bizalmas értesítés tartalmát közölte, részint említést tett arról, hogy bizalmas értesítés kiadása történt. Annak megjegyzésével, hogy ezen lapok ellen az eljárás megindított, ismételten a legnyomatékosabban hívja fel a sajtóbizottság az igen tisztelt szerkesztőségek figyelmét arra, hogy a kiadott bizalmas értesítések tartalmát, valamint azt, hogy bizalmas értesítés adatott ki, lapjaikban semmiesetre se közöljék, annál kevésbé, mert az igen tisztelt szerkesztőségek maguk is beláthatják, hogy a felügyeleti hatóságnak, illetőleg rendeleteiknek ilyen kigunyolása nem engedhető meg.*”¹⁸² A cenzúrát végül, noha az még próbálkozott szerepe megtartásával, az őszirózsás forradalom törölte el.

4.10. FEJEZET-ÖSSZEFOGLALÓ

Az első világháború idején az illusztrált információ igénye markánsan jelentkezett, de sem a fényképészet, sem a nyomdatechnika nem tette még lehetővé eredményes felhasználását. A hadiesemények gyorsabban változtak, mint arról hírt lehetett volna adni. A média egy bonyolult világ, ahol attól is függhet egy hír megítélése, hogy a tudósítást például hogyan vágják össze, és milyen a cenzúra szigora.

Az első világháborúban a haditudósítók kis, 2-4 fős csoportokban, rotálva mozogtak a frontvonalakon. Kevés olyan egyedül dolgozó haditudósító volt, mint Vészi Margit. A haditudósítók nagyobb csoportban a főhadiszállás közelében voltak elhelyezve. A fronton tartózkodásuk idejére katonai igazságszolgáltatás alá tartoztak. Írásos igazolványuk és megkülönböztető karszalagjuk volt, ugyanakkor civil ruhában jártak. A katonai felügyeletet a

---

¹⁸¹ Serény Aladár: „Bizalmas” A háborús cenzúra hóhérmunkája; 1919; Budapest; 9. oldal.

¹⁸² Serény Aladár: „Bizalmas” A háborús cenzúra hóhérmunkája; 1919; Budapest; 39. oldal.

melléjük kirendelt tiszt látta el, és egyúttal végezte a haditudósítók terepszemléjének megszervezését, a sajtóhadiszálláson tartózkodó tudósítók koordinációját.

A fronton a tábori újságok igyekeztek megteremteni a kapcsolatot a front és a háterszág között, enyhíteni az információ hiányon és némi szórakozást, kikapcsolódást nyújtani a katonáknak. A háború négy éve alatt megjelent tábori lapok pontos számát csak megbecsülni tudjuk, hiszen a sokszor harci körülmények között írott, szerkesztett és nyomtatott, időszakosan megjelenő kiadványok, szórvány- és sorozatpéldányaiból feltehetően jóval több található még feltáratlanul közgyűjteményeinkben, magánszemélyeknél, mint amelyről tudomásunk van.

Ezeknek a tábori újságoknak nem az volt a céljuk, mint a nagyközönségnek szánt lapoknak. Nem is várhatunk el tőlük olyan minőséget. Azonban elmondható róluk, hogy a funkciójukat maradéktalanul betöltötték. Magyar szóval informálták a katonákat, humorukkal feledtették a szörnyűségeket, csökkentették a tétlenség érzését és nem utolsó sorban némi propagandával lelkesítették a harcolókat.

A háború elején gyakorlatilag az egész magyar sajtó támogatta Szerbiával szemben a katonai lépést. A háború kezdetén virágzott a hírlap kiadás, a lakosságot érdekelték a frontról érkező hírek, haditudósítások. A háború elhúzódása, gazdasági nehézségek fokozódása, a harctéri kudarok és a veszteségek azonban szertefoszlatták a háborús lelkesedést. A cenzúra bevezetése és a sajtóra vonatkozó megszorító intézkedések megnehezítették a lapkiadók helyzetét. A szerkesztők érthető módon igyekeztek megtalálni annak a lehetőségét, hogy hangot adhassanak gondolataiknak. Mindezek következtében szigorodtak a cenzori utasítások, a megszorítások. A világháború alatt a cenzorok és a szerkesztők gyakorlatilag folyamatosan „harcban álltak” egymással.

5. HADITUDÓSÍTÁS A II. VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

A történelem eseményeit, de különösen a katonai eseményeket mindig is nagy érdeklődés övezte. Az írásban megörökített hadicselekmények csak elképzeltetni tudják a valós történéseket. Egy fényképet nézve úgy érezhetjük, hogy magunk is ott voltunk az adott eseményen, részesei voltunk a történelemnek. A fényképek a XX. század elejétől szorították ki a tájékoztatásból a rajzokat és egyéb képalkotásokat, hiszen a fénykép kötődik leginkább a valósághoz, annak ellenére, hogy a retusálás a fényképezéssel egyidős. A fotográfusoknak a kezdettől lehetőségük volt bizonyos mértékig a fényképek kiigazítására, korrigálására, hogy szebbnek hassanak, jobban elérjék a kívánt hatást. Még azonban a fénykép is csak a valóság felszínét tükrözi vissza. Egy-egy eseményt leginkább az írás és a hozzákapcsolódó kép tud a leginkább visszatükrözni.

A haditudósítás története egyidős a háborúkkal. A haditudósítás az egyik legrégebbi és az egyik legveszélyesebb szakma, hiszen ha igazán érdekes tudósításokat akarnak készíteni, ott kell lenniük a legelső vonalban. Robert Capa¹⁸³ az egyik legismertebb haditudósító fotóriporter szerint, ha nem elég jók a képeid nem voltál elég közel. A sajtó, mint a negyedik hatalmi ág felügyelet alá vonása, és az adott állami vezetés érdekeinek való megnyerése minden hadviselő országnak fontos volt, különösen a második világháborúban. A haditudósítóknak, mint a sajtó képviselőinek a hadba vonultatása a második világháborúban érte el a csúcspontját.

John Steinbeck így írt a második világháborúban részt vevő a haditudósítókról: *„Különös, bolond, mégis felelős társaság volt a haditudósítóké. ... Csökönyösek, nem tágítanak az ember mellől, különösen a járatosabbak. És meg kell adni, sok hivatásos haditudósító többféle háborút látott, mint bárki a hadsereg vagy a haditengerészet tisztjei közül. [...] De gyakran a haditudósítónak sem volt biztonságos vagy kényelmes az élete. A katonai szolgálat nagy része hadtáp, szállítás és irodai munka. Még a harcoló egységek is pihenőbe vonulnak, miután teljesítettek egy feladatot. A haditudósítók azonban azt tapasztalták, hogy lapjaik nyomban háborogni kezdtek, ha ők maguk nem tartózkodtak az események közelében. Ennek következtében a tudósítók között igen magas volt a veszteségi arány. Ha elég sokáig haditudósító maradt az ember, és közvetlen közelből kísérté figyelemmel az eseményeket,*

¹⁸³ Robert Capa (Friedmann Endre Ernő; 1913-1954.) haditudósítóként részt vett az 1936-os spanyol polgárháborúban, az 1938-as japán-kínai háborúban. 1941 és 1945 között a Life magazin fotóriportereként tevékenykedett az európai hadszíntereken, 1950-ben az izraeli harcokról tudósított. 1954 májusában, Vietnámban taposóaknára lépve vesztette életét.

minden esélye meg volt, hogy otthagyja a fogát. [...] Meggyőződésem, hogy a haditudósítók hivatásukban magas erkölcsű és felelős emberek voltak, sokuk igen bátor, néhány pedig szívvel-lélekkel szolgálta az ügyet, de úgy hiszem miután leadtuk a tudósítást, mi sem voltunk jobbak vagy rosszabbak a tisztelnél és közkatonáknál, csak több kedvezményt élveztünk, mint a szolgálatban állók, akár hivatásosak voltak, akár csupán beosztottak.”¹⁸⁴

5.1. A MAGYAR HADITUDÓSÍTÓ SZERVEZET

Magyarország hadba lépésekor megkezdték a haditudósítói szervezet kiépítését. Az első világháborútól eltérően a haditudósítók a hadsereg szervezetébe integrálva látták el a feladatukat. A fejezetben röviden bemutatom a haditudósító osztály szervezetét és feladatrendszerét, a fényképész haditudósítók munkáját, valamint a haditudósítók visszaemlékezései alapján bemutatom a haditudósítók tevékenységét, feladataikat, kiemelve a tábori újságokkal kapcsolatos munkákat. Végül ismertetem a cenzúra működését.

5.1.1. VEZÉRKARI FŐNÖKSÉG 6. OSZTÁLYA

A haditudósító század teljes kiépítése 1942-ben fejeződött be, azonban azt megelőzően is működött valamilyen formában a haditudósító század. Ezt támasztja alá vitéz Nagy ezredes, a Magyar Királyi Hadimúzeum parancsnokának levele, aki 1941 októberében a haditudósító század kiegészítésére az alábbi javaslatot tette a honvéd vezérkar főnökének. „A m. kir. honvéd vezérkar főnökének f. hó 8-án adott szóbeli parancsára a szovjet-orosz harctéren működő honvéd haditudósító század kiegészítésére a következő javaslatot terjesztem elő. Az 1939. év 4574/Eln. A-1939. sz. rendelettel kiadott hagyományápolási és hadtörténelmi emlékek gyűjtését szabályozó „irányelvek” 4. sz. mellékletének alapján a hadi események tárgy megörökítése céljából a hadrakelt seregeknél festő- és szobrászművész, továbbá rajzoló, építész és iparművész besorolása volna kívánatos. Javaslom, hogy ezekből a művészekből 1-1 a haditudósító század állományában katonai szolgálatra hívassék be és az említett „irányelvek” alapján a 4. sz. melléklet IV. fejezetének ide vonatkozó határozányaiban körvonalazott művészi feladatokat végezze el. Kívánatos volna még, hogy az állandó beosztáson kívül, megfelelő művészi hírnevű és önként jelentkező más művészeknek is mód adassék arra, hogy a haditudósító század kötelékében a harcteret megtekinthessék, megfelelő tanulmányokat végezzenek, harctéri benyomásokat érzékeljenek és a honvéd csapatok új hadi tényeit művészi alkotásban elkészítsék. A katonai szolgálatra behívott művész munkája szolgálati munka. Azonkívül azok a képek, szobrok stb. alkotások, amelyek a

¹⁸⁴ John Steinbeck: Volt egyszer egy háború; 1964; Novi Sad; 11-15. oldal.

hadsereg parancsnok külön engedélyével készülnek, mint magán munkák elvégezhetőek. A szolgálati munkák alkotások a Hadimuzeumba volnának beszállítandók. Előterjesztésem elfogadása esetén a beosztott művészek részletes tájékoztatása a 2. vkf. osztály és a Hadimuzeum részéről közösen volna eszközlendő."¹⁸⁵ Ez megerősíti azt, hogy már 1942 előtt is működött valamilyen formában haditudósító alakulat, noha 1942 nyarán küldtek ki tömegesen haditudósítókat, illetve különtudósítókat a frontra. Tévesen terjedt el az a nézet, hogy 1942-ben állították fel először a haditudósító századot. A múzeum parancsnokának javaslatát részben elfogadták. Arról azonban nincs információ, hogy a múzeum részt vett volna a haditudósító alakulatokhoz beosztottak felkészítésében. Az újságírókon kívül művészeket, rajzolókat, festőket és fényképészeket is bevonultattak a haditudósító századhoz, továbbá 1942-ben neves újságírók kerültek beosztásra a haditudósító századhoz, mint külön tudósítók.

1941 és 1942 első felében a Haditudósító Osztály teljes kiépüléséig a Magyar Filmiroda és az egyes újságok is küldtek riportereket a frontra. 1942 nyarától azonban a haditudósítókon kívül csak a Magyar Futárnak¹⁸⁶ voltak kiküldött tudósítói. A háborúban való aktívabb részvétellel párhuzamosan, a propaganda fokozására¹⁸⁷ 1942 áprilisában létrehozták a Nemzetvédelmi és Propaganda Minisztériumot, amelyet Antal István vezetett. A haditudósítás teljes rendszerének kiépülése a második magyar hadsereg frontra indulásával közel egy időben fejeződött be. A haditudósítás koordinálása kezdetben a Vezérkari Főnökség 2. osztályához tartozott. Stemplerné Balog Iona szerint „1942 májusától a Vezérkari Főnökségen létrehozott 6. Nemzetvédelmi és Propaganda Osztály alárendeltségébe került.”¹⁸⁸

A haditudósító osztály felállításával foglalkozó megbeszélésről egy 1942. július 20-i emlékeztető az alábbiakat rögzítette: „A 2. vkf. oszt-ból a klgs. alcsop. saját szervezetü személyzetével kiválik és a 6. vkf. osztálllyá alakul át.

A 6. vkf. oszt. ügyköre:

1./ Belföldi honvédelmi propaganda.

2./ A külföldi propagandának honvédségi szellemben való irányítása.

3./ Propaganda eszközök /:sajtó, rádió, film, irodalom, művészetek:/ katonai szempontból való felhasználása és irányítása.

¹⁸⁵ 704. sz. irat; 1941. október 15. (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Levéltár).

¹⁸⁶ Magyar Futár Rajnis Ferenc 1941 és 1944 között megjelenő budapesti szélsőjobboldali hetilapja.

¹⁸⁷ A magyar propaganda gépezet nagyságában és stílusában a némettel még csak összehasonlítani sem lehet. Németországban többnyelvű, színes nyomású újságok, propagandaanyagok tonnái készültek a lakosság meggyőzésére, a hadsereg dicsőítésére.

¹⁸⁸ Stemplerné Balog Iona: Történelem és fotográfia; 2009; Budapest; 172. oldal.

4./ *Hangulatjelentések elkészítése.*

5./ *Lelki kapocs fenntartása a harcoló csapatok és a hátország között.*

6./ *Nv. szolg. vezetése és irányítása a honvédségen belül és az ország közvéleményében együttműködve a nv. miniszterrel.*

7./ *Ht. Szd-ok szervezése és irányítása.*

8./ *Haditudósító és más uton beérkezett hirtanyag feldolgozása, kiértékelése propaganda és nv. szempontból.*

9./ *Cenzura szolgálat ellátása honvédelmi szempontból.*¹⁸⁹

Szintén e témában tartott értekezletről egy 1942. július 29-i emlékeztető a következőket rögzítette: „Az értekezlet egy új önálló osztály felállítása tárgyában lett összehívva. Az új osztály hatásköre: nemzetvédelmi, nemzetnevelési, honvédelmi propaganda. Az osztály a 2. vkf. klgs. csoportból alakulna meg, és a 6. vkf. osztály elnevezést nyeri. Alárendeltetése kettős. Új hatáskörét nem érintő ügyeket átadja a 2. vkf. osztálynak, viszont a H. M. elnökségtől átveszi a film-, színház és rádió cenzúráját.”¹⁹⁰

A honvédelmi miniszter 1942. július 31-én végül az alábbiak szerint intézkedett a Vkf. 6. osztályával¹⁹¹ kapcsolatban: „A vkf. 2. osztály kebelében működő „különleges alcsoport” folyó évi augusztus hó 1-vel a 2. vkf. osztály kötelékéből kiválik és önálló osztállyá alakul.

1./ *Az osztály elnevezése: 6. vkf. osztály, illetőleg honvédelmi vonalon: H. M. 6. oszt.*

2./ *Az osztály ügyköre:*

a./ *A belföldi honvédelmi propaganda.*

b./ *A külföldi propaganda honvédségi vonatkozásainak deffenzív és offenzív szellemben való vezetése és irányítása. Ugy bel-, mint külpolitikai propaganda eszközének /:sajtótermékek rádió, film, irodalom és művészetek:/ katonai szempontból való felhasználása ellenőrzése és szükség szerint való irányítása. Hangulatjelentések. Lelki kapcsolat fenntartása a harcoló hadsereg és a hátország között.*

c./ *A nemzetvédelmi szolgálat vezetése és irányítása a honvédségen belül és az ország közvéleményében, a honvédség érdekeinek megfelelően szorosan együttműködve a m. kir. nemzetvédelmi és propaganda miniszterrel. A 6. vkf. osztály nemzetvédelmi vonalon csupán a m. kir. honvédség erkölcsi értékeit veszélyeztető visszaélések és közönséges*

¹⁸⁹ 5104. sz. irat; 1942. július 20. (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Levéltár).

¹⁹⁰ 5116. sz. beérk. irat; 1942. július 29. (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Levéltár).

¹⁹¹ A fentiekből jól látható milyen ellentmondásos információk állnak rendelkezésre a tekintetben, hogy a Vkf. 6. osztálya ténylegesen mikor (1942 áprilisában, májusában vagy júliusában, illetőleg augusztus 1-től) kezdte meg a működését. Feltehetően a VKf. 6. osztályának a kialakítása már májusban zajlott, tényleges működését pedig nyáron, a konkrét feladatkörök tisztázása után kezdte meg.

bűncselekmények ügyében végez nyomozásokat. Minden egyéb nyomozati cselekmény – így a rémhírterjesztők ellen is – a 2. vkf. osztály ügykörébe tartozik.

d./ A haditudósító század részleg szervezése, fejlesztése, irányítása.

e./ A haditudósítás által beérkezett anyag kiértékelése, feldolgozása, nyilvánosság elé való juttatása. A H. M. és vkf. osztályokhoz beérkezett, propaganda szempontból felhasználható anyagot a 6. vkf. osztályhoz kell továbbítani.

f./ A cenzúra szolgálat irányítása honvédelmi szempontból. Ez kiterjed a napisajtó, heti és folyóiratok, a külföldről bejövő sajtótermékek, könyvek és egyéb nyomtatványok, a film, a rádió a színház és minden egyéb mutatvány ellenőrzésére. ...

4./ az osztály kettős alárendeltségű.

a./ A Hdm. Csf. utján a honvéd vezérkar főnökének,

b./ politikai vonatkozásu, valamint a nem kimondottan katonai, nemzeti és polgári élettel összefüggő kérdések tekintetében a H. M. elnökség vezetője utján a honvédelmi miniszternek.”¹⁹²

Kádár Gyula

Forrás: „...a háború szolgálatában”

főszerkesztői értekezletek

Kádár Gyula¹⁹³ 1942. május 1-jével került a vezérkari főnökség állományába és megalakulása után a Vkf 6. osztályát vezette 1943 augusztusáig. Életrajzi regényében a következőképpen mutatta be az osztály feladatát. „A VKF-6. osztály általános feladatai közé tartozott a honvédségi egyének irodalmi (nem katonai szakirodalmi) vagy más művészeti alkotásainak elbírálása és közlésének engedélyezése. ... Ugyancsak az osztály volt hivatott a honvédség szerveinek, parancsnokságainak a napisajtóban vagy rádióban közölni kívánt híreit, közleményeit hirdetéseit elhelyezni, megjelentetésükről gondoskodni. A honvédség mindenféle kapcsolata a hírközlő szervekkel csak az osztályon keresztül volt engedélyezve. A kiadott hadijelentéseket a VKF hadműveleti osztálya szerkesztette, azok szövegén az osztály semmit sem változtathatott, csupán közlésre továbbította.”¹⁹⁴

¹⁹² Magyar királyi honvédelmi miniszter 42.422. sz. irat. 1942. július 31 (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Levéltár).

¹⁹³ Kádár Gyula (1898. december 16.– 1982. március 14.) 1942. május 1-jétől a 2. vezérkar főnöke osztályán teljesített szolgálatot, majd 1943. augusztus 1-ig vezette az osztályt. 1942. október 1-jétől vezérkari ezredes lett, 1943. augusztus 1-jétől 1944. április 15-ig a 2. vezérkari osztály vezetője volt.

¹⁹⁴ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig; 1978, Budapest; 432. oldal.

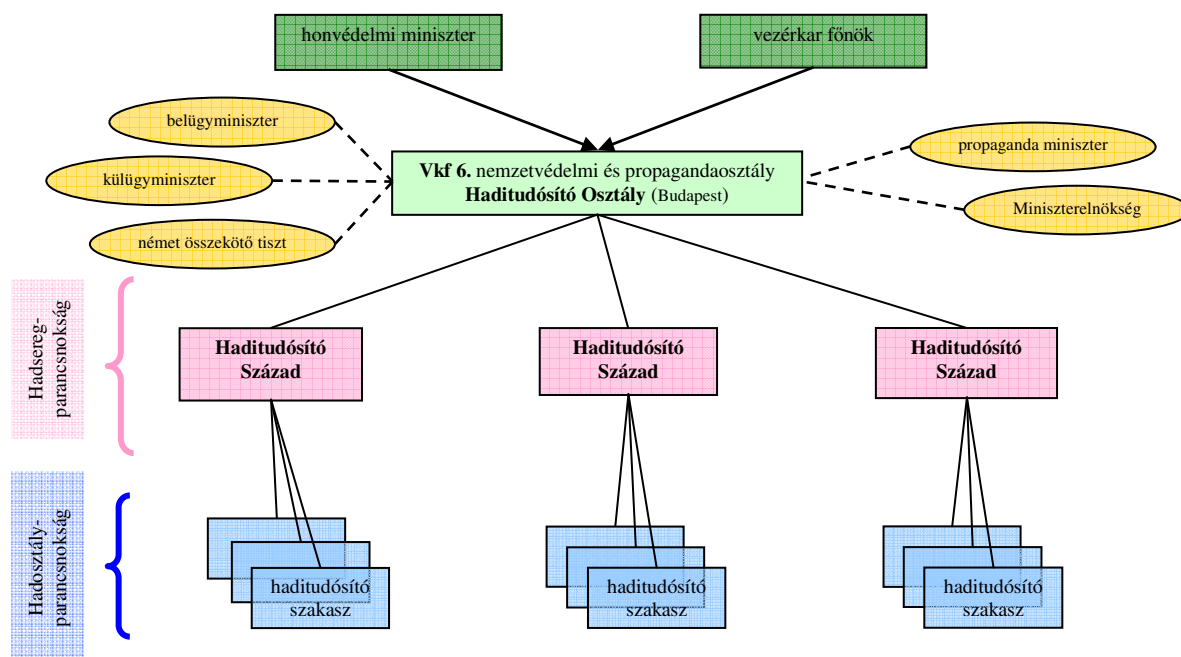
Tragy Antyppolow miatt

1. Vkf. osztály zászlószáma	<p>1./A.vkf. oszt. javaslata:</p> <p style="text-align: center;"><u>32. számú hadi jelentés</u></p> <p><u>A Heavód Vezérkar Főnöke közli:</u></p> <p>Az Arad, Nagyváradi-1 szakaszról előretörő erőink kemény harcban támadják a Hegyes és Béli hegyeségek Ny., illetve ÉNy. lábainál Lippa, Borosjenő, Belényes élt. vonalban szivósan védekező ellenséget.</p> <p>Kolozsvár-tól D-re napok óta súlyos elhárító harcok folynak a nagy túlerővel és számos páncélossal támadó ellenséggel. Az ellenséges jelentésekkel ellentétben Tordá-t és Marosludas-t saját csapataink biztosan kézbe tartják.</p> <p>A nehezen védhető Székelyföld-BA-ekszarosa-tulerejű-elleneség nyomásával szemben arcvonalunkat tervszerűen rövidebb vonalra vettük vissza. Az ellenséges támadásokat itt elhárítottuk.</p> <p>Az EK. Képzőtek előterében változatlanul élénk kölcsönös felderítő tevékenység volt. A saját vállalkozások közül kiemelkedik földi harcban alkalmazott egyik ejtőernyős csoportunk vállalkozása, mely nagyobb ellenséges köteléket szétvert, számos foglyot ejtett és nagyobb szákmányra tett szert.</p> <p>(Egyik Várad-tól EK-re bevetett lovas hadosztályunk az elmúlt hét harcokban különösen kitűnt erívós védelmével és erőteljesen végrehajtott ellentámadásaival.)</p> <p><u>Állásjelentés</u></p> <p>Az elmúlt hét folyamán ellenséges légitámadások számos terrortámadást intéztek a főváros és több vidéki város ellen. Vadász és légvédelmi erők 47 ellenséges gépet bebiztosítan lelőttek.</p>
-----------------------------	--

6. Vkf. osztály sálta közl.	MAGYARORSZÁG	<p>5./ Az ÖN.V./:6.vkf. oszt. útján:/az alábbi módosítást kéri:</p> <p style="text-align: center;"><i>Das Streichen erfolgte auf Wunsch des Herrn Außenministers.</i></p> <p style="text-align: center;"><i>A kihúzás a külügyminiszter kérésére történt.</i></p> <p style="text-align: right;"><i>Kagylnesky esdi.</i> 6. Vkf. oszt. vés.</p>
-----------------------------	--------------	--

Vkf 6. osztály 32. számú hadijelentés részlete 1944. IX. 16.
 Forrás: Hadtörténeli Levéltár (Ikt.sz.: 6250./32./M.hdm.1.vkf-1944.)

A vezérkari főnökség által a sajtó tájékoztatására kiadott hadijelentéseket a Vkf. 1. osztálya állította össze, valamint javaslatot tett a német nyelvű szövegre is. Ezeket a jelentéseket azonban a Vkf 6. osztálya ha nem is írta át, de módosította, stilisztikailag javította, tehát nem pusztán közlésre továbbította a sajtónak. Például négy vadászgépünk *megsemmisült* helyett *elveszett*, vagy *a halálos áldozatok száma 55 volt* helyett *a lakosságnak veszteségei voltak*. A Vkf 6. osztályán kívül a sajtóban megjelenő vezérkari főnöki közlések szövegét a Vkf 6. osztálya mellé delegált német összekötő tiszt, illetve az osztállyal együttműködő más minisztériumi szerv is véleményezte. A fenti hadijelentés is jól mutatja, hogy a Vkf 6. osztályának munkatársai nem csak stilizálták a szövegeket, hanem például a Külügyminisztérium kérésére ki is húztak belőle mondatokat.

A haditudósítói szervezet sematikus ábrája
(Kádár Gyula és Kuntár Lajos önéletrajzi könyvei alapján készítette a szerző)

A Nemzetvédelmi és Propagandaosztály a feladatköröknek megfelelően különböző alosztályokra tagozódott: Haditudósító Osztály, Belföldi Propaganda Alosztály, Külföldi Propaganda Alosztály, Film Alosztály és fényképező csoport, Nemzetvédelmi Alosztály és a szabotázs és bakteriológiai háború kérdéseivel foglalkozó csoport. A Belföldi propaganda alosztály végezte a sajtófigyelést, szétosztásra szánt sajtótermékeket küldött a haditudósító századok részére, szervezte és koordinálta a tábori színházakkal kapcsolatos feladatokat, továbbá gondoskodott a katonai témájú hírek sajtóhoz történő eljuttatásáról. A Haditudósító Osztály tevékenységével kapcsolatban a következőket írta Kádár Gyula: „*Szervezte és katonai kiképzésben részesítette azokat a haditudósító alakulatokat, amelyek az arcvonalba kerültek. Amikor a VKF-6. osztály vezetését átvettem, a frontra induló haditudósító századok már készen állottak, és május közepén útnak is indultak. (A megszálló alakulatokhoz minden hadtestparancsnokság részére egy, összesen négy század.) Egy-egy századnál újságírók, filmesek, fényképészek, rajzolók, táborimozi-személyzet, nyomdai dolgozók és hangszórókocsi-kezelők voltak. Feladatuk: a beosztási körletükben lezajló események leírása, fényképeken, filmekben, rajzokon való megörökítése; a legénység szórakoztatásáról való gondoskodás, a „tábori újság” szerkesztése, előállítás és terjesztése. A kint levő seregtestparancsnokságoknak voltak alárendelve. Működésüket a seregtestek 1. b. osztályvezetői irányították és ellenőrizték. A Budapesten maradó „haditudósító osztály parancsnokság” gondoskodott az utánpótlásról, a szükséges anyag beszerzéséről, az újonnan bevonult haditudósítók kiképzéséről és a hátszágban előforduló jelentősebb katonai eseményeket*

örökítette meg.”¹⁹⁵ A film alosztály és fényképező csoport részben a haditudósító századoktól érkezett anyagot dolgozta fel (technikai munka), részben a hátország katonai eseményeinek megörökítésében és a Magyar Filmhíradó szerkesztésében működött közre.

A Vkf 6. osztály irányításáról és együttműködési kötelezettségéről pedig a következőket írta Kádár Gyula: *„Úgynevezett „kettős alárendeltség”-ben voltam, egyrészt a honvédelmi miniszter, másrészt a vezérkar főnök alárendeltje, mindenütt még „közbenső elöljárók” útján. A honvédelmi miniszter vonalán csak a HM elnökség vezetője és a honvédelmi miniszter helyettese után következett a honvédelmi miniszter; a VKF vonalán a hadműveleti csoportfőnök és a vezérkar főnökének helyettese után a vezérkar főnöke. Ez eddig hat személy, mindegyiknél referálási kötelezettséggel, és mindeniknek mindig volt mondanivalója, mert az ügykör olyan volt, amihez „mindenki ért” mindenkinek van „ötlete”, „tanácsa”, követelménye. Együttműködésre voltam utasítva Antal Istvánnal, a propagandaminiszterrel; neki is volt mit kívánnia a honvédségtől, és fordítva, az én katonai elöljáróimnak még több Antaltól. Nyakamon ült még egy német tiszt is, összekötő tiszt néven; magyarul ez megfigyelőt, ellenőrzőt, „tanácsadót” jelent, aki kifogásokat emelt, a közös érdekek frázisával, és akit a német katonai attasé és a német követség súlya támogatott. Alkalmazkodni kellett a Miniszterelnökség sajtóosztálya vezetőjének óhajaihoz (háttérben a miniszterelnök), a Külügyminisztériumnak is gyakran voltak kívánságai; nemzetvédelmi ügyekben az Államvédelmi Központ vezetője (háttérben a belügyminiszter) küldött utasításokat, figyelmeztetett tennivalókra.”¹⁹⁶*

Tombor Tibor¹⁹⁷ a következőket írta a Vkf 6. osztályáról és a haditudósító századhoz történő áthelyezésével kapcsolatban: *„Április második felében kaptam a parancsot, hogy felsőbb utasításra áthelyeztek a Vkf. 6. osztályának keretében működő haditudósító osztályhoz. Április 29-én kellett jelentkeznem a Fortuna utca 21. számú kis, egyemeletes barokk palotában, az osztály székházában. A parancs úgy szólt, hogy „A Vkf. úr nem tényleges állományba való helyezését és a haditudósító századhoz való beosztását rendelte el.” Tisztázódtak áthelyezésem körülményei is, ugyanis néhányan meghívást kaptunk Kolosváry-Borcsa Mihályhoz, az Országos Sajtókamara elnökéhez a kamara gyönyörű Andrassy úti székházába.*

¹⁹⁵ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig; 1978, Budapest; 429. oldal.

¹⁹⁶ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig; 1978; Budapest; 435-436. oldal.

¹⁹⁷ Dr. Tombor Tibor (1909-2000) jogász, író, újságíró. 1927-től a Külügyminisztériumban dolgozott. 1939-ben a Pesti Hírlap újságírói tehetségkutató versenyén a második lett, így átkerült a laphoz, ahol hamarosan a külügyi rovatot vezette 1946-ig, az újság megszűntéig. 1942 novemberéig az ukrán fronton haditudósító. Ezt követően a külügyi propagandaosztály munkatársa. 1946-tól Országgyűlési Könyvtár nemzetközi jogi szakértője, majd az Országos Műszaki Könyvtár, illetve az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Megtudtuk tőle, hogy a legfőbb hadvezetés elégedetlen a fronton működő haditudósítók munkájával. Írásaik szürkék, nem érdekesek, ezért Szombathelyi vezérezredes, a vezérkar főnöke magához kérte s azon tanácskoztak, hogyan lehetne egy olyan különtudósítói újságírócsoportot létrehozni, mely neves jó tollú, fiatal, katonaviselt újságírókból állna, s akiknek a személye, származása megfelel a „védett alakulat” követelményeinek. Ez a különtudósítói csoport a Haditudósító századdal menne ki a keleti arcvonalra, de nem kapna katonai beosztást egyik hadtestnél sem, hanem a Haditudósító század parancsnoksága mellett települne, s a hadseregparancsnokság I/B tisztjének „bevetési parancsára” mennének a különtudósítók a harcoló alakulatokhoz. Kolosváry-Borcsa vállalkozott a feladat megszervezésére, bizalmasan tárgyalt a nagy napilapok főszerkesztőivel, akik készségesnek mutatkoztak arra, hogy legjobb nevű és tollú, legnépszerűbb újságíróikat bocsássák rendelkezésre, de kikötötték: a Sajtókamara elnöke szerezzen biztosítékot a vezérkar főnökétől arra, hogy nyár végével, ősz elejére a különtudósítókat hazarendeli. [...] A Fortuna utca 21. alatti kis palotában v. Csikós Jenő alezredesnél, a Haditudósító Osztály parancsnokánál jelentkeztem, bemutatott a közvetlen parancsnokomnak, Aykel Domokos alezredesnek, majd Kádár Gyula vezérkari alezredesnek, a Vkf. 6. osztálya parancsnokának. Minderre a május 10-e előtti napok valamelyikén került sor. A kapcsolat a parancsnokság és a behívott újságírók között nem volt mereven katonás. A rendfokozati különbségek csak a szolgálatban érvényesültek, de ez így volt helyes, hiszen a behívott különtudósítók között voltak országosan jónevű írók, de behívtak szolgálatra festőket, szobrászokat is, ott ismerkedtem meg Szalay Lajossal, az akkor már országos híró, majd világhírűvé vált grafikussal, rajzolóval. Április 29-i érkezésemkor a Haditudósító Század még a Vkf. 2. osztályához tartozott. Kádár Gyula alezredes 1942. május 1-vel került új, vezérkarfőnökségi beosztásába és keményen részt vett az új osztály, a Vkf. 6. megszervezésében, melynek parancsnoka lett. Az új osztály „nemzetvédelmi és propagandaosztály” nevet viselte, de a nemzetvédelmi feladatok csak kis részben maradtak meg az osztály szervezeti rendszerében. Nem ismertem részleteiben a Vkf. 6. osztály szervezetét, csak utalok arra, hogy a Haditudósító Osztály mellett volt egy belföldi és egy külföldi propaganda alosztálya, film alosztálya és fotócsoportja s a már említett nemzetvédelmi alosztálya. A beilleszkedés gyorsan ment és sokrétű beszélgetéseim során megtudtam, hogy nemcsak a haditudósítók tartoznak május 1-ig a Vkf. 2. osztályához, hanem olyan különleges félkatonai egységek is, mint a „rongyos gárda”, mely főleg a kárpátaljai területeken működött annak visszacsatolása előtt. Az osztály védett jellegénél fogva a származást negyedíziglen, okiratokkal kellett igazolni.”¹⁹⁸ A Haditudósító Osztály iratanyagai

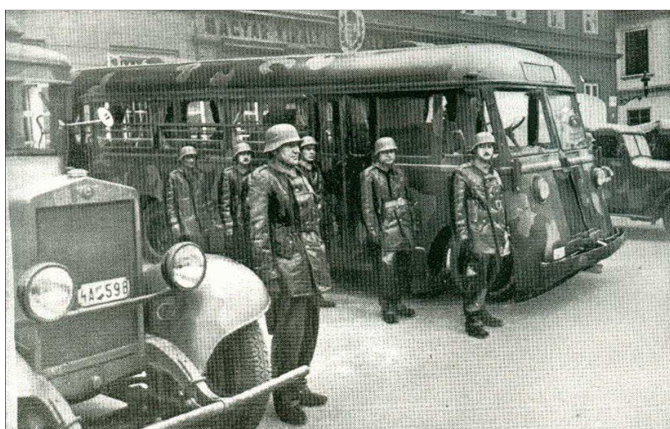
¹⁹⁸ Tombor Tibor: Keleti Front – Tábori Újság; Hadtörténelmi Közlemények; 1993; 2. szám, 129. oldal.

közül sajnos kevés maradt fenn, az osztály dokumentumainak nagy részét 1944 decemberében megsemmisítették.

5.2. A HADITUDÓSÍTÓ SZÁZAD, MAGYAR HADITUDÓSÍTÓK

A haditudósítók központi laktanyája, a Lanária¹⁹⁹ Budatétényben volt. Tombor Tibor így mutatta be a laktanyát. „A rácsos, vaskapus nagy telken földszintes épületek sorakoztak, mindegyik alegységnek meg volt a maga külön épülete, így az újságíróknak, a filmeseknek, fényképészeknek, rádiósoknak, festőknek, grafikusoknak, szobrászoknak, a „bomlasztóknak” (aggregátoros, nagy hangerejű hangszórókkal). A garázsokban személy- és tehergépkocsik sorakoztak s külön telephelyen állt a tábori újság nagy autóbusza. ...

A háromülékes gépkocsivezetői fülke mögött igen szépen berendezett szerkesztőségi fülke biztosította a kényelmes újságírói munkát. A kézi kis írógép mellett egy nagy írógép volt az asztalhoz rögzítve, a rotaprint nyomtatógép alumíniumlemezeinek elkészítéséhez. Nagy teljesítményű

A haditudósító század autóbusza

Forrás: A Tábori Újság Kívánság Újsága 1942. 1. szám, 22. oldal.

rádióvevő egészítette ki a műszaki berendezést. Ezt a fülkét lemez fal választotta el az autóbusz belsejétől, ahol a padlóhoz rögzítve, súlyponti helyen állt a legkorszerűbb Rotaprint gép, két oldalt redőnyzárás, asztallapos szekrény húzódott a papír és festékek, kellékek tárolására. Áramfejlesztő aggregátorja is volt a járműnek a Rotaprint gép működéséhez. Az autóbusz 1941-ben megjárta Ukrajnát, benne szerkesztették a „Tábori Újság” című első frontújságot.”²⁰⁰

Kuntár Lajos²⁰¹ a következőket írta az 1942-ben a haditudósító századhoz besorozott haditudósítókról és különtudósítókról: „Számbelileg mi, újságírók voltunk többségben... A sorsom alakításában szerepet vállaló főszerkesztőtől tudtam, hogy a fővárosi lapoknak megadták azt a lehetőséget, hogy maguk válasszák ki azt a munkatársukat, akit alkalmasnak

¹⁹⁹ A laktanya a HÉV állomástól mintegy 3-400 méterre a domb oldalára épült. Nevét onnan kapta, hogy a telephelyen korábban gyapjúfeldolgozó üzem működött, melyet a honvédség felvásárolt.

²⁰⁰ Tombor Tibor: Keleti Front – Tábori Újság; Hadtörténelmi Közlemények; 1993; 2. szám; 131. oldal.

²⁰¹ Kuntár Lajos (1914-2005) a Magyar Katonaujság munkatársa volt. 1942-1943-ban a 2. honvéd hadsereg soraiban, mint haditudósító (külön tudósító) teljesített szolgálatot. Harctéri riportjaiból állt össze A véres Don című könyve, amely még 1943-ban jelent meg, később 1945-ben betiltották. Kuntár Lajos 1943 szeptemberétől a Vkf 6. osztályánál dolgozott.

tartanak arra, hogy ő tájékoztassa az olvasóikat a front eseményeiről. Tizenkét újság munkatársa kapott ily módon behívót a haditudósító századhoz. Jó részüket ismerősként üdvözöltem életem új szakaszának első napján, amikor jelentkeztem a Lanárián. A "különtudósítók" elnevezést kapta a csoportunk, amely különféle rangú személyekből tevődött össze – hadnagytól a csillag nélküli karpaszományos honvédig. Mivel valamennyien fővárosiak voltunk, naponta hazatérhettünk lakásunkba. ... A felállt haditudósítói század négy alegységre tagolódott: a különtudósítókkal kiegészült parancsnokságra és a harcra indítandó három hadosztályhoz beosztott egy-egy szakaszra. Minket a hadsereg törzséhez kapcsoltak, azaz: hadseregközvetlen alakulat lettünk."²⁰² Ez a néhány sor is jól mutatja a haditudósító század felépítését 1942-ben. Ennek értelmében a keleti fronton 3 haditudósító szakasz és a parancsnokság mellett települt a különtudósítókból álló alegység, melynek tagjai kötetlenebbül mozoghattak a fronton, annak érdekében, hogy a vezérkar számára is elfogadható tudósítások szülessenek. A haditudósító század kiegészítésére, váltására haditudósítókat és különtudósítókat 1942-ben több alaklommal (májusban, júniusban és ősszel) küldtek a keleti frontra.

Bánffyné Kalavszki Györgyi szint: „Egy szd-ba 3 ht. raj tartozott.”²⁰³ Szegő Krisztina is hasonlóképpen vélekedett a haditudósító századról: „Az alakulatot kis létszámmal, mindössze 142 fővel hozták létre Budatétényben, az úgynevezett Lanária telepen, amelynek parancsnoka vitéz Csikós Jenő alezredes volt. A laktanyában minden részleg (újságíró, filmes, rádiós) külön épületben kapott helyet. A század gépkocsikkal, mozgó nyomdákkal, hangstúdiókkal és filmvetítő kocsikkal június 9-én indult a keleti frontra. Itt egy 200 kilométeres védelmi vonalon két század tevékenykedett. A század tagjai egyenruhájukon a jobb oldali zseb felett aranyozott haditudósító jelvényt viseltek, amely szárnyas kard és fáklya kombinációjából állt. A két századot 3-3 rajra bontották, a védelmi vonalat pedig sávokra osztották. Minden raj a maga körülbelül 50 kilométeres sávjának a történéseit ismerte. Minden századnál újságírók, filmesek, fényképészek, rajzoló, táborimozi-személyzet, nyomdászok és hangszórókocsi-vezetők dolgoztak, akik a beosztási területükben zajló eseményeket rögzítették, illetve a legénységet szórakoztatták.”²⁰⁴ Bokor László szerint a haditudósító századokat nem a hadra kelt sereg kebelében állították fel, hanem „VKF-közvetlenként”. Ezekben újságíró, filmoperatőr, fényképész, hang technikus és műszerész, egyben sofőr alkotott egy-egy

²⁰² Kuntár Lajos: A Véres Don; 2003; Szombathely; 91-92. oldal.

²⁰³ Sipos Péter (főszerk.): Magyarország a második világháborúban Lexikon A-Zs; Budapest; 1996, Magyar Hadtudományi Társaság; 143. oldal. (szd=század, ht=haditudósító)

²⁰⁴ Szegő Krisztina: Haditudósítók a XX. Században; 2004; ZMNE; 61. oldal.

„bevetési egységet”, amelyekből kétszer hetet szerveztek a diszlokációk követhetőségére.²⁰⁵ Az általam tanulmányozott haditudósítók visszaemlékezéséből nem derült ki, hogy a haditudósító századokat rajokra bontották volna, továbbá feltételezhető, hogy a különtudósítók nem egy szigorúan behatárolt frontszakaszon tevékenykedtek. A kutatásaim alapján úgy gondolom, hogy a haditudósító századokat nem rajokra, hanem szakaszokra tagolták, valamint a haditudósító századok hadsereg közvetlen alakulatok voltak.

Fényképész haditudósítók

Forrás: Stark Tamás: Hadak útján; 34. oldal.

A haditudósítók szervezetéhez tartoztak a propagandisták is, ám feladatuk elkülönült. Gábor Áron²⁰⁶ így írt róluk. „Hivatalosan nem is így nevezik őket, hanem hírverőknek és hírküldőknak. Feladatuk, hogy a csapatok számára a hangos kocsin keresztül híreket továbbítsanak, vagy szórakoztató zenét adjanak gramofonról. ... Olyan megbízást is kaptak, hogy a legelső vonalból továbbítottak felhívást az ellenséghez. ... Rikító piros teherautójukat a honvédség valamennyi tagja ismeri. Végigcsinálták az erdélyi bevonulást, de ott voltak Bácskában is. Sokszor féltékenyek vagyunk rájuk, ők a legnépszerűbb tagjai a szakaszunknak.”²⁰⁷ Kádár Gyula a következőket írta a propagandistákkal kapcsolatban: „Sem a frontalakulatoknál, sem a

háterszágban erre a célra külön kiképzett propagandaszemélyzet nem volt, és propagandatanfolyamok sem voltak. Ilyen tanfolyamok felállítását szándékosan nem szorgalmaztam.”²⁰⁸

Alkalmanként festők, rajzolók is feltűntek a haditudósítók között, hogy a háborúról készíthető műalkotásokhoz közvetlen élményeket szerezzenek. Az így készült alkotásokat

²⁰⁵ Bokor László: Haditudósítás magyar módra; <http://www.168ora.hu/itthon/haditudosito-filmhirado-masodik-vilaghaboru-don-kanyar-hitler-60478.html> Letöltés ideje: 2012. 05. 09.

²⁰⁶ Gábor Áron 1911. április 20-án született Kaposváron. A Pázmány Péter Tudományegyetemen jogot tanult, majd újságíróként dolgozott a 8 Órai Újság, illetve a Reggel című polgári liberális lapoknál. Haditudósító volt a keleti fronton, átélte élményeit, tapasztalatait könyvben is kiadták. Tájéleírásaiból kirajzolódik előttünk az orosz táj, részletesen beszámol az orosz nép helyzetéről, öltözködéséről, a mindennapi étellel kapcsolatos dolgokról például, hogy mit lehet kapni a boltban, milyen az oktatás és a mezőgazdaság helyzete. A háborúi eseményeiről viszont keveset tudunk meg visszaemlékezéséből.

²⁰⁷ Gábor Áron. Magyar haditudósító túl a Sztálin-vonalon; 1975; 17. oldal.

²⁰⁸ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig; 1978; Budapest; 430. oldal.

kiállításokon mutatták be a hátszágban. A sajtóban az első világháborús haditudósítástól eltérően alig jelent meg rajzolt vagy festett kép, ezek helyett a fényképek játszottak nagy szerepet. A haditudósítók látták el a sajtót a frontról küldött írott és képi anyaggal, a rádiót hangfelvételekkel, a filmhíradót mozgó képekkel. Bár ez utóbbiak keletkezési helye vitatott.²⁰⁹ A haditudósító század feladata nemcsak a front eseményeiről szóló tájékoztatás volt, hanem a hazájuktól távol harcoló katonák és az otthon közötti kapcsolat biztosítása is. Gondoskodtak a számukra megfelelő sajtóanyagról, tábori újságokról, tábori mozirol, rádiós üzenetek közvetítéséről.

A Magyar Katonajás²¹⁰ 1942-ben megjelent cikkében így mutatta be a magyar haditudósítók szervezetét és tevékenységét: „A haditudósító katonának a harctér minden megmozdulásában részt kell vennie. Hogyan dolgoznak a harc és a dicsőség megörökítői? Az elmúlt két évtized alatt megváltozott a haditudósító munkája. A világháborút átélt ember ennek a szónak a hallatára »haditudósító« -azonnal karszalagos újságíróra gondol, aki valamely magasabb parancsnokságnál tartózkodik és az oda beérkező híryanagból, jelentésekből összeállítja a saját lapjának olvasóközönsége számára érdeklődésre számot tartó híreket. Az elmúlt évek ezen a téren is nagy változásokat hoztak. [...] A haditudósító alakulatok egyes vezetés alatt állnak, s éppen olyan zárt egységei a hadseregnek, mint akármelyik más fegyveres alakulat. Felesküdt katonák, akik a fegyverükön kívül más, a mai kor vívmányaival kezükben, arra hivatottak, hogy megörökítsék a nemzet nagy küzdelmének részleteseményeit, tudósítsák a mindenkori helyzetről az itthon maradottakat, s munkájukkal erősítsék a nemzetük lelkierejét, az ellenséget pedig megfélemlítsék, megrendítsék. Mindenütt ott kell lenniök. A haditudósító egységek embereinek mindenütt ott kell lenniök, ahol valamilyen olyan dolog történik, amelynek megörökítése bármely szempontból feltétlenül szükséges... A haditudósító alakulatok hivatásának és munkájuk helyének megfelelően vannak fegyverzettel és egyéb felszereléssel ellátva. Azt mondhatnánk, hogy két igen súlyos feladatot kell a haditudósító századhoz beosztottnak ellátniuk. Az egyik a tényleges harc eseményeinek állandó megörökítése, a másik a nemzet szempontjából még fontosabb: a hírvivő tevékenység.”²¹¹

A haditudósító század szakaszokból állt, melyeket a fronton a különböző parancsnokságok mellé vezényeltek. Egy-egy szakasz változó létszámú és összetételű volt, továbbá esetükben

²⁰⁹ Bokor László szerint ezek a filmfelvételek Budapest környékén és a haditudósítók központi laktanyájában készültek.

²¹⁰ 1938-ban indult hetilap volt.

²¹¹ Magyar Katonajás 1942. január 10. 16. szám. 7. oldal.

kevésbé érvényesültek a szigorú katonai függelmi viszonyok. Ezt támasztják alá Tombor Tibor sorai is. „A kapcsolat a parancsnokság és a behívott újságírók között nem volt mereven katonás. A rendfokozati különbségek csak a szolgálóban érvényesültek, de ez így volt helyes, hiszen a behívott különtudósítók között voltak országosan jónevű írók, de behívtak szolgálóra festőket, szobrászokat is... Már az első héten súlyos feszültségek keletkeztek, ugyanis a magyar haditudósítók között elég sok volt a rendfokozat nélküli honvéd, akadt néhány tizedes és hadapród őrmester is. Neves újságírók, festők sorakoztak a században és megalázó volt számukra a kötelező katonai függelem. Sajnos a magyar haditudósításnak súlyos és meg nem oldott kérdése maradt ez. [...] Az első időben Aykler Domokos alezredes volt a frontra menő század parancsnoka, de rövidesen felváltotta őt Miltényi Árpád alezredes, akit Jutasról helyeztek át a századhoz. Kemény katona volt, jutasi altisztképző szellemet vezetett be. A megbeszéléseken, előadásokon „vigyázзуülésben” kellett ülni, a sapkát az asztalra japán mintára magunk elé kellett tenni. Aykler baráti hangját felváltotta a jutasi módszer s ez igen rövid idő alatt valóságos felfordulást, szinte lázadást idézett elő. A század civilben neves tagjai panasszal éltek a HM-ben, a vezérkarnál.”²¹² Tombor Tibor szakasza, (akik a Keleti Front című tábori újság első számát is szerkesztették) a frontra indulás előtt 5 főből állt, 3 újságíró, egy grafikus és egy műszerész. Nyikolajevkában ez a szakasz már kilenc főt számolt, ebből 5 újságíró, 2 nyomdász, egy műszerész és egy anyagi ügyekkel foglalkozó tiszt. A szakasz 1942 őszén Harkovba költözött, az út során azonban egy újságíró és egy nyomdász életét veszítette, egy újságíró pedig megsebesült és haza szállították. Arról sajnos nincs tudomásunk, hogy Harkovban végül hány fővel működött tovább a szakasz.

Gábor Áron pedig így mutatta be haditudósító szakaszt, melynek tagja volt: „Az olvasó sokszor látta a napilapokban, hogy a frontriportokat a honvéd haditudósító szakasz írja. Ezek vagyunk mi, s mielőtt tovább mennénk, pár sorban bemutatom a csoportot. Tehát nyolcan vagyunk és négy autónk van. Két újságíró, két fotoriporter, egy filmoperatőr és két propagandista munkálkodnak a szakaszban. Az újságírói munkát Jagits hadnagy és jómagam végezzük. Lovik Károly, a Pest segédszerkesztője, tüzér hadnagy, de riportokat is ír. Fotoriportereink a magyar filmiroda kitűnő gárdájához tartoznak. Zsabka Gyula, a filmoperatőr, D’Isoz Lajos fotoriporter. [...] Ez tehát a haditudósító szakasz. Évek óta együtt dolgozunk és nagyszerűen kialakult a munkarendünk. Például a haditudósítások úgy születnek, hogy Jagits József írja a napi krónikákat seregtesteink mozdulatairól, én pedig a megszállott részek lakosságának helyzetéről számolok be. Ugyanígy a két fotoriporter is:

---

²¹² Tombor Tibor: „Keleti Front – Tábori Újság”; Hadtörténelmi Közlemények; 1993; 2. szám, 129-131. oldal.

D'Isoz, a honvédek munkáját örökíti meg, Lovik Károly pedig inkább szociális vonatkozású képeket vagy hangulatos, tréfás felvételeket csinál. Zsabka Gyula egyedül van, neki mindenütt ott kell lennie. Egyik percben elől a felderítőknél, rögtön utána hátul valamelyik faluban, ahol füstölgő romokat, vagy összedőlt házakat fotografál."²¹³

Bokor László a következőket írta a haditudósító szakaszok létszámával kapcsolatban: „... egy filmoperatőr, egy fényképész, egy újságíró, egy technikus (egyben gépkocsivezető). Alkalomszerűen, (főként 1942 elején) ez még kiegészült hanglemez-vágókkal, akik a rádióadások részére vettek fel programot.”²¹⁴ Véleménye szerint az ilyen átlag 4 főből álló szakaszból hét csoport a hadműveleti területen, hét pedig a hátszágban tevékenykedett. Ennél a haditudósító szervezet a második világháborúban lényegesen nagyobb volt. Az Országos Sajtókamara 1942. évi kiadványa pedig név szerint 48 haditudósítóról tesz említést.

Gallyas Ferenc a IV. hadtesthez beosztott 3. haditudósító szakasz parancsnoka volt. Szegő Krisztina szerint a Donnál 1943. január 13-án 13 főből álló szakaszának minden tagja elesett.²¹⁵ Kuntár Lajos pedig a következőket írta a haditudósító század magasabb parancsnokság mellett települt különtudósító szakaszának létszámával kapcsolatban: „Szeptember közepén megszűntek a harci cselekmények, eseménytelenül váltak a napjaink. Megunva a tétlenséget, egyre erőteljesebben idéződt fel bennünk a miniszterelnök ígérete, vagyis hogy szeptemberben minden katona hazakerül. Mivel a hazaindításunknak semmi jele sem látszott, mi, a „különtudósító” csoport 12 tagja, magunk határoztuk el Alekszejevka elhagyását: parancs nélkül nekiindultunk a bizonytalan kimenetelű utazásnak.”²¹⁶

Japán haditudósító Rakovszky György vezérőrnaggyal, a III. hadtest parancsnokával (1942. június 27.)
Forrás: Stark Tamás: Hadak útján 59. oldal.

A fentiekből jól látszik, hogy egy-egy haditudósító szakasz létszáma széles skálán (5-13 fő) mozgott és meglehetősen változatos képet mutatott mind időben, mind összetételben.

²¹³ Gábor Áron: Magyar haditudósító túl a Sztálin-vonalon; 1975; 17-19. oldal.

²¹⁴ Bokor László: Dobozba zárt háború; 1973; Budapest; 354. oldal.

²¹⁵ Szegő Krisztina: Haditudósítók a XX. Században, 2004; ZMNE; 219. oldal.

²¹⁶ Kuntár Lajos: A véres Don; 2003; Szombathely; 93. oldal.

A haditudósító szakaszok, századok nem elszigetelten tevékenykedtek, hanem együttműködtek más nemzetek haditudósítóival is, jellemzően a németekkel. Számos haditudósító visszaemlékezése megerősíti, hogy a magyar haditudósítók a németektől kapott sajtó anyaggal dolgoztak, vagy éppen a tábori újság és egyéb nyomtatvány előállításához a németek nyomdagépét vették igénybe. 1943-tól a haditudósító század tevékenységének irányításában a németek is jelentős mértékben részt vettek. A különböző nemzetek haditudósító alakulatai valamilyen szinten együttműködtek egymással. A haditudósítók szakmai látogatást tettek más nemzet haditudósító alakulatainál. Jól mutatja ezt az a kép, melyen egy japán haditudósító²¹⁷ látható, karján a „HADITUDÓSÍTÓ SZÁZAD” feliratú karszalaggal. Németh György egy alkalommal Sztálingrádban jár egy német haditudósító barátjánál. Egy német haditudósítók között töltött éjszaka gondolatban felidézte a saját haditudósító szakaszát. Szavai is alátámasztják, hogy a magyar haditudósító alakulatoknál időnként más nemzetek haditudósítói is megfordultak és fordítva. *„Miért gondolok most Jenőre? [Zákony Jenő] Darvas László, Szentgyörgyvári Ernő, Balikó Lajos, Márkus Pali? És Dionisi-Vellanira? Ő volt az egyetlen olasz a magyar szakaszon, újságíró volt. Most én vagyok az idegen csupa német között.”*²¹⁸

5.2.1. A HADITUDÓSÍTÓK FELSZERELÉSE

A katonák régóta viselnek a fegyvernemhez vagy szakcsoportozáshoz való tartozásra utaló jelzéseket. Nem voltak ez alól kivételek a haditudósítók sem. A haditudósítók már az első világháborút megelőzően is viseltek egy megkülönböztető jelzést, a sárga-fekete vagy vörös színű karszalagot. A második világháborúban miniszteri rendelet szabályozta a haditudósító jelvény viselésének rendjét.

A honvédelmi miniszter a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoksághoz kivonuló haditudósítók vonatkozásában a haditudósító jelvény viselésére az alábbiak szerint intézkedett:

„1./ A kivonuló haditudósító alakulatokhoz beosztott személyek az ide csatolt ábra szerinti haditudósító jelvényt ideiglenesen viselhetik.

Forrás: http://www.militaria-antik.hu/DSC_0542.JPG

²¹⁷ Az 1942. novemberi Magyar Világhíradó (<http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=4850> Letöltés ideje: 2011. 10. 16.) beszámolója szerint a japán haditudósító kiegészítésben is részesült: Sunji Sasamoto dr. japán főhadnagy, aki mint haditudósító a magyar haditudósító alakulatokkal huzamosabb időn át szolgált a keleti hadszíntéren, ünnepélyes keretek között vette át a kormányzó úr kiegészítését.

²¹⁸ Németh György: Éjszaka Sztálin városában; In. 202/43 jelenti! 1943; Budapest; 194. oldal.

2./ A jelvény úgy tisztek, mint tiszthelyettesek és egyéb legénység részére egy formán Jagard /:barna, tehát nem fémszálas:/ szövésű kivitelben készül.

3./A jelvény a zubbonyon annak jobb felső zsebe felett 1 cm-nyi magasságban, míg a köpenyen a jobb felső kar külső oldalának közepén.

4./A szóban forgó jelvény kizárólag csak a hadművelleti területen viselhető, tehát a mögöttes országrészben való mindennemű tartózkodásnál viselni tilos.”²¹⁹

Az 1942 júniusában frontra induló haditudósító századot feladatának megfelelő technikai felszereléssel (sajtó-, fotó-filmes-, vágó és hangos kocsis, mozgó nyomda) látták el. Ezt egészítette ki a tábori mozi és a propagandát sugárzó erősítővel felszerelt „bomlasztó kocsi”. A haditudósító század újságírókból, rádiósokból, filmesekből, fotósokból állt, valamint a hozzájuk tartozó műszaki személyzet egészítette ki.

A haditudósítók felszereléséről a következőket írta a Magyar Katonaujság: „A rádió, televíziós készülékek, a ma már egyszerű hangrögzítő készülékek, a tökéletességhez közelálló repülőgépek. A harcos katona fegyverzetét minden ember ismeri. Számtalan különböző fegyver

A haditudósító század indulása a keleti frontra
Forrás: Stark Tamás: Hadak útján, 35. oldal.

szükséges a győzelem kivívásához. A haditudósító század is a szükségeshez mérten, el van látva ezekkel a fegyverekkel, hiszen emberi feladatuk végrehajtása közben számtalanszor juthatnak olyan helyzetbe, hogy maguknak is fegyverhez kell nyúlniuk. A fegyverzetten kívül, a híradáshoz tartozó felszerelésük azokból a műszaki eszközökből áll, amelyekkel eseményeket rögzíteni lehet. Az írón, az írógép, az ecset, a fényképezőgép, a keskeny- és szabványos filmfelvevőgép, a rádiómikrofon, a hangrögzítő- és röplapszórószerkezetek, a rövidhullámú adó-vevő készülékek, nyomdai felszerelés és a többi fel nem sorolható eszközök és gép, amelyek az említett készülékek üzemeltetéséhez szükségesek.”²²⁰

²¹⁹ 1942. június 7. a m. kir. honvédelmi miniszter 33.56. számon iktatott intézkedése. (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Levéltár)

²²⁰ Magyar Katonaujság, 1942. január 10. 16. szám; 7. oldal.

Tombor Tibor így mutatta be a haditudósítók és a különtudósítók személyi felszereléseit: *„Felszereltek bennünket. A „komiszt” testre szabták, felvarrták rá – a zubbony jobboldali zsebe fölé – a haditudósító jelvényt. Szárnyak közül kiemelkedő kard és fáklya domborodott rajta arany- és ezüstfonálból. Kiosztották a fegyvert is, egy 7,65-ös Frommer revolvert, kilenc tölténnyel. A különtudósítóknak megkülönböztetett volt a helyzete, külön személyi gépkocsikat jelöltek kik számunkra, gépkocsivezetővel. Jómagam egy „Lancia Aprilia” kocsit kaptam, amely végig rendelkezésemre állt. Ebben tettem meg az utat a Donig. A kocsiban ült tisztiszolgám, s mindig be kellett fogadnom egy rendfokozat nélküli különtudósítót is.”*²²¹ Saád Béla²²² így jellemezte magát, mint a frontra induló haditudósítót: *„Derékszív volt az oldalamon, pisztolyunkban csőre töltve golyó. Kézigránát-necesszerünk kéznél, s golyószórónk is ugrásra készen.”*²²³ Kuntár Lajos a következőket írta a frontra induló haditudósító század felszereléséről. *„A századunk három szakasza ugyanis, a feladatának megfelelően, a parancsnokin kívül sajtó-, hangvágó és hangos gépkocsikkal is fel volt szerelve, valamint tábori mozirészlegük és két bomlasztó csoportjuk is volt.”*²²⁴

Haditudósítók Chevrolet autója, oldalán a haditudósítók logójával (1944.)

Forrás: Modell és Makett extra; 1995.

Arról, hogy a haditudósítók hogyan indulnak csatába a következőket olvashatjuk: *„Este parancsot kaptunk, hogy a haditudósító századból a mi szakaszunk a további rendezésig a 2. gépkocsizó dandár felderítő zászlóaljához csatlakozik és részt vesz annak vállalkozásaiban [...] Magunkhoz vesszük acélsisakjainkat és kenyérszákjainkat. Három napi élelmet*

*hoztunk magunkkal: konzervet, kenyeret, szalonnát. Bajtársaim készenlétbe helyezik szerszámaikat. A filmfelvevőgépet és a fényképezőkészüléket, amire majd reggel szükségük lesz, nekem elég a ceruza és a pisztoly. Haditudósítók így mennek csatába...”*²²⁵

²²¹ Tombor Tibor: Keleti Front – Tábori Újság; Hadtörténelmi Közlemények; 1993; 2. szám, 131. oldal.

²²² Saád Béla az Új Nemzedék munkatársa volt. A haditudósító század tagjaként, Tombor Tibor és Dr. Gerő László újságírókkal, valamint Szalay Lajos grafikkal a Keleti Front tábori újság szerkesztője volt.

²²³ Saád Béla: Dunától a Donig; Budapest; 10. oldal.

²²⁴ Kuntár Lajos: A véres Don; 2003; Szombathely; 92. oldal.

²²⁵ Kuntár Lajos: A véres Don; 2003; Szombathely; 152. oldal.

Bokor László a következőket írta a fényképész és operatőr haditudósítók felszerelésével kapcsolatban: *„technika berendezésüket egyrészt az MFI-től²²⁶ kapták, másrészt Olaszországból és Németországból rendelték. Ezeket gazdagította később a hadműveleti területről eredő minden film- és fotóberendezés, amelyet hadizsákmánynak minősítettek és tömegesen szállítottak haza.”²²⁷*

A haditudósítók leírásaiból kiderül, hogy viszonylag korszerű technikai eszközökkel (fényképezőgép, filmfelvevő) voltak felszerelve, rendelkezésükre állt a haditudósítók logójával ellátott személygépjármű, tábori nyomdagéppel és egyéb technikai eszközökkel ellátott autóbusz, esetlegesen motorkerékpár. A haditudósítók fegyverzetét egy pisztoly és némi kézigranát alkotta.

5.2.2. A HADITUDÓSÍTÓK KIVÁLASZTÁSA, KIKÉPZÉSE

Az első világháború haditudósítóival szemben, az 1942-ben besorozott haditudósítók kiképzésen, felkészítésen is részt vettek. A haditudósítók kiképzéséről a következőket írta a Magyar Katonaujság: *„A haditudósító egységek emberei megfelelő katonai kiképzésük után kaphatnak beosztást az egyes ilyen alakulatokba. Természetes az is, hogy ezek az emberek válogatott, s fontos feladatokhoz szükséges előképzettséggel, tudással és rátermettséggel rendelkező emberek lehetnek. Eszerint történik kiszemelésük is. Ezért találunk minden ilyen alakulatban: író, festő, újságíró, rádióbeszélőt, filmoperatőr fényképészt, műszerészt és a többi. Szóval, olyan embereket, akik a kezükbe adott alkotó eszközt vagy műszert, minden helyzetben használni tudják. Jó munkát végezni természetesen csak akkor tudnak, ha különleges szaktudásukat nem a katonai szolgálat alatt szerezték teljesen, hanem a polgári életből hozták magukkal és azt ott, a katonai szolgálati idejük alatt a velük szemben támasztott tábori körülményeknek megfelelően továbbfejlesztették. Erre pedig megfelelő és kiváló oktató személyzet áll rendelkezésre.”²²⁸*

A haditudósítók és különtudósítók budatétényi felkészítéséről, kiképzéséről a következőket írta Tombor Tibor. *„Ezen a telepen folytak a gyakorlatok, a rádióriporterek feladatokat kaptak, rögtönözniük kellett. Például kapásból beszámolót kellett konferálniuk, közvetíteniük egy fiktív bélyegkiállításról. Elhangzottak előadások is.”²²⁹*

---

²²⁶ MFI: Magyar Film Iroda

²²⁷ Bokor László: Dobozba zárt háború; 1973; Budapest; 352. oldal.

²²⁸ Magyar Katonaujság, 1942. január 10. 16. szám; 7. oldal.

²²⁹ Tombor Tibor: Keleti Front – tábori újság; Hadtörténelmi Közlemények; 1993; 2. szám; 131. oldal.

Kuntár Lajos a következőket írta a besorozott haditudósítók kiképzésével kapcsolatban: „Az orvosi vizsgálatok és oltások a testiünket, az ismétlődő előadások pedig az eszünket és a lelkiünket igyekeztek felkészíteni a nagy utazásra és az utána következő eseményekre. Az, hogy háborúba megyünk, ritkán került szóba. Az pedig, hogy ott el is eshetünk, még gondolatban sem vetődött fel. Arról beszélgettünk, hogy miből álljon a poggyásunk és mi az, amit feltétlenül vinnünk kell magunkkal.”²³⁰

A haditudósítókkal szemben támasztott követelményekről az említett újság a következő kissé idilli képet festette: „A haditudósító-századhoz beosztottakkal szemben felállított követelmények, fegyverzetük, egyéb felszerelésük elárulja, hogy ezek az embereknek nagyobb munkabírásúaknak, erősebbeknek, hibátlanul egészségesnek, félelmet nem ismerőnek kell lenniük, mert hivatásuk megköveteli, hogy a csatatér minden megmozdulásában részt vegyenek. A cél érdekében hol földön kúszva kell előre menniük a harcos katonával, hol meg ennek a rohamában, küzdelmében kell résztvenniük, ma ejtőernyőn ugrik le, hogy ott legyen az ejtőernyős katona küzdelmeinek színterén, a harc megörökítése céljából, holnap a repülő harcokban vesz részt. Ma, ha kell tengeralattjárón teljesíti hivatását, megint máskor harckocsiban robog előre feladata ellátása végett. Mikor minden küzdő ember számára legnagyobb a veszély akkor kezdődik a haditudósító katona igazi munkája. A haditudósító katona ebben a tudatban él, nevelése is ehhez alkalmazkodik. Annyira különleges, szép és férfias hivatás, hogy valamennyi ilyen katona a feladata fanatikusává válik. Maga keresi azokat a helyeket, ahol valami történik, hogy bátorságban nemes versenyre keljen a másikkal s bizonyosságot tegyen mindenki számára annak hősiességéről. Ez hozza magával azt, hogy lelektételállító helyszíni közvetítéseket, élvezetes színes riportokat kifejező és a küzdelem hevét híven visszatükröző képeket, rajzokat, festményeket, filmeket látunk, hallunk vagy

Szovjet hadifoglyok kihallgatása

Forrás: Hat haditudósító a vörösharctéren

²³⁰ Kuntár Lajos: A véres Don; 2003; Szombathely; 92. oldal.

olvasunk. Ennek az alakulatnak minden egyes embere tisztában van munkájának nagy jelentőségével. Tudjátok azt is, hogy tevékenységükkel nagymértékben hozzájárulnak a nemzet önbizalmának fokozásához, s ezúton a háború eredményes kimenetelének kivívásához.”²³¹ Meg kell jegyezni, hogy a vezérkar főnöke nem volt megelégedve a haditudósítók teljesítményével, ezért 1942 nyarán neves írókat különtudósítóként besorozott a haditudósítókhoz.

5.2.3. A FÉNYKÉPÉSZ HADITUDÓSÍTÓK MUNKÁJA

A fényképész haditudósítók többnyire hivatásos fényképészek voltak. Kiképzésük a budatétényi központban csak az alapok elsajátítására korlátozódott. A magyar haditudósítók nem voltak profin képzett propagandisták, ilyen képzést nem is kaptak. Az általuk készített képeket futárgépeken szállították a haditudósító osztály budapesti parancsnokságára, ahol előhívták és a sajtó rendelkezésére bocsátották őket. A fronton készített felvételekről másolt pozitív fényképet maguk a haditudósítók nem látták. Az exponált negatívot a szükséges információt tartalmazó szöveggel együtt a hadsereg-parancsnokság küldte a fővárosba futárgéppel. A képek előhívását, nagyítását, szövegezését a budatétényi haditudósító laktanyában végezték. A képek közölhetőségét a vezérkari főnökség bírálta el, ott döntöttek a végleges képszövegről. Ezért is fordulhatott elő olyan, hogy ugyanaz a kép két különböző újságban eltérő feliratokkal látott napvilágot. Az egyik felirat szerint a képen a honvédeknek tartanak eligazítás, a másik újság szerint a foglyok kihallgatása zajlik.

Szentpéteri Tibor²³²
Forrás: Stark Tamás: Hadak útján; 48. oldal.

Stemlerné Balog Ilona a következőket írta a haditudósítók fényképeivel kapcsolatban: „A sajtónak átadott fényképeken különböző jelzések voltak. Leggyakrabban a „M. Kir. Honvédség Vezérkari Főnöksége, Közölhető” bélyegző lenyomata található az egységesen 13-18 cm-es papírképek hátlapján, vagy a haditudósítók száraz körbélyegzőjének domború nyomata a kép jobb alsó sarkában M. KIR. HONVÉD HADITUDÓSÍTÓ OSZTÁLY felirattal, közepén szárnyas kard és fáklya kombinációjából szerkesztett jelvényvel. Ezt viselték a század

²³¹ Magyar Katonaujság, 1942. január 10. 16. szám; 7. oldal.

²³² Dr. Szentpéteri Tibor tartalékos zászlós fényképész, a haditudósító század tagja. 1942 elején egy fa mögül kihajolva fényképfelvételt akart készíteni és a nap fénye megcsillant a lencsén, leleplezve ezáltal az ellenség előtt. Az első golyót a fényképező fém alkatrésze fogta fel, a második azonban a fényképező bőrtokján áthatolva a karjába fúródott. A fényképen az életmentő fényképezőgépet tartja.

tagjai egyenruhájukon, a jobb felső zseb felett. A képeknek egy kisebb részén a jobb alsó sarokban a szárazbélyegző helyett feliratot találunk, amely nagyításkor, sablon segítségével került a képre: *Ht. Szd. (a fényképész neve). A haditudósító neve 1941-től 1942 őszéig szerepelt a képeken, később ilyen típusú jelzést nem alkalmaztak. A haditudósítók képei jórészt a háború után megszűnt képes újságok archívumaiban maradtak fenn. Az eredeti negatívak megsemmisültek, mivel a front közeledtével a haditudósító laktanyában mozifilmes orsókra cserélték és Nyugat-Dunántúlra menekítették, majd, hogy ne kerüljenek az ellenség kezére, Csepreg mellett elégették őket.*²³³ Számos fényképet maguk a készítőik semmisítettek meg.

5.2.4. HADITUDÓSÍTÓK FELADATAI, AVAGY AMIRE EGY HADITUDÓSÍTÓ EMLÉKSZIK

Kádár Gyula Vkf 6. osztály vezetője a haditudósítói szervezettől elvárt feladatokkal kapcsolatban a következőket írta életrajzi regényében: *„ha már hadsereget adtunk az országhatáron túlra, mellőzhetetlen egy olyan szerv működése a honvédségen belül, amelynek az a feladata, hogy gondoskodjék a lelki kapcsolat fenntartásáról az otthon és a front között - a frontkatonára ne érezze magát kiteszítettnek, akivel az otthon már nem törődik -, a hátszág tehát foglalkozzék a fronton levők sorsával. Szükséges, hogy a frontcsapatok bőségesen legyenek ellátva mindazon szórakoztatóeszközökkel, amik mostoha sorsán könnyíthetnek: kapjanak újságot, könyveket, rádiót, tábort színházat, mozit, gramofont stb. Szükséges az is, hogy a magyar katonaszerényeknek megfelelő harcos katonaszellem ápolására irányuló propaganda központilag irányítottassék. [A haditudósító alakulatok] Ezeknek meg kell örökíteniük a front eseményeit; itthon pedig tájékoztatniuk kell a hátszágot a küzdő hadsereg életéről, harcairól, szenvedéseiről. A haditudósító alakulatok már meg vannak szervezve, útra készek, de a pótlásokról gondoskodni kell, újabb egységek felállítása is szükséges, és katonai kiképzést is kell kapniuk. Továbbá: nincs a magyar hadseregnek komoly, nívós újságja. A Magyar Katonaság című – a Vitézi Szék irányításával szerkesztett – újság nem ér semmit.*²³⁴

A haditudósítók azon túl, hogy tudósításokat és harctéri híreket, riportokat küldtek a hazai lapok számára, szerkesztették és híryanaggal látták el a központi és helyi tábort újságokat, mozifilm-vetítéseket szerveztek, rádiós hangüzeneteket játszottak le. Katonai témájú romantikus, illetve a hősiességet magasztaló kisregényeket írtak ilyen címmel, mint például

²³³ Stemplerné Balog Ilona: Történelem és fotográfia; 2009; Budapest; 174. oldal.

²³⁴ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig; 1978; Budapest; 425-426. oldal.

A szakaszvezető hazatér,²³⁵ A Vörös gyár rabja vagy Havas orosz erdőkben,²³⁶ ezek a Haditudósító Osztály háziyomdájában készültek, Budapesten.

A II. világháborús haditudósítók kettős feladatát így írta le vitéz Kolozsváry-Borcsa Mihály, az Országos Magyar Sajtókamara elnöke: „Hivatásuk két fegyvert adott a kezükbe. Az egyik a tolluk. Katonai nyelven ez a nevük és tisztségük: haditudósító. A haditudósítói beosztás kettős szolgálatot ró arra, aki hivatásánál fogva az említett kettős fegyverrel szolgálja a hazát. Harcol, mint a többi arcvonalbeli katona, puskával, géppisztollyal és a nemzet művelt egyetemességének legnemesebb harceszközével, a betűvel... A haditudósító krónikása és kovásza a kornak, amelyben harcol.”²³⁷ A haditudósítók és Kádár Gyula visszaemlékezéséből azonban nem tükröződik igazán a fenti kettősség. „A haditudósító századok nincsenek a küzdők, az élen mozgatott alakulatok körletében, általában lemaradva kullognak, gépkocsijaik nem kapnak üzemanyagot, erre máshol van szükség. Az osztályhoz beérkező írások, filmek, fényképek: banalitások, helyneveket nem használhatnak, így innen sincsenek pontosabb értesüléseim.”²³⁸ A Tábori Ujság szerkesztőségének egyik szános utazásáról, valamint a menetoszlopot ért támadásról és annak sikeres elhárításáról a következőket írták a haditudósítók: „A pónilovak hangtalanul poroszkálnak, a menetoszlop lassan kígyózik északkelet felé. Az alacsony ukrán szánkón pokrócba burkolózva, szorosan egymás mellé bújva hárman heverünk: Kárpáti Zoltán filmoperatőr, D’Isoz Lajos fotóriporter és én az újságíró... A csend elzsongítja az idegeket, a hideg elálmosít, fel kellene kelni a szánkóról és kicsit gyalogolni, mert ez a legveszedelmesebb, a tétlen heverés, de már erre sincs akaraterőnk... az egyhangú csöndben hirtelen puska lövések dörrennek. A menetoszlop megtorpan ... izgatottan várjuk a fejleményeket. [...] Az ellenállás megtört, hetvenöt partizán holtteste fekszik a hóban. Negyven géppisztoly, három láda lőszer, öt ló és öt juh a sértetlen hadizsákmány.”²³⁹ A leírás alapján feltételezhető, hogy a haditudósítók nem vettek részt e menetoszlopot ért támadás elhárításában. Csontó Menyhért következő szavai is arra engednek következtetni, hogy a haditudósítók nem a harcoló katonákhoz tartoztak. „Csodálatos perspektívát nyújt a mai háború annak, aki ugyan nyakig benne van, de feladata a küzdelem hevében a szemlélődés.”²⁴⁰ E mondat is jól tükrözi, hogy a második világháborúban a haditudósítók, noha katonák voltak főfeladatuk nem a harcokban való részvétel, hanem a küzdelem megörökítése volt.

²³⁵ Rakáts Lajos: A szakaszvezető hazatér; 1943.; Rakáts Lajos: Péterke; 1943.

²³⁶ Hegedős Gyula: A vörös gyár rabja; 1943; Hegedős Gyula: Havas orosz erdőkben; 1942.

²³⁷ Hegedűs Gyula – Kovács Béla – Lakatos Vince – Dr. Schannen Béla: -45 fok; 1943; 5. oldal.

²³⁸ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig; 1978; Budapest; 441. oldal.

²³⁹ Hegedűs Gyula – Kovács Béla – Lakatos Vince – Dr. Schannen Béla: -45 fok; 1943; 101. oldal.

²⁴⁰ Csontó Menyhért: Győzelmünk egy percig sem volt kétséges; In. 202/43 jelenti! 1943; Budapest; 63. oldal.

A haditudósítók rendelkeztek fegyverrel és valamilyen szintű katonai kiképzést is kaptak, azonban ritkán vettek részt aktívan a harcokban. Az Országos Magyar Sajtókamara elnöke és a Magyar Katonaujság által hirdetett harcos haditudósító eszméjével szemben a haditudósítók visszaemlékezései és leírásai is alátámasztják azt a feltételezést, hogy a haditudósítók nem vettek részt aktívan a harctevékenységekben, illetve csak ha a helyzet úgy kívánta. A haditudósítók egy alkalommal egy doni rohamszakaszt kísértek el. Az eseménnyel kapcsolatban a következőt írták: *„Bővíz Ferenc zászlós lőszere is fogytán lévén: dr. Sándor Tibor haditudósítónkat küldi hátra lőszerért és a tartalék szakaszért. Sándor, ki merész géppisztolyos csatárként küzdött; önként vállalkozott erre a feladatra. Útközben azonban comblövést kap a súlyos géppuskatűzben.”*²⁴¹ A kutatásaim alapján úgy gondolom, hogy a második világháború haditudósító katonái nem voltak aktívan harcoló katonák. A fegyveres közdelemben csak szükség esetén vettek részt. Inkább szemlélték és megörökítették az eseményeket, a harci cselekményeket.

A magyar királyi 1. honvéd haditudósító század 1942. június 9-én²⁴² indult Kelenföldről a keleti frontra. Saád Béla a frontra érkezéséről, a haditudósítók munkájáról és a technikai lehetőségeikről a következőket írta visszaemlékezésében: *„Kivettük az autóbusból a nyomdagépeket s kétezer kilométeres utazás után nyilvánvalóan ez a finom gépszerkezet is boldog volt... ez a gép nem rotációs, nem tudja olyan tömegben és olyan gyorsan önteni magából a példányokat, mint a modern nyomdatechnika gépkolossza. Eljárási módja azonban felette ötletes. A szedést teljesen kiküszöböli. Finom rugózású kémiaileg preparált alumíniumlemezre gépeljük a szöveget, ezt azután gyors eljárással rögzítik s erről történik a nyomás. Természetesen ez által egybeolvad az oldalbeosztás a tördelés művészete a szedéssel, sőt a rajzok elhelyezése miatt is lényegesen más időbeosztással és munkarenddel kell dolgozni az újságírónak, mint amit otthon megszokott. A gép nem tud egyszerre négy oldalt nyomni, hanem csak kettőt. Tehát előbb el kell készíteniünk a belső oldalakat, csak azután törődhetünk a külsőkkel, azaz az elsővel és a negyedikkel. Ezek a technikai adottságok meghatározzák szerkesztésünk módszereit is. Nem jelenhetünk meg naponta, hanem csak hetenként háromszor. A közbeeső napokon, míg a nyomda dolgozik, mi a belső oldalakat írjuk. Hírszolgálatunk is ehhez igazodik. Belül nem adhatunk egészen friss anyagot. Itt a napi*

---

²⁴¹ Vercseg János: Rohamszázad előre! In. 202/43 jelenti! 1943; Budapest; 127. oldal.

²⁴² Kuntár Lajos szerint június 9-én a haditudósítók díszszemléje volt és csak ezután következett a század bevagonírozása. Tombor Tibor és Szegő Krisztina Saád Bélával szemben június 11-ét jelöli meg az indulás napjának.

Keleti Front tábori újság 1942. I. évf. 1. szám. 6. oldal

eseményekhez fűzhető és időállóbb ismertetésekre van helyünk, a külső oldalakon pedig adhatjuk a legfrissebb híreket.”²⁴³

Saad Béla a frontra érkezéséről és az első napok feladataival kapcsolatban a következőket írta: *„Megtalál reggel az ébresztő és a parancs. Már ötkor írásban hozzák. Késve jöttünk, a csapatok magyar szóra éhesek. Gyorsan csináljunk egy lapot, sűrítsünk benne össze világeseményt és otthoni híreket. Első napunk Kurszkban ezzel telik el. Meglátogatjuk a német Propagandakompaniet, amelynek szervezete némiképpen eltér a mienktől. A behívott újságírók, bármilyen is katonai rangjuk, Sonderführerek, azaz tiszti elbánásra jogosultak, miután tiszti munkát végeznek. A gyakorlat nálunk is az, forma szerint azonban más. Kéthónapja működnek már itt, s szereztek bizonyos tapasztalatot. Kétféle lapot csinálnak. Egyet naponta „Frontnachrichten – Der Sieg” címmel, s egy 16 oldalas nagy lapot hetenként. Azt mondják, megállapításuk szerint a frontkatonát elsősorban az érdekli, ami otthon történik, s csak másodsorban kíváncsi a világeseményekre. Ez pontosan az, amit a tábori újságunk szerkesztése tekintetében elképzeltünk magunknak, ami bizonyos mértékben ellenkezik az eddig kialakult gyakorlattal. Amennyire az eddigi szerkesztést megismerhettem, abból azt kell látnom, hogy elenyésző területet foglal el a magyar tábori újságokban az otthoni hírszolgálat, a hasáboakat csupa harci cselekményről, katonai tevékenységről beszámoló riportok töltik meg.”²⁴⁴*

Saad Béla a fronton összeállítandó tábori újsággal, valamint az információkhoz, hírekhez való nehézkes hozzáféréssel kapcsolatban az alábbiakat írta. *„Velünk hozott rövidhullámú adóállomást üzembe se helyezhetjük, mert Funkstille van, azaz minden rádiónak hallgatni kell, amelynek működése nem vonatkozik közvetlenül a hadműveletekre. Hazai hírszolgálatunk tehát máris súlyos sebet kapott. A magyar rádió esti híreire leszünk utalva.*

²⁴³ Saad Béla: Dunától a Donig; Budapest; 37. oldal.

²⁴⁴ Saad Béla: Dunától a Donig; Budapest; 21. oldal.

A napi összefoglalóra, az esti hírekre és a lapszemlére. Hétlámpás rádióval sem könnyű nappal Budapestet fogni. Ujság is jó volna, elvégre versenytárs nélkül dolgozunk, s ha néhány érdekességről pár nappal elmaradunk, abból semmi kár sem származik. Ámde két hét az ujság útja idáig. A német bajtársak nagyon készségesek. Három nap alatt kapnak könyomatost Berlinből, ebben akadnak magyar hírek is, csak persze ezeket német érdekesség szempontjából válogatták össze, s így kerülhetnek vissza hozzánk. Külön emberek vannak azonban arra, hogy a rádiót hallgassák. Ezek gyorsírással jegyzik a német rádiók híreit, tüstént rendes írásba írógépen átteszik. Ezen a réven a német hadijelentést, amelyet délután öt órakor szoktak nyilvánosságra hozni Budapesten, a német propagandaszázadtól itt Kurszkban délután hat órakor mi is megkapjuk. Hasonlóképpen ellátnak a teljes rádióanyaggal is... Nevezetesen, lesz mindenféle anyagunk, csak éppen magyar tárgyú kevés. Ezen is igyekszik segíteni a parancsnokság. Futárszolgálatot rendszeresít Kurszk és Budapest között. A futár visz haza helyszíni riportokat, s hozni fog hazai híreket, ujságokat. Estére azért elkészült a lap a mi hordozható s velünk együtt szállított újtalálmányú nyomdagépiünkön. Az expediálás még szervezetlen, ezért magunk vállalkozunk arra, hogy kivigyük az elkészült példányokat a tűzvonalba.”²⁴⁵

A haditudósítóknak azonban nem csak riportok készítése, a hírek hazajuttatása és a tábori újságok összeállítása volt a feladatuk, hanem tábori mozielőadások vetítésének megszervezése is a feladataik közé tartozott. A vetítések helyszíne a helyi újság szerkesztősége volt vagy egy lakás pincéje, ahol megszálltak. Így írt erről Saád Béla: „Beszereltük a haditudósító század keskenyfilm mozi berendezését és a megjelentek általános tetszése közben levetítettük előbb a „Bahajtani tilos” című filmet.”²⁴⁶

„1942. július 8. Pár nappal azután, hogy megindult a nagy támadás, néhány napos arcvonal-tartózkodás után alkalmunk volt beszélni az itt küzdő magyar hadtest parancsnokával nagyrákói és kelenfalvai Rakovszky György vezérőrnaggyal. A hadtest-parancsnokság eredetileg 6 kilométerre volt az első vonaltól, azon a napon azonban, amikor ott jártunk, ez a távolság már közel 60 kilométerre nőtt.”²⁴⁷ Saád Béla szavai is megerősítik, hogy a haditudósítók ritkán tartózkodtak közvetlenül az első, harcoló vonalban.

---

²⁴⁵ Saád Béla: Dunától a Donig; Budapest; 22-23. oldal.

²⁴⁶ Saád Béla: Dunától a Donig; Budapest; 61. oldal.

²⁴⁷ Saád Béla: Dunától a Donig; Budapest; 126. oldal.

Munkában a haditudósítók (1944.)
 Forrás: Modell és Makett extra; 1995.

A haditudósítóknak megszabták, hogy mikor és miről adhatnak hírt, ezt alátámasztják Saád Béla alábbi mondatai is. *„Voronezs elfoglalása volt az első látható eredménye annak a nagy támadásnak, amely július 28-án indult. A világ közvéleménye csak július 7-én kiadott német hadijelentésből szerzett erről a fegyvertényről tudomást, jóllehet a város elfoglalását mi itt az*

*arcvonalon már július 5-én, vasárnap délben tudtuk. Írásbeli jelentés formájában tehát szavahihető alakban érkezett ide. Ennek ellenére még aznap éjszaka is a német rádió csak arról beszélt, hogy a Dont elérték a szövetséges csapatok s egy helyütt tágabb hídfőt alkottak.”*²⁴⁸

A haditudósítók azon visszaemlékezései, amelyek még a háború alatt jelentek meg, cukormázos képet festettek a frontvonalon harcoló katonák mindennapjairól. Harci eseményeket alig örökítettek meg, leginkább egy úti beszámolóhoz hasonlítanak. Az idilli katonai szolgálat képét a következő sorok jól tükrözik, ahol a haditudósítók kérdezik a katonákat arról, hogy megy soruk. *„Benéztünk az egyik legénységi szobába. Alföldi és felvidéki honvédek vannak itt. Az ágyon üldögélnek, füstölnek, beszélgetnek. Néhányan az orosz földön szerzett balalajkákon próbálják a magyar nótát. Kérem, hogy érzik magukat ebben a világban?*

- Nem volna nekünk az égvilágon semmi bajunk és panaszunk – hangzik a felelet. – Csak ezt a rettenetes sok koszt, meg nyomorúságot nem bírjuk nézni. Itt az ember nem mer egy házba belépni, nem tud egy székre leülni, mert attól fél, hogy odaragad és megeszik a tetük... Aztán vidáman teszi hozzá, hogy azért majd csak kibírják ők is valahogy, ha az ukránok kibírják.

- A koszt az kegyetlen jó – mondják. – Libát, kacsát, halat eszünk. Tegnap libasült volt az ebéd. Félkiló libapecsenyét kapott mindenki. Vacsorára ötvenen kaptunk hatvan kiló sült halat. Pénz meg akad, a markotányosnál lehet sört, bort kapni. Így csak kibírnánk öt évig is a háborút...

²⁴⁸ Saád Béla: Dunától a Donig; Budapest; 167. oldal.

- *Én tizenhárom kilót híztam mióta itt vagyok – dicsekszik egy „csicskás”. Ha úgy vasárnaponként hazamehetnék a családot meglátogatni, akkor sohase lássam a civil ruhám...
- elmondják még, hogy a németeknek tábori mozijuk és színházuk van a városban. A német bajtársakkal a legnagyobb egyetértésben élnek együtt a front mögötti napokat. Hetenként háromszor mennek fürdőbe, majdnem minden nap moziba vagy színházba. Magyar és német műsorok váltják egymást. Szavalnak, muzsikálnak, énekelnek, tréfás színdarabokat adnak elő. Szóval. Kutyabajuk, csak ne volna körülöttük olyan sivár a világ.*”²⁴⁹

Pados Pál²⁵⁰ haditudósítóként töltött napjairól szóló visszaemlékezése *Ezt nem írhattam meg Oroszországról* címmel 1945-ben jelent meg, melyben a haditudósítóként átélt élményeiről számolt be. Részletesen bemutatta az ott élő embereket és az életkörülményeiket, valamint a tájat amerre járt. A haditudósítók munkáját azonban nem ismertette. Szemben az előzőekben hivatkozott haditudósítókkal, Pados Pál emlékiratából érződik az orosz nép iránti rokonszenv.

Kuntár Lajos így nyilatkozott hivatásáról: *„a haditudósító hivatása, hogy élményein és benyomásain keresztül hű krónikása legyen a harctéri eseményeknek. Munkája tehát rendkívül felelősségteljes, hiszen az otthon, nem különben a külföld is a haditudósítások tükrében alkot magának képet a háborúról és annak szereplőiről.*”²⁵¹ Kuntár Lajos közel egy évig volt haditudósító a keleti fronton, ezalatt bejárta a Don menti védelmi szakasz majdnem valamennyi harcállását. Könyvében, melynek fejezetei a fronton születtek, a harctéri és a vele szorosan összefüggő eseményeket írta le. Haditudósítói munkájáról nem írt, az viszont érezhető, hogy a szerző nem az idealizált harcos haditudósítók gárdájához tartozott, mint ahogy valójában a haditudósítók nagy többsége sem.

Kuntár Lajos, oldalán a haditudósítók fegyvere
Forrás: Kuntár Lajos:
A Véres Don

Hunt Béla haditudósítóként, a Tábori Ujság szerkesztőségének volt a tagja. *Szemtől szembe a vörös pokollal* című könyvében a Szovjetunióban átélt személyes élményeiről számolt be. *„Jött a parancs, hogy a haditudósító század egyik szakasza Szolyván, Polenán, a fölöttük lévő erődítményvezeten és a szoroson keresztül menjen, el Alsóvereczkére, ott jelentkezék a*

²⁴⁹ Hegedűs Gyula – Kovács Béla – Lakatos Vince – Dr. Schannen Béla: -45 fok; 1943; 51-52. oldal.

²⁵⁰ Dr. Pados Pál a Pesti Hírlap munkatársa volt. 1942 júniusában indult a keleti frontra, mint haditudósító. A Keleti Front című tábori újság szerkesztőségénél tevékenykedett. Amikor a szerkesztőség a Nyikolajevkából Harkovba települ, a haditudósítók autóbuzsa árokba csúszott, Pados Pál megsérült és kórházvonattal Budapestre szállították.

²⁵¹ Kuntár Lajos: A véres Don; 2003; Szombathely; 80. oldal.

határvadász zászlóalj parancsnokánál és vegyen részt a csapatoknak a hágóra való felvonulásában. [...] Ugyanekkor, mozgalmas harci jelenetek játszódtak már le a beszki hágónál. Vereckénél az áttörés sikerült, csapataink közvetlenül a németekkel való találkozás előtt állottak s így a haditudósító szakasz új feladatok végrehajtására indult... Vissza a Kárpátokba, a hágón keresztül Alsóvereczkére és onnan Volócra – volt az új parancs, Volóc felett ugyanis Beszkiden már javában ropogtak a puskák és a beszki hágónál álló zászlóalj előőrsei június 28-án megfigyelték, hogy a Szovjet műszaki alakulatai a túlsó oldalon fekvő község, Lavocsne környékén robbantásokat készítenek elő... – Estére áttörés készül – ez, úszott a levegőben és este 8 óra után néhány perccel haditudósító szakasz útban volt a hágó felé. A hágónál javában állott a tánc. A Lavocsnenál lehorgonyzott szovjet ütegek és aknaállások ontották a tüzet, a hágó tetejéről a bolsevisták kézigránatokkal és géppuska, valamint golyószóró tüllel árasztották el az alagút szájánál lévő beszki őrházat, úgyhogy az állomásépület csakhamar ki kellett üríteni és 9-10 óra tájban a beszki állomásfőnököt személyzetével együtt hajtányon levítették Volócra.”²⁵² Azt, hogy a haditudósítók parancs alapján tevékenykedtek bizonyos frontszakaszokon jól tükrözi Németh György és V. István alezredes, az egyik páncélos alakulat parancsnoka közötti beszélgetés is. „-Ha áttekintő képet akarsz, menj a gépkocsizó lövészekhez, azok olyan ponton lesznek, hogy többet láthatsz. - Oda úgyis parancsom van – jelentem.”²⁵³

Hunt Béla és haditudósító szakasza a gyorsreagálású hadtest élével együtt haladt és időnként részt vehettek a harcokban. Visszaemlékezésében leírta, hogy az esőtől felázott talajon milyen nehézséget jelentett az előrehaladás. Részletesen beszámolt a szovjetek kegyetlenségeiről, kínzási és kivégzési módszereiről is. Ismertette a kolhozok működését, illetve működésképtelenségét, valamint írt a bérekről és arról, hogy a mindennapi élethez szükséges cikkek (élelmiszer, ruházat) mennyibe kerülnek, továbbá a lakhatás feltételeiről és annak költségeiről.

Gallyas Ferenc²⁵⁴ 1942-1943 között haditudósító volt a keleti fronton, később hadifogságba esett. A haditudósítóként töltött időszakról a következőket írta: „Zentán értesültem arról, hogy a szovjetunióban a Donig eljutott a 2. magyar hadsereg haditudósító szakasz

²⁵² Hunt Béla: Szemtől-szemben a vörös pokollal; www.betiltva.com Letöltés ideje: 2011. 01. 24. 116. oldal.

²⁵³ Németh György: Viharsarok; In. 202/43 jelenti! 1943; Budapest; 142. oldal.

²⁵⁴ Gallyas Ferenc (1907-1995) a makói református polgári iskola magyar-német szakos tanára. Tagja volt a Magyar Sajtókamarának és a helyi ellenzési lapban publikált. 1942-1943 között haditudósító volt a keleti fronton. Hadifogságba esett, ahonnan 1947-ben tért haza. Ezt követően tanított, lektorált, fordított és az MTI munkatársa volt.

parancsnokait, akik addig többnyire őrnagyi ragot viselő hivatásos tisztek voltak, olyan tartalékos tisztekkel váltják föl, akik tagjai a Sajtókamarának s tiszti minősítésük ilyen beosztásra alkalmassá teszi őket. A fronton lévő haditudósító század állományát is kiegészítik, illetve az onnét leváltottakat újonnan behivotakkal váltják fel. A bizalmas miniszteri rendelet szerint az önként jelentkezőket, ha egyébként a rendeletben felsorolt beosztáshoz valamelyikére alkalmasak voltak, előnyben kellett részesíteni. Én jelentkeztem. Az Országos Magyar Sajtókamarának megalakulása óta mint hivatásos ujságíró, illetve szakíró, korábban szerkesztő, tagja voltam, tartalékos tiszti minősítem a legjobb volt, ma már nem tudom, hogy „kiváló” volt-e a megjelölése.”²⁵⁵ A vezérkar elégedetlen volt a haditudósítók munkájának minőségével, ezért frissítette a haditudósító század állományát. Gallyas Ferenc is ekkor került a haditudósítók kötelékéhez. Beszámolójából jól látszik, hogy milyen feltételekkel kellett rendelkezni annak, aki az alakulathoz akart kerülni. Azon túl, hogy a haditudósítóknak a civil életből szerzett „előképzettséggel” – ahogy a Magyar Katonaujság is írta – a sajtókamarában is tagsággal²⁵⁶, továbbá kifogástalan minősítéssel kellett rendelkezni. Sajnos, az előírásokra vonatkozó pontos rendelkezés nem ismert.

A következő sorok jól tükrözik a vezérkar véleményét a haditudósítók addigi munkájával kapcsolatban: „... az az anyag, amelyet a haditudósítók küldenek, majdnem teljesen használhatatlan. A ti anyagaitok ne legyenek naivak, ne szóljanak álhőstettekről, hanem igaziakról, ha lesznek olyanok. A németek dicsőítése nem feladatod, de jó viszonyt kell velük tartanod. A szolgálati haditudósító anyagok felterjesztése mellett örülnék annak, ha személyes megfigyeléseidről külön az én nevemre szóló zárt levélben jelentést tennél. Az az érzésem ugyanis, hogy a haditudósítói anyagok tulságosan rózsaszínűek.”²⁵⁷

Gallyas Ferenc 1942. november 20-án külön vonattal indult a keleti frontra, amely propagandaanyagot vitt Kijevbe, Harkovba és a frontra, továbbá leveleket és csomagokat az ott lévő haditudósítóknak. Onnan a frontra történő mielőbbi továbbutazását (a propagandaanyagokkal megrakott különvonattal) egy üveg barackpálinka és egy doboz szivar segítette elő. *„Nekem ugyanis egy külön vonatban Budapestről a frontra, Alekszejevka-Nyikolajevkára kellett sietnem, ahol a hadsereg parancsnokság volt, s ahol a haditudósító század parancsnoksága is működött, propagandaanyagot kellett vinnem, még pedig sürgősen.*

²⁵⁵ Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés; 1979; 5. oldal.

²⁵⁶ Ebben az időben a sajtókamarai tagság nélkül nem lehetett publikálni, ez biztosította az ellenőrzést, az Újságírók „szemmel tartását”.

²⁵⁷ Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés; 1979, 32. oldal. (Kádár Gyula vezérkari alezredes és Gallyas Ferenc között elhangzott beszélgetés részlete.)

Készül a vázlatos helyzetjelentés.
Forrás: Hat haditudósító a vörösharctéren

A vagonban természetesen ott voltak a csomagok is, amelyeket a haditudósító alakulatok tisztjeinek küldtek a hozzátartozóik.”²⁵⁸ Gallyas Ferenc a küldemények átadása után Osztrogorozskba utazott, ahol átvette az ottani haditudósító szakasz vezetését. Addig ugyanis, mint általában, egy hivatásos őrnagy volt az alakulat parancsnoka, őket 1942 végén olyan tartalékos tisztekkel váltották fel, akik tagjai voltak a sajtókamarának, vagy hivatásos újságírók voltak. Így emlékezett vissza az eseményre: „Az őrnagy szálláshelyét foglaltam el. Itt volt

berendezve egyébként a szakasziroda is. Az „iroda” mindössze egy asztalból, meg egy acélládából állt. Ebben az acéllárában voltak elhelyezve mindazok az előjegyzések, iratok, naplók, amelyeket az előírások szerint vezetni kellett. Örültem, hogy magammal hoztam az írógépet is, mert az „irodának” írógépe nem volt. A szobában egyébként egy vaságy állt, rajta szalmazsák, a szalmazsákon két lepedő, egy párna, két vastag takaró. Valóságos fényűzés - gondoltam -, ilyesmit hadműveleti területen egyáltalán nem vártam. Aztán megismerkedtem a szakasz személyi állományával, megnéztem a főszerelést, a hangvágó kocsit, a filmesek technikai eszközeit. Mikor mindezekkel végeztem, megírtam egy tábori lapot a feleségemnek. Még az „Ellenőrizve” bélyegzőt is ráütöttem, s hozzátettem a többiek postájához, amelyet a szakasz futárja azonnal el is vitt a tábori postaállomásra.”²⁵⁹ Az irányítása alatt álló haditudósító szakaszról a következőket írta: „...a szakasz minden tagja a tartalékosok közül került ki. Seres zls. volt a fotóriporter, Betegh karpaszományos szakaszvezető tudósító, Péter zls. a hangvágó kocsit parancsnoka, de most ő rendelkezett közvetlenül a filmkocsival is, mert télre nem volt teljes a létszámunk. A szolgálatvezetőnk R. szakaszvezető volt, a legénység szakképzett filmesekből és rádiósokból meg gépkocsivezetőkből állt.”²⁶⁰ Ez a pár sor is jól mutatja, hogy mennyire változó létszámmal dolgoztak a haditudósító századok.

²⁵⁸ Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés; 1979; 49. oldal.

²⁵⁹ Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés; 1979; 46. oldal.

²⁶⁰ Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés; 1979; 96. oldal.

Gallyas Ferenc kéziratából kiderül, hogy nem volt olyan rózsás a frontvonalon a katonák ellátása, mint azt a háború alatt megjelent haditudósítók beszámolóí mutatták. A szakasza számára téli ruházat kiutalását nagyban elősegítette, hogy a haditudósítók a gazdasági hivatal katonáinak egy maximum 3 mondatos, családtagjaiknak szóló üzenetét lemezre rögzítették és a futárokkal hazaküldték. Így emlékezett vissza erre Gallyas Ferenc: „A városban állomásozott egy ellátó oszlop, amelynek parancsnoka egy g. h. /gazdasági hivatali/ alezredes volt. Nála is jelentkeztem. Amikor az alezredes fogadott, elmondtam, hogy szeretnék eljönni a parancsnokságra a haditudósító szakasz vágókocsijával, amely azt a célt is szolgálja, hogy üzeneteket vehessünk föl a parancsnokság tisztjeitől, ezeket az üzeneteket viaszlemezen hazaküldjük a Magyar Rádió címére, amely azt erre szánt műsorában lejátsza a rádióhallgatóság számára. Az alezredes ezt örömmel fogadta, mindjárt intézkedett, hogy a haditudósító szakasz számára azonnal adják ki mindazokat a téli felszerelési cikkeket, amelyekre a szakasznak szüksége van. A raktárak, tele voltak. A német és a magyar megszállók a templomokat, kápolnákat ugyanugy fölhasználták raktározási célokra, akár az oroszok. Hazuról érkeztek az otthon szeretetadományként összegyűjtött téli holmik, kesztyűk, kötött sapkák, fülvédők, kötött mellények, bekecsek, itt ezek a raktárakban heverték. Kint az első vonalban láttam, hogy a katonák fagyoskodnak, s ugyszólván semmit sem kaptak meg azokból a szeretetadományokból sem, amelyek a kincstárnak semmibe sem kerültek, elszégyelltem magam amiatt, hogy az én szakaszomban mindenkinek kincstári téli felszerelése van, még vadonatuji sífelszereléseket is kaptunk, itt viszont a fedezékekben, lövészárkokban a katonák még a nyári fölszerelést használják, pokrócuk sincs elegendő.”²⁶¹

Így készült a tudósítás
Forrás: Hat haditudósító a vörösharctéren

A tudósításokat a szakaszoktól a magasabb parancsnokság mellett települt haditudósító századhoz küldték. Ott az arra érdemeseket futárokkal továbbították Budapestre, ahol a vezérkari főnökség és a miniszterelnökség cenzorai is megvizsgálták egy-egy anyag közölhetőségét. Gallyas Ferenc a fent leírt esetet belefoglalta az első tudósításába is. Így írt

²⁶¹ Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés; 1979; 51. oldal.

erről: „Megirtam első tudósításomat: ebbe belefoglaltam az alezredes válaszát is. Az előírások szerint minden tudósítást, fényképet, filmfelvételt, hanganyagot be kellett küldenünk a haditudósító század parancsnokságára, ahol ezeket átnézték, s csak azt küldték tovább, amit erre alkalmasnak találtak. Néhány nappal első tudósításom beküldése után jött a távmondat: jelentkezzem a századparancsnokságon. Jelentkeztem. A századparancsnok, egy alezredes, - jóindulatosan figyelmeztetett: a tudósítónak, különösen ha az egyuttal szakaszparancsnok is, nem az a feladata, hogy a nehézségeket és a szabálytalanságokat vizsgálja és írja meg, erre meg vannak a hadseregben a megfelelő szervek. A haditudósító század és az egyes szakaszok azért vannak különleges helyzetben, azért kaptak nagyon drága és értékes felszerelést, hogy a rendelkezésükre bocsátott propagandaanyag segítségével még a legnagyobb nehézségek ellenére is harcra lelkesítsék a katonákat, megnyugtassák a hátországot haza irányított tudósításaikkal, hogy hadseregünk a legjobb anyagi és szellemi feltételek között készül nagy feladatának teljesítésére, s ezt a feladatot minden tisztünk és minden katonánk akár az élete árán is teljesíteni fogja. A beszélgetésnek hivatalos része után az alezredes félrevont: - Én már egy esztendeje figyelem idekint a helyzetet. Tapasztalataim alapján csak azt mondhatom neked: amit itt megfigyelsz, amit itt látsz, abból mennél kevesebbet írd meg. Te szakaszparancsnok is vagy, neked tehát nem kell mindenáron cikkeket, tudósításokat írnod. Ugy látom, te a valóságot akarod megírni. Azt ne reméld.”²⁶²

5.2.5. ÖSSZEGZÉS

Összességében elmondható, hogy az első haditudósítók és a különböző újságok kiküldött tudósítói már 1941-ben tevékenykedtek a fronton, azonban a hadsereg vezetése elégedetlen volt a haditudósítók munkájával. A Haditudósító Osztály átszervezésére és a haditudósítói szervezet jelentős bővítésére, megerősítésére 1942-ben került sor. Ebben az évben legalább három alkalommal indítottak a frontra haditudósítókat és különtudósítókat a haditudósító alakulatok megerősítésére. 1942 közepéig hivatásos tiszték (örnagyi rangban) voltak a haditudósító szakaszok parancsnokai, őket tartalékos újságíró tisztekkel váltották fel, és a szakaszokat is többnyire tartalékosokkal töltötték fel.

A haditudósítók vélhetően nagy reményekkel indultak a frontra, de látva a háború borzalmait, nem tudtak olyan szép képet festeni az eseményekről, mint szerettek volna, illetőleg ahogyan az ország vezetése elvárta volna. A semmitmondó tudósítások sem a lakosságot, sem a honvédség vezetését nem nyerték meg. A helyzet orvoslására a vezérkari főnökség úgynevezett különtudósítókkal erősítette meg a haditudósító századokat. Neves újságírókat és

²⁶² Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés; 1979; 52. oldal.

az önként jelentkező újságírókat – ha alkalmasak voltak – tartalékosként beosztották valamelyik haditudósító századhoz, majd egy rövid kiképzés után kiküldték őket a frontra.

A visszaemlékezésekből rekonstruálható, hogy a haditudósító századok a magasabb parancsnokságoknál, a haditudósító szakaszok pedig a fronton, a parancsnokságok mellett települtek. Feltehető továbbá, hogy az 1942-ben bevonultatott különtudósítók nem kötődtek szorosan századokhoz, hanem egyedi megbízások alapján „magányos farkasként” járták az arcvonalat, és írták a tudósításaikat.

Összességében megállapítható, hogy a haditudósító szakaszok feladatuknak és a kor színvonalának megfelelő technikai eszközökkel voltak felszerelve. A haditudósítók alapfeladata közé tartozott a tudósítások készítése és a tábori újságok szerkesztése. Ezen kívül részt vettek a tábori mozi és színházi előadás szervezésében, háborús kisregények írásában, rádió-felvételeket készítettek, valamint propaganda feladatokat láttak el. Tekintettel arra, hogy a haditudósító század nem volt harcoló alakulat, a haditudósítók nem vettek részt aktívan a harcokban, noha többen hangoztatták a harcos haditudósító eszméjét a második világháború alatt.

5.3. TÁBORI ÚJSÁGOK A II. VILÁGHÁBORÚBAN

Az újságok, és köztük a tábori újságok alapvető feladata a hírek közlése, az olvasók tájékoztatása. A tábori újságok célközönsége elsősorban a fronton harcoló katonák, másodsorban a hátszág lakossága. A második világháborús tábori újságok feladatai közé tartozott a híradáson túl a katonák szórakoztatása, a lövészárkokban töltött idő színesítése, kikapcsolódás nyújtása, ismeretterjesztés, valamint az otthonnal való kapcsolatteremtés, bajtársi üzenetek továbbítása.

5.3.1. A TÁBORI ÚJSÁGOK CÉLJA

A tábori újságok többnyire a fronton harcoló katonák számára készültek. Sokszor e kiadványok jelentették a katonák számára az egyetlen hírforrást. A hírek közlésén túl számos céljuk, feladatuk volt. A tábori lapok terjesztették a propagandát, lelkesítették a fáradó, családjuktól, otthonuktól távol harcoló katonákat. Szórakoztattak viccekkel, versekkel, beszámoltak a hazai sporteseményekről és összekötötték a különböző frontvonalakon szolgáló katonákat.

A haditudósító század által szerkesztett és kiadott *Tábori Ujság* az egyik legismertebb második világháborús harctéri lap. A/4-es méretben és változó, 2-4 lap terjedelemben adták ki. Tartalmát tekintve színes, változatos újság volt, igaz kevés hírt közölt a háborúról, a bel- és külpolitikai eseményekről. Szerepelt benne ismeretterjesztő cikk, például a haditudósítás történetéről, továbbá bulvárhír, jó tanács a honvéd gépkocsivezetők részére, lelkesítő katonatörténetek, sporthírek és kisebb rajz-illusztrációk, katonadalok kottával, fejtörő képrejtvények és térképek. Az újság számain látszik a gondos, precíz szerkesztés, az igyekezet, hogy olyan lapot adjanak a fronton harcoló katonák kezébe, amellyel kielégítik az igényeiket.

Forrás: Országos Széchenyi Könyvtár

Nagy György vezérőrnagy így mutatta be az induló Tábori Ujságot: „*a magyar katonának erről a hősi példamutatásáról számol be másodnaponként, a most meginduló „TÁBORI*

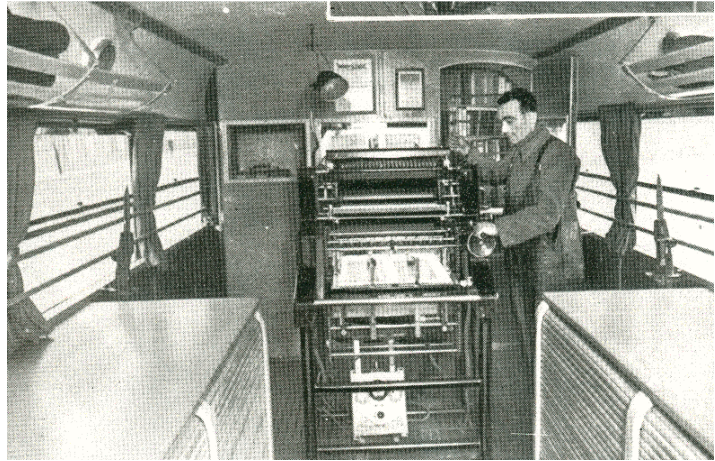
UJSÁG”, amelynek minden hasábjából útmutatást és példát meríthet a magyar utókor. Az 1941. év kereszties hadjáratának kisebb és nagyobb eseményei egyaránt helyet kapnak a megszálló csapatok „TÁBORI UJSÁG”-jában, amely a Ti részetekre, tájékoztatásokra és szórakoztatásokra készül .... Ha forgatjátok látnotok kell, se szerkesztő, se főmunkatárs neve nincs rajta. Azok, akik szerkesztik: névtelen, de hűséges bajtársaitok. Igazi szerkesztője azonban maga a szebb jövőért küzdő magyarság lelke, akarata, s küzdelemvállaló elszántsága, amelynek legjobb hősei Ti vagytok, messze idegenben harcoló, vagy őrálló magyar katonák, s amelynek szolgálatában állunk valamennyien, akik a becsület köntösét, – a honvédzubbonyt – viseljük ezekben a sorsdöntő időkben. Főmunkatársa ennek a „TÁBORI UJSÁG”-nak: a nyíltszívű bajtársi érzés. Tiértetek, tinektek íródik itt minden gondolat, tiértetek áll össze sorokba minden betű. Katona és bajtárs akar lenni e hasábokon valamennyi írás, rajz és vonal. Buzdítás, lelkesítés, tájékoztatás, mosolyt indító derű és gondsimító biztatás ... ez a célja és kötelessége.”²⁶³

5.3.2. HOGYAN KÉSZÜLT A TÁBORI UJSÁG

A tábori újságok többnyire a frontvonal közelében lévő településeken vagy tábori szerkesztőségekben készültek, székhelyük az arcvonal mozgásával változott. Némelyik tábori

²⁶³ Tábori Ujság, I. évf. 1. szám; 1941. november 14.; 1-2. oldal (m. kir. honvéd haditudósító század kiadása.)

újság fejlécén feltüntették az aktuális tábori posta számát, amely a helyszínnel együtt változott. A *Tábori Ujság* így számolt be arról, hogy hogyan készült a lap. *„Amikor a honvédeink kezükbe veszik a Tábori Ujságot, bizonyára eszükbe sem jut, hogy ez az ujság valahogyan máshogyan „csinálódik”, mint a többi... A Tábori Ujság írógépelte nyomással, vagy ha úgy tetszik nyomott írógépeléssel készül. Többet nem árulhatunk el róla, de azt bevallhatjuk, hogy a Tábori Ujságnak van a legnagyobb tudósító gárdája, mert a megszálló csapat valamennyi honvédja pennát vagy ceruzát ragadhat s megírhatja mondanivalóját... A Tábori Ujság legfrissebb hírei azonban valósággal légből kapott hírek, ami a világért sem jelent megbízhatatlanságot, ellenkezőleg: teljes hitelességet, mert ezeket a híreket a rádióból veszik a szerkesztők. Boszorkányos gyorsaságú hírszolgálat ez, mert a Hawai mellett elsüllyesztett amerikai csatahajó felett még buborékot vet az óceán sós helye, amikor Kis Sándor vagy Nagy János honvéd a Dnyeper partján már olvashatja ezt a japán sikert.”²⁶⁴* Néhány számmal később ismét bemutatták hogyan készül az újság. *„Hogy készül a Tábori Ujság? ... Hát ki írja? Úgyszólván minden magyar honvéd, akinek az a szerencse jutott, hogy részt vehetnek a bolsevizmus elleni végső leszámolásban. Amikor reggelenként megérkezik a szerkesztőségi posta bizony magunk is elcsodálkozunk, hogy milyen sok munkatársa van ennek a kis négy oldalas lapnak. A beküldött történetek, versek, nóták és rajzok pontosan tükrözik valamennyi, orosz földön lévő honvédalakulatunk életét... Gondos válogatás után tehát megkezdődik a szedők munkája. Errefelé még a nyomdák sem ismernek mást, mint a cirill betűt, magyar szedőszekrényeket hoztunk tehát magunkkal. Ebből rakosgatják egymás mellé szorgalmas szedőkezek a szöveg szavait, mondatait, sorait. Lapunk rajzolója is megkapja közben a munkáját. Kijelöljük, hová milyen rajz kerül... két másodpercenként fordulnak ki különös gépünkéből a rajzos oldalak. Közben a szedők is elkészültek a munkájukkal. Következik a tördelés. A lap szerkesztője megállapítja, hogy melyik cikk hová kerüljön, milyen legyen az oldalak „tükre”... „szerkesztőségünk” létszáma nevetségesen*

A haditudósítók autóbúszá

Forrás: A *Tábori Ujság* Kívánság Ujsága;
1942. 1. szám, 23. oldal.

²⁶⁴ *Tábori Ujság*, II. évf. 1942. január 1. 1. szám; 4. oldal.

csékély, viszont mindig megtaláljuk a módját, hogy valaki odautazzék, ahol éppen „történik valami”. Ilyenkor munkakörét bajtársa veszi át, aki szívesen megvégzi a kétszeres, esetleg háromszoros munkát, mert tudja, hogy kiküldött tudósítónk biztos valami érdekes anyagot hoz magával, ha majd megtér néhány napos, kalandos utazásáról. Az így nyersen elkészült Tábori Ujság ólomhasábjai ezután nyomdába mennek. Azon a gépen, ahol nem is olyan régen kommunista nyomdatermékek készültek, most a magyar honvéd számára összeállított olvasnivalót termel a „csodálatos masina”. Belőle már a teljesen kész Tábori Ujságot szedik elő a hosszúkarú kirakópálcák. Ukrán munkáslányok csomagolják kötegekbe a példányokat, magyar honvédek lapozzák fel az expediáló könyvünket és ennek alapján állítják össze az egyes csapatok részére szánt küldeményeket.”²⁶⁵ A Tábori Ujság szerkesztőségének felszereltségét így mutatták be: „Van rádiónk, amellyel légből kapjuk a híreket, írógépiünk, amely sokáig a nyomda szerepét is betöltötte. Ma már nyomdai betűkkel szépen kiállított ujságot adhatunk a honvédek kezébe s az írógép csak a közvetítő szerepre korlátozódik a szerkesztőség és a nyomda között. Van nyomdánk és van kis modern nyomdagépiünk, amelyet itt bemutatunk. Finom, érzékeny gépezet és mozgékony is, elfér a Tábori Ujság gépkocsijának belsejében.”²⁶⁶

Az újság szerkesztőiről és készülési helyéről nem sokat lehet tudni. 1942-ben a Tábori Ujságot Fehrenheit-Gruppenberg Tibor tartalékos főhadnagy szerkesztette. Ezt a halálhíréről beszámoló közleményből tudjuk. A III. évfolyam első oldalán, az addigiaktól eltérően hivatalos hadijelentéseket közöltek. A Tábori Ujság alapvetően kevés „friss” hírral szolgált. A hangsúlyt az ismeretterjesztésre, szórakoztatásra helyezték. Több alaklommal is beszámoltak az újság készüléséről, valamint röviden megemlékeztek a haditudósítás történetéről, híres haditudósítókról és az ismert tábori újságokról. A IV. évfolyamban már néhány fényképet is leközölt az újság.

5.3.3. A TÁBORI ÚJSÁGOK FORMÁJA, JELLEMZŐI

A *Tábori Ujság Kívánság Ujsága* szintén a haditudósító század kiadásában jelent meg, 32 oldal terjedelemben. A szerkesztőség helyét nem jelölte meg a lap, de a gondosan válogatott fotókból és a bevezetőből feltehető, hogy a haditudósító század hazai laktanyájában készült. Első száma vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a honvéd vezérkar főnöke „szózat”-ával indult, melyet a harcoló honvédekhez intézett: „... köszönjük azt a boldogságot és örömet, amivel a gondolatot fogadták. Köszönjük azt a rengeteg választ és kívánságot, ami befutott

²⁶⁵ Tábori Ujság 1942. II. évf. 34. szám; 3. oldal.

²⁶⁶ Tábori Ujság Kívánság Ujsága, 1942. 1. szám; 23. oldal.

hozzánk ... eleget kell tennünk a honvédjeink kívánságának s ezzel igazi, értékes irodalmat, termékeny magyar szellemet, művészi mulattatást adhatunk a Kívánság Ujság hasábjain...”²⁶⁷ Az újságot lapozgatva nemigen találni benne értékes irodalmat, ellenben annál több fényképet. Tartalmát tekintve néhány történet szolgáltatta az olvasnivalót, emellett idilli képeket közöltek a frontról, mosolygó katonákkal. Képet kaphatunk a kor divatjáról, valamint ismert színésznők képei szerepeltek a lapban, egy-egy honvédeknek szóló üzenettel.

A *Keleti Front* című tábori újság 1942-ben jelent meg a m. kir. 1. honvéd haditudósító század szerkesztésében. Az A/4-es méretű lap első száma Herczeg Ferenc buzdító vezércikkével indult. Az első 8 oldal terjedelmű szám, amely igényesen, gondosan volt megszerkesztve. Összefoglalta a keleti hadjárat első évének eseményeit, melyet képek és térképek tettek színessé. A későbbi számok azonban egy hamarjában kinyomtatott hírközlő kiadványhoz hasonlítottak és nem egy gondosan szerkesztett újsághoz. A második szám olyan képet fest, mint amit sebtében írtak egy írógépen, tekintet nélkül a formaiságra. A kilencedik számtól csak egylapos az újság, augusztus 9-e és 30-a között pedig négy oldal terjedelmű. A tábori posta számát sem tüntették fel minden esetben. Minden szám legvégén, a jobb alsó sarokban egy-egy buzdító, lelkesítő, propaganda félmondatot találunk. Tartalmát tekintve általában buzdító vezércikkkel, vagy a német főparancsnokság jelentésével indult a lap, ezt követték a háború más frontjairól szóló rövid hírek. Különbőféle hasznos instrukciókat, információkat is közöltek az újság hasábjain, úgy, mint a tábori postacsomagok tartalma vagy a csomagok küldésének felfüggesztése. Ezek mellett szerepeltek még derűs katonatörténetek az első világháború időszakából, valamint a Pengő és a Márka átváltási táblázata.

A Tábori Ujság nyomdagépe

Forrás: A Tábori Ujság Kívánság Ujsága;
1942. 1. szám, 23. oldal.

Tombor Tibor így írt a készülő tábori újságról, a *Keleti Frontról*. „Megalakult a szerkesztőség is, mely velem együtt három újságíróból állt, munkatársam volt Dr. Gerő László, a győri Nemzeti Hírlap belső munkatársa, Saád Béla, az Újnemzedék belső munkatársa, de a

²⁶⁷ Tábori Ujság Kívánság Ujsága, 1942. 1. szám; 2. oldal.

szerkesztőséghez tartozott Szalay Lajos is, a neves grafikus.²⁶⁸ Pap László műszerézmestert hívták be a Rotaprint kezelésére. A Kádártól kapott parancs értelmében piackutatást végeztem egy kis nyomda betűkészletének beszerzésére. Hosszú kutatás után az Andrási József és Gerendás József betű- és tömböntő üzletében vásároltam meg a Vkf. 6. osztálya számára egy Amszt-betűtípusú nyomdát, a betűszekrényekkel, a kiszedéshez szükséges szedővasakkal, zárólapokkal s minden egyéb kellékkel, felszerelésekkel. Gondos súlymérések előzték meg a vételt, mert számolni kellett a Rotaprint géppel már megterhelt autóbusz teherbíró képességével. Arról szó sem lehetett, hogy egy villamos erővel működő, könnyű, gyors sajtógépet is vigyünk, túl nagy volt a súlya. A Tábori Újság megjelenését tehát a Rotaprint gépre és a „valahol” majd biztosító nyomdára tervezetük.”²⁶⁹

A Keleti Front tábori újság 1942 őszén Nyikolajevkából Harkovba települt át, ahol a német Ost-Front című tábori újságot is szerkesztették. Az út során a haditudósító század autóbusza árokba zuhant és a lap akkori szerkesztője, Márkus Pál²⁷⁰ hadnagy életét vesztette. Így 1942 októberében ismét Tombor Tibor lett a tábori újság szerkesztője. A Harkovban töltött időre így emlékezett vissza: „a Tábori Újság szerkesztősége a Hoszpitalia ulica 22. szám alatti, egyemeletes téglaházban székel. Villanyvilágítás nem volt, a csapokból víz nem folyt. Az épen megmaradt nyomda szedőszekrényeit a nyomdászok közben rendezték. A földszinten helyeztük el a szedőtermet, Varró és Oláh birodalmát. Tétovázásra nem sok időnk maradt. Elkészítettük a legközelebbi lap tartalmi vázlatát,

Forrás: Országos Széchenyi Könyvtár

²⁶⁸ Egy-egy tábori újság szerkesztői gárdája 3-4 újságíró haditudósítóból állt, melyet technikai kiegészítő személy és lehetőség szerint grafikus vagy fényképész egészített ki.

²⁶⁹ Tombor Tibor: Keleti Front – Tábori Újság; Hadtörténelmi Közlemények, 1993, 2. szám; 133. oldal.

²⁷⁰ Márkus Pál tartalékos hadnagy, az Új Nemzedék munkatársa. Korábban a spanyol polgárháborúból is tudósított. 31 éves korában halt meg a keleti fronton.

szétosztottam a munkát. Újságíró barátaim villámgyorsan dolgoztak, de hősi munkát végeztek a szedők is. Október 13-án látogatást tettem az „Ost-Front” szerkesztőségében, megbeszéltük a lap nyomtatását. A németek hetenként kétszer jelentették meg lapjukat 20-20.000 példányban, a „Keleti Front” nyomtatása is a németeknél történt. A lap 27. száma október 20-án hagyta el a nyomdát 5000 példányban, de 23-án már megjelent a 28. szám is. Az általam szerkesztett utolsó szám, a 29., október 27-én jelent meg. A „Keleti Front” 28. számának megjelenési napján, október 23-án érkezett meg a hadsereg főparancsnoksághoz Szombathelyi távmondata, a leszerelésünket és hazaszállításunkat elrendelő parancs. Bár nagyon szerettem a Tábori Újság szerkesztését, boldogan fogadtam utódomat, Rozsnay Simon tartalékos hadnagyot, a polgári életben a „Kecskeméti Közlöny” belső munkatársát, akinek a lapot ünnepélyesen átadtam. Október 31-én érkeztiünk Budapestre. A Lanárián ünnepélyesen fogadtak bennünket. Leszereltünk. Leadtam Frommeromot, a tárban mind a 9 lövedék benne volt, úgy, ahogy átvettem... A „Keleti Front” Harkovban még egy ideig megjelent, majd a háború vihara a Tábori Újságot is elsodorta.”²⁷¹

A Kárpáti Híradó a m.
kir. 2. honvéd
haditudósító század
kiadásában jelent meg
1944. második
felében. Az A/4-es

Forrás: Országos Széchenyi Könyvtár

méretben megjelenő újság mindössze egy lapból állt és a szerkesztők szándéka szerint napilap lett volna. Hiányosan maradt ránk a lap példányai, de feltételezhető, hogy nem jelent meg minden nap. 1944. szeptember 25-től már csak A/5-ös méretű és rossz minőségű rózsaszín vagy sárga lapra nyomtatták. Az újság hírt adott az új szirénajelzésekről, aktuális gazdasági intézkedésekről, tippeket arra vonatkozóan, hogyan lehet fenyőkéreggel megerősíteni az erődök tetejét az eső ellen, továbbá sporthírek és viccek szerepeltek az egy lapos kiadványban.

A Magyar Őrszem 1944. november 10-én indult, szintén a haditudósító század jóvoltából. A/3-as méretben jelent meg, hetente kétszer, hétfőn és csütörtökön, négy oldal terjedelemben. „Ma indult útjára a Magyar Őrszem címmel az új tábori ujság... A Magyar Őrszem eljön

²⁷¹ Tombor Tibor: Keleti Front – Tábori Újság; Hadtörténelmi Közlemények, 1993, 2. szám; 135-137. oldal.

*hozzátok és elhozza az otthon, a feleség, a gyerek, az anya és az egész nemzet üzenetét...*²⁷²

A lelkesítő vezércikk után rövid híreket közöltek. Az írások hangsúlyát az ellenség kisebbitésére, hiányosságaira, szervezetlenségére és tehetetlenségére fektették. Az újság utolsó oldalán fél oldal terjedelemben sporthíreket és néhány sor viccet közöltek a szerkesztők.

A *Szikra* képes havi folyóirat volt, melyet a haditudósító osztály parancsnoksága adott ki, a fővárosban 1943 és 1944 között. A lap A/3-as méretben, színes borítóval, fekete-fehér oldalakkal, 18 oldal terjedelemben jelent meg. Az újságon erősen érződik a propaganda. Tartalma a következőképpen nézett ki: fényképek a tábori élet mindennapjairól (menetoszlopok, bunkerek, tájképek és portrék) egy-egy mondat magyarázó szöveggel. Európai és ázsiai országok, valamint azok népességének megmutatása, akár egy utimagazinban. A kiadványt egy elbeszélés és az utolsó oldalon viccek zárták. A lap 8. számában Lukács József megemlékezett a száz éves haditudósításról. Érdekesség, hogy abban az időben minden jelentősebb katonai vagy tábori újság megemlékezett a haditudósítók munkájáról, történetéről.

Forrás: Országos Széchenyi Könyvtár

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg Tábori Újságja 1944-ben Pécsen jelent meg A/4-es méretben, 8 oldal terjedelemben, a m. kir. 2. honvéd hadsereg parancsnokság kiadásában.

A legtöbb tábori laphoz hasonlóan ez is hiányosan maradt ránk, így nem tudni, hogy valóban megjelent-e heti rendszerességgel. Az egész lapot áthatotta a katonák lelkesítése, a harcra buzdítás. Állandó rovata volt a „Hőseink”, ahol az egyes katonák hőstettét adta hírül olyan címekkel mint: *Ács István honvéd egymaga négy harckocsit lőtt ki; Sarkadi Elemér honvéd közelharcban egy orosz szakasszal; Két kifüstölt szovjet géppuskafészek egy honvéd őrmester története; Egyedül száz helyett.* A szalagcímek is a lap hangulatát erősítették: *Amíg fegyverben a hadsereg, tőlünk függ a győzelem; Meghiúsult orosz tervek; Elszánt küzdelem jutalma: A győzelem; Legyetek méltók apáitok hősiességhez, illetve Eddig 32.6 millió embert*

²⁷² Magyar Őrszem 1944. november 10. I. évf. 1. szám. 3. oldal.

vesztett a Szovjet. Az újságot honvédek által írt buzdító katonaversek is színesítették. A fentiekén kívül más hír nem szerepelt az újságban.

Az *Őrjárat* az 1. hadsereg tábori újságja volt. 1944-ben jelent meg A/4-es méretben, 4 oldal terjedelemben németül és magyarul. Az újságban nem minden cikk szerepelt mind a két nyelven, egyes cikkeket tükörfordításban közöltek, másokat nem. A magyar vagy a német

Forrás: Országos Széchenyi Könyvtár

nyelvű cikket nem feltétlenül követte a párja, esetenként a fordítás közé más rövidebb közlést iktattak. Érdekesség, hogy minden írás más betűtípussal vagy betűformával szerepelt (kisebb, nagyobb, dőlt, félkövér). Ennyiféle betűtípus szerepeltetése 4 oldalon, azt feltételezi, hogy egy jól felszerelt nyomdában készült a lap, gondos szedőmunkával, ellentétben a többi tábori újsággal. Az utolsó oldal *Ne vessünk* című rovata alatt olvasható, hogy kik feleltek az újságért. *Felelős: A m. kir. 2 honvéd haditudósító század parancsnoka. Verantwortlich für den deutschen Teil Lt. Treffz-Eichhöfer FPNr. 15257.*²⁷³ Az újság kevés valódi hírértékkel bíró írást közölt. Olvashatunk az új hadseregparancsnok kinevezéséről, Gerhart Hauptmann Brend *Rózsa* című drámájának bemutatójáról és az író munkásságáról, textilcsomag adományról, valamint az emelkedő házasságkötések számáról a fővárosban, végül pedig német haditudósítók (Wilhelm Felber és Helmut Carl) írásait egy-egy honvéd hőstettéről. Megemlékeztek továbbá három magyar haditudósító munkájáról is. „A magyar haditudósítók nem első ízben vesznek részt német bajtársaik oldalán a harcok megörökítésében, propaganda-munkában s személyes barátságuk már eddig is több szép kitüntetést eredményezett számukra. Legutóbb az egyik közös vállalkozásban különösen kitüntette magát Tury-turgonyi András hadnagy, sajtótudósító, Göbel József hadnagy, a bomlasztó-raj parancsnoka és Schuchmann Kornél szko. Mindhármukat a II. o. német Vaskereszttel tüntették ki.”²⁷⁴

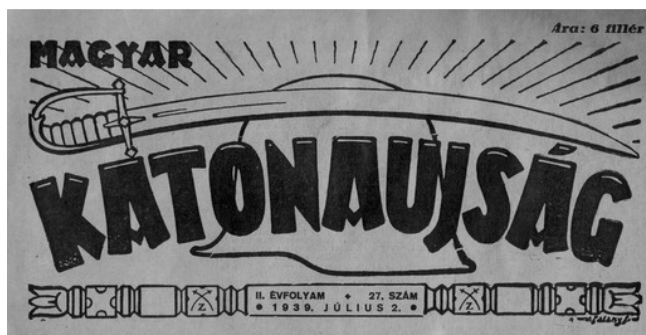
A *Bajtárs/Kamerad-ot* (Deutsch-Ungarische Soldatenzeitung. Magyar–német katonaujság) 1944-ben adták ki Budapesten, dátum nélkül. Nem ismert, hogy milyen időközönként jelent meg. A lap a magyar–német katonabarátság propagandáját erősítette. Az első szám címlapján magyar és német katonák láthatók, amint jókedvűen sétálnak a parlament előtt. Az újság

²⁷³ Friederich Treffz-Eichhofer német haditudósító volt, aki számos fronton megfordult.

²⁷⁴ *Őrjárat*, 1944. október, 20. szám; 3. oldal.

minden írást tükörfordításban közölt, még a képaláírásokat is. A szerkesztőség így mutatja be az újságot: „Kamerad – Bajtárs! ... Új katonaujság jelentkezik előtted, Bajtárs és címében magyarul, németül a Te nevedet hordja. Lapunk célját és lényegét jelzi. Ez ment fel bennünket attól, hogy beköszöntőül hosszú magyarázkodásba kezdjünk. Katonás rövidséggel szólva ezt akarjuk: 1. örömet, színt és érdekességet hozni szabadidőtökbe, 2. keményíteni a magyarnémet barátságot, 3. írásban és képben beszámolni katonáink szabadidő harcairól. Legtöbb közleményünk magyarul és németül jelenik meg, hogy honvédeinknek és német katonának egyformán kijusson a szórakozásból. Végül még egy kérés. Küldjetelek minél több cikket, képet, verset. Azt szeretnénk, ha Ti munkátokkal is színesebbé tehetnénk a lapot.”²⁷⁵ A felhívás ellenére nem igen találkozni a lapban katonák által beküldött írással vagy verssel. Döntően német vagy magyar haditudósítók beszámolóí szerepelnek arról, hogy milyen nagyszerűen együttműködnek a német és magyar katonák, vagy német haditudósítók írtak a honvédek hőstetteiről, illetve fordítva. Az újság 3-6. oldalán általában a német-magyar barátságot és hasonlóságot különböző megközelítéséből taglaló írás szerepelt. Például németül bemutatták az Alföldet, az ott élő embereket és szokásokat, ezzel párhuzamosan magyarul lehetett olvasni a német tájegységekről és az ott élőkről. A haditechnikai rovatban a német katonai vívmányok mellett magyar haditechnikai sikerekről is beszámoltak. A *Magyar haditechnikusok világhírű találmányai* cím alatt többek között a Kovács-rohamcsónakról olvashatunk.

A *Magyar Katonaujság* 1938. október 1-jén indult hetilap volt. Az újság céljairól így írtak: „Az a célja, hogy tájékoztató, felvilágosító és nemesen szórakoztató közleményekkel támogassa a magyar katonai nevelés, kiképzés és nemzetvédelem munkáját.”²⁷⁶ Később kibővítették az újság célközönségét.

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár

„...október 1-én megindult a „MAGYAR KATONAUJSÁG”. Bár eredeti – s továbbra is fennálló – célja szerint elsősorban a honvédségnek szól, már az első száma is felkeltette széles körök figyelmét... ez a lap a tiétek, az elsőtől az utolsó betűjéig. De egyben minden igaz magyar emberé is, hiszen katonanép vagyunk.”²⁷⁷ Ebből is látszik, hogy az újságot eredetileg

²⁷⁵ Bajtárs, 1944. 1. évf. 1. szám; 3. oldal.

²⁷⁶ Magyar Katonaujság, 1938. 1. évf. 1. szám; 1. oldal.

²⁷⁷ U.o.

a katonák számára készítették. A lap egyik fő témája a történelmi múlt dicsőségeinek hangsúlyozása és a trianoni békeszerződés következtében hazánkat ért gazdasági, följajzi, szociális, és egyéb veszteség. A *Honvédelmi emlékeztető*²⁷⁸ egy állandó rovata volt a lapnak, amelyben hangsúlyozták, hogy mindenki kötelessége, hogy katonának jelentkezzen. A mondanivalót kiegészítették olyan történetekkel, mint például, hogy Kis József megölte magát, amiért nem lehetett vagy nem volt alkalmas katonának. Másik állandó rovat volt a *Mi történt az elmúlt héten*, melyben összefoglalták a legfontosabb front-eseményeket, bel- és külpolitikai fejleményeket. A lapban helyet kaptak még a hadtörténelem, a hadtudomány és a harcászat témakörében készült írások. Bemutatták a haditudósítók munkáját és ismertettek néhány korábbi tábori újságot. 1942-ben már csitult a lap harcias szelleme és az oldalakat többségében versekkel, nótákkal, novellákkal, humorral és sporthírekkel töltötték meg. 1943-ban az újság rendszeresen mellékletet is adott ki, amely a front mindennapjait mutatta be képeken, és az egyes katonák hőstettéről szóló írások is szerepeltek benne. 1944-től 8-ról 6 oldal terjedelemben korlátozódott az újság. *Mi történt az elmúlt héten* című rovaton kívül – ami néhány sorra csökkent a korábbi oldalas terjedelemben képest – gyakorlatilag mindenféle hír eltűnt belőle. A *Képes Tábori Újság* a Magyar Katonaujság melléklete volt. A m. kir. honvéd haditudósító alakulatok parancsnoksága adta ki. 1942 és 1944 között heti rendszerességgel megjelenő képes magazin volt.

A *Honvéd*, A magyar katona harctéri tudósítója alcímmel 1944. december 1-jén jelent meg, A/4-es méretben, egy lap terjedelemben, kiadó vagy keletkezési hely megjelölése nélkül. Az első szám a főváros kritikus helyzetét taglalta, valamint a külföldi, főleg angol sajtóban megjelenő híreket kommentálta és cáfolta. December 6-tól *Harcos Honvéd* címen, Honvédek harctéri tudósítója alcímmel jelent meg az újság, A/3-as méretben és heti három alkalommal, de továbbra is csak két oldalon. A névváltozást így indokolták: „*Honvédek, vigyázzatok! ... áruló jár soraitok között! A szovjet, lapunk címével visszaélve, hazugságoktól hemzsegő, magyar nyelven nyomtatott úgynevezett „honved” újságot dobál le repülőgépeiről a mi vonalaink között, hogy ezzel az átlátszó csalással megtévesszen egyeseket.*”²⁷⁹ A lap néhány szűk mondatban hírt adott a magyarországi és külföldi hadieseményekről, továbbá elrettentő képet festett a szovjetekről, végül pár sor viccel zárult az újság. Meg kell említeni, hogy az eddig bemutatott lapokhoz képest ebben az újságban halványan kirajzolódnak a háború szörnyűségei is, a képeken már nem csak mosolygó katonákat látni.

²⁷⁸ Később Nemzetvédelmi Emlékeztetőre változott a rovat címe.

²⁷⁹ Harcos Honvéd; 1944. december 6. 1. oldal.

A *Honvéd Ujság*, A hazáért mindhalálig alcímmel 1944-ben indult, a *Hds. Pság. 12.670/Hds. 44. XII. 2. rendelete alapján*. Az újságban szűkszavú írások jelentek meg 4 oldalon. A hadsereg hősei rovatban olvashatunk az egyes katonák hőstettéről olyan címekkel, mint *Harminc bolsevistát semmisített meg Csepregi Imre hadnagy, Négy orosz páncélost semmisített meg Szabó Ferenc őrvezető, vagy Egy bátor tizedes három hőstette*. (A három történetet mindössze tizenegy tömondatban ismertették.) Terjedelmesen olvashatunk viszont arról, hogy a németek minden arcvonalszakaszon áttörtek és átvették a kezdeményezést, erőre kaptak, továbbá kitüntetésekről és előléptetésekről adott hírt a lap.

A *Tábori hiradó* 1940-ben jelent meg, A/4-es méretben, fekete-fehérben és színes fejléccel, terjedelme egy és nyolc oldal között változott. „A *TÁBORI HIRADÓT* a dd. parság. irányításával *HEGEDŰS ALAJOS GYULA* tart. karp. őrmester szerkeszti. – Szerkesztőség és kiadó hivatal Bp. Kapisztrán tér 2.

Forrás: Országos Széchenyi Könyvtár

*Nádor laktanya.*²⁸⁰ Az újság beszámolt a jelentősebb hadi- és külpolitikai eseményekről, a dandár kitüntetettjeiről. Tájékoztató cikkeket közölt Clausewitz munkásságával kapcsolatban, a háborúban alkalmazott baktériumokról és azok hatásáról, valamint a lovasság történetéről és megemlékezett a przemysli tábori újságról és más jeles évfordulókról.

A *Donparti Járőr* a kanizsai honvédek tábori újságja volt. „*November közepe óta minden héten egyszer egy irógépbetűs, tábori sokszorosítású újság érkezik a Zalai Közlöny szerkesztőségébe. Donparti Járőr az újság címe, négy oldalon jelenik meg, az első szám kelte 1942. november 7. Önmaga így jelölte meg a 2000 kilométer messzeségből érkező magyar újság kilétét: „a Nagycsalád tábori újságja” A 82 éve Őrtálló Zalai Közlöny, az itthoni nagycsalád újságja tisztelegve áll meg a donmenti vérzivatarok közepette született testvére, a külalakjában tábori szürke betűk előtt. Eddig csak a Zalai Közlöny üzent a frontra egyre hosszabb hasábokon, most pedig a front üzenet haza minden héten. A front üzenete ez a kis tábori újság széles e világnak: - a magyar gondolat nem hal meg és nem pihen soha. A Donparti Járőr címlapján őrtálló magyar honvéd néz szemben a süvöltő hófergeteggel. Egyszerű rajz, pár vonal csupán, Olyan egyszerű, mint a kis frontujság minden szava. Csak*

²⁸⁰ Tábori hiradó 1940. 4 szám; 7. oldal.

kevés példányban készülhet, de az a kevés kézről kézre jár, fedezékről fedezékre, állásból állásba vándorol végig a Don mentén, ahol a Nagycsalád Őrzi, védelmezi a magyar jövőt.”²⁸¹ A *Harcterek eseményei* rovat röviden összefoglalta a háború legfontosabb híreit, egy-egy tömör mondatban, Afrikától Leningrádig, Burmától Londonig. A *Hazai hírek* rovatában legtöbb hír a front felé irányuló postaforgalomra vonatkozott, valamint a hadisegélyezésre vonatkozó rendelkezésekkel és a szabadságokkal volt kapcsolatos. A *Nagycsalád kis hírei* cím alatt többek között a tábori pékségről és Almády István festőművész, tüzér tizedesről lehetett olvasni, aki szabad óráiban nagyszerű frontképeket festett. „A *mi hőseink* rovatban Ilyen híreket olvasunk: Pídmányicki István honvéd, mesteri lövész, kimagasló bátorsággal vett részt egy orosz támadás visszaverésében, ami után golyószórója előtt 35 bolsevik! holttestét számoltak meg. Kisezüstöt kapott. Berke János honvéd 1942. november 18-án önként jelentkezett egy feladatra, ami mindenki véleménye szerint biztos halállal járt. A lehetetlennel látszó feladatot megoldotta, átkúszott a legnagyobb tűzben egy ellenséges aknazáron s megteremtette a németekkel az összeköttetést és élve került vissza.”²⁸² A *Jó tudni* rovat a frontélet ezerjő-tanácsait tartalmazta. A front derűje nagy részt foglalt el a Don-parti Járőr minden számában. A *Nevető Don-part* rovatcím alatt, ezen felül rejtvény-rovata és vicc pályázata is volt a lapnak, a megfejtőknek cigaretta volt a jutalma.

A tábori újságok mellett érdemes megemlíteni Rajniss Ferenc lapját, a *Magyar Futárt*, amely 1941 és 1944 között 24 oldalon megjelenő budapesti szélsőjobboldali hetilap volt, közel félmillió példányszámmal. Érdekessége a lapnak, hogy a hadsereg haditudósítóin kívül a leghosszabb ideig ennek a lapnak voltak saját kiküldött riporterei a fronton.²⁸³ 1942. augusztus 12-i szám címlapképének címe: *A honvéd szakaszvezető kitessekeli a vörös katonát harckocsijából*. A kép alatt zárójelben ez áll: A Magyar Futár harctéri tudósítójától. A lap zömét a háború szinte minden frontjáról származó beszámolók tették ki, amelyet gazdag képanyag egészített ki. A képek nagy részét vélhetően a németektől vette át. Kevés kivételtől eltekintve a képeken nem volt sem a hely, sem a készítő feltüntetve. Az 1941. július 17-i szám címlapjának bal alsó sarkában fel van tüntetve a fényképész is „Ht. Szd. D. Isoz felv.” Az ő felvételei mellett még Jánosffy Endre képeit és Varsányi Ferenc²⁸⁴ rajzait lehet látni az újságban. A *Hétről hétre* állandó rovata volt a lapnak, ahol a külpolitikai eseményekről

²⁸¹ Zalai Közlöny 1942. december 24.; 6. oldal.

²⁸² Zalai Közlöny 1942. december 24.; 7. oldal.

²⁸³ A haditudósítói szervezet kiépítésére a szovjetunió elleni háború megindításakor került sor. A második világháború alatt a magyar haditudósítók a hadsereg szervezetébe integrálva, katona haditudósítóként látták el feladatukat. 1941-ben és 1942 első felében, a haditudósító osztály teljes kiépüléséig még a Magyar Filmiroda és az egyes újságok is küldhettek riportereket a frontra.

²⁸⁴ Hont-Varsányi Ferenc vezérkari százados, grafikus, illusztrátor. Rajzai a Magyar Erőben is megjelentek.

számolt be. Maga Rajniss Ferenc is rendszeresen írt hosszabb, rövidebb cikkeket a háborúról, valamint a *Hadijelentések, csaták és új fordulatok* című, szintén állandó rovatot is ő írta. Az újság rendszeresen közzétette a haditudósító század tagjainak beszámolóját egy-egy csatáról, hadieseményről.

5.3.4. ÖSSZEGRZÉS

A második világháborúban a különböző arcvonalakon szolgáló magyar katonák a központi lapok mellett szép számmal hívtak életre a szűkebb környezetüknek szóló, de a nagyvilág híreiről is tudósító újságokat. Ezeknek a tábori újságok ugyanolyan funkciót töltek be, mint az első világháborúban. Igyekeztek enyhíteni a katonák információ igényét, humorukkal feledtetni a borzalmakat, csökkenteni a tétlenség érzését, közelebb hozni az otthon melegét és nem utolsósorban némi propagandával lelkesíteni a harcolókat. A második világháború alatt megjelent magyar tábori lapok pontos számát csak megbecsülni tudjuk, hiszen a sokszor harci körülmények között írott, szerkesztett és nyomtatott, időszakosan megjelenő kiadványok szórvány- és sorozatpéldányaiból feltételezhetően jóval több található még feltáratlanul közgyűjteményeinkben, magánszemélyeknél, mint amelyről tudomásunk van. Tombor Tibor a Keleti Front példányai tekintetében ezt mondja: *„Annak igazolására, hogy e kiadvány milyen ritka, utalok arra, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban az 1942 novemberéig megjelent 32 számból csak 12 van állományban, a Hadtörténelmi Múzeum Könyvtárában 9 lappéldány, birtokomban pedig 5. A Tábori Újság távol a hazától, mindössze 5000 példányban jelent meg, a főparancsnokság osztotta szét a három hadtest között, s küldött belőle példányokat Budapestre.”*²⁸⁵ Tombor Tibor visszaemlékezése szerint *„...az 1943. évi visszavonulás során a lap sok példány elpusztulhatott, itthon pedig a megmaradt példányok zömét bezúzták, mert „a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus” sajtótermékek egyik jegyzékén*²⁸⁶ *szerepelt, beszolgáltatási kötelezettség alá esett, megőrzése felette veszélyes volt.”*²⁸⁷

A tábori újságokat nemcsak a frontvonalon osztották szét a különböző parancsnokságok között, hanem – mint ahogy a Donparti Járőr vagy a Keleti Front esete is mutatja – néhány példányt haza is küldtek a lapokból. Ezzel párhuzamosan a fronton harcoló katonák részére is küldtek újságokat. Ezt támasztja alá az 1944. július 28-i vezérkari jelentés egyik pontja is: *„III./ vasúti szállítások 2./ Propaganda és sajtótermékek kiszállítása. Az 1. hds. ala-ai*

²⁸⁵ Tombor Tibor: Keleti Front – Tábori Újság; Hadtörténelmi Közlemények; 2. szám, 1993; 128. oldal.

²⁸⁶ 530/1945. M. E. számú rendelet a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről

²⁸⁷ Tombor Tibor: Keleti Front – Tábori Újság; Hadtörténelmi Közlemények; 2. szám, 1993; 128. oldal.

részére a barna szab. vonattal hetenként kb. 3 t. Képes táb. ujság, Szikra, Bajtárs-Kamerad stb. című sajtótermék kerül kiszállításra a 2. haditudósító szd. címére Máramarosszigetre.”²⁸⁸

A haditudósítók feladata közé tartozott többek között a tábori újságok és kiadványok szerkesztése és előállítás. A korabeli sajtótermékeket átlapozva elmondható, hogy a haditudósítás történetéről, az elődökről szinte minden jelentősebb, nagyobb hazai vagy harctéri lap megemlékezett ugyanúgy, mint a szabadságharc és az első világháború neves tábori újságairól. A korabeli katonai sajtó jól visszatükrözi a kor katonai és politikai eseményeit, ezáltal képet kapunk arról, hogy mi foglalkoztatta a katonákat, árnyaltabb képet kapunk a honvédek frontéletéről. Az újságokban megjelenő humor feleltette néhány percre a háború szörnyűségeit. A tábori lapok végéről nem hiányzott a lövészárkokban született katonahumor, a derűt keltő karikatúrák, melyek ma is mosolyt csalnak az olvasó arcára.

5.4. A CENZÚRA

A második világháborús sajtó működésének megértéséhez elengedhetetlen a korabeli cenzúra működésének tanulmányozása. Voltak olyan államok a második világháború során, ahol totális volt a sajtó béklyóba kötése, mint például Németországban és voltak olyan államok, mint például Anglia, ahol lényegesen kisebb szerepet játszott ez az eszköz a sajtó irányításában. Magyarországon ilyen szempontból egy kettősség figyelhető meg, hol kisebb, névleges szerepet töltött be, hol maximális fordulaton működött a cenzúra gépezete. Ez összefüggött az aktuális politikai akarattal is.

5.4.1. A SAJTÓ SZABÁLYOZÁSA

1938. XVIII. tc.²⁸⁹ június 15-i életbelépésével elrendelték az időszakai sajtó kivételével minden írásmű úgynevezett köteles példányát, amelyet terjesztés előtt el kellett juttatni az illetékes ügyészségre. Ez nagyban visszavetette az akkori könyvkiadást. 1939. szeptember 1-jén a Teleki kormány az 1939. II. tc.²⁹⁰ alapján életbe léptette a kivételes állapotot, amelyre a rendeletek már két éve készen álltak. A rendelet értelmében korlátozták a gyülekezési és egyesülési jogot, bevezették a rendőri felügyeletet, az iparban felfüggeszthették a fizetett szabadságot, bevezették a sajtó-, posta-, távíró-, távbeszélő és a rádió ellenőrzését, illetve engedélyhez kötötték a lapok megjelenését is. Bevezették a külföldről érkező sajtótermékek

²⁸⁸ Garay vk. őrnagy tájékoztatója a magyar királyi honvéd vezérkar főnökének, 1944. július 28.; 3. oldal. (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Levéltár)

²⁸⁹ 1938. évi törvénycikk az állami rend megővése végett szükséges sajtórendészeti rendelkezésekről

²⁹⁰ 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről

ellenőrzését. Az ellenőrzés végrehajtására a miniszterelnökség mellett működő hivatalt hoztak létre. Korlátozták a politikai napilapok terjedelmét. A nyomdák számára csak fekete festék használatát engedélyezték és maximalizálták a címbetűk méretét is. Megtiltották a mutálást, amely korábban lehetővé tette a napilapoknak egy korábbi vidéki és egy frissebb pesti változat megjelenítését.

A 1939. évi 8.140. M. E. sz. rendelet lehetővé tette az előzetes cenzúra bevezetését minden sajtótermékre, ezzel újra életbe lépett az 1919 őszén bevezetett és 1921-ben megszüntetett előzetes sajtóellenőrzés. A rendelet értelmében, az időszaki lapokban bármilyen közlemény csak az ügyészség vagy az általa felhatalmazott ügyész, illetve rendőrhatalósági szerv engedélyével jelenhetett meg. Az ügyészeknek az így kapott kéziratot vagy kefélynyomatot átvizsgálták és véleményezték. Az ügyészek mellé Budapesten ellenőrző bizottságot szerveztek, melynek feladata a szakmai segítségnyújtás lett volna.

A miniszterelnökség 1939. szeptember 1-jei sajtóértekezletén tudatta az érintettekkel a követendő külpolitikai irányelveket, miszerint: Németország küzdelmét rokonszenvesen kellett beállítani, és az ellenségeit nem lehetett becsmérelni. Olaszországról is rokonszenvesen kellett írni. Lengyelország tekintetében csak hivatalos MTI hírek közlését engedélyezték. Jugoszláviát is rokonszenvesen lehetett beállítani kivéve, ha az ottani magyarokat sérelmek érték. Romániáról tárgyilagosan kellett írni, az ottani kisebbségi sérelmek közlését előtte engedélyeztetni kellett. Szlovákia tekintetében nem kellett ellenségesen viselkedni, de a kisebbségi sérelmekről lehetett írni. Oroszország, Franciaország és Anglia tekintetében a MTI híreket lehetett közölni. Az összes hír nem haladhatta meg a németekről szóló összes hírt. Első helyen pedig a németekről szóló hírnak kellett szerepelnie. A sajtót sokáig nem tekintették a kormányzási mechanizmus hatékony eszközének, inkább szükséges rossznak tartották.

1938. évi 6.070²⁹¹ és 6.080²⁹² M. E. számú rendeletek intézkedtek a sajtókamara felállításáról, és működési rendjéről, amelynek felügyeleti szerve a miniszterelnökség volt. A rendelet értelmében csak kamaratagokat lehetett a szerkesztőségeknél alkalmazni. 1939. június 25-én megalakult az Országos Magyar Sajtókamara újságírói sajtófőosztálya 1232 fővel, melynek feladata a cenzúra személyi feltételeinek biztosítása volt.

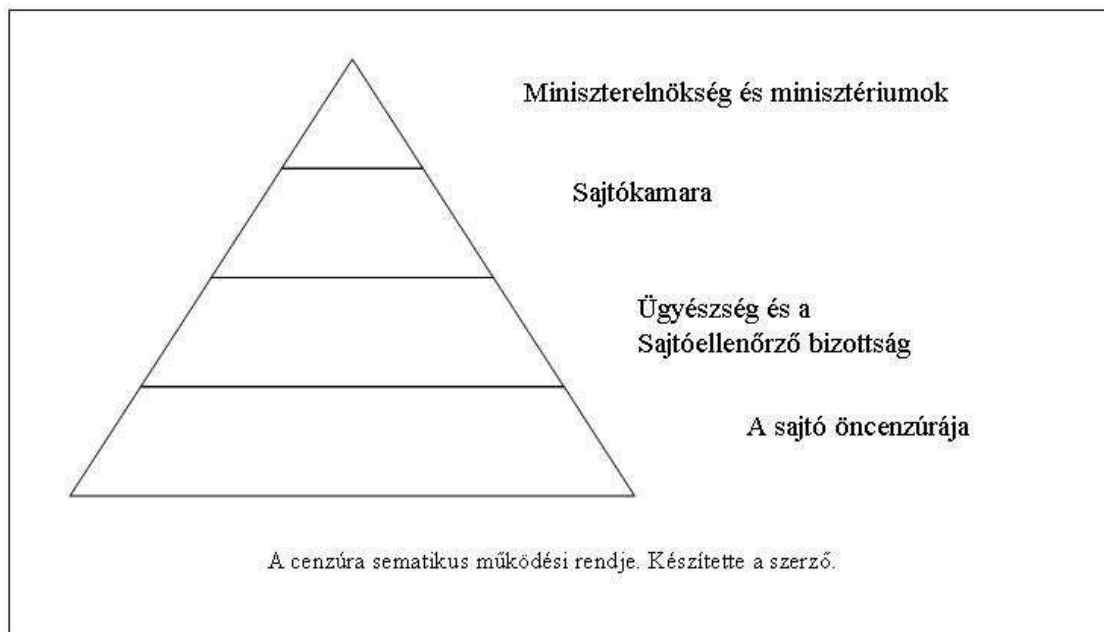
---

²⁹¹ A m. kir. Minisztérium 1938. évi 6.070. M. E. számú rendelete a sajtókamara felállításáról

²⁹² A m. kir. Minisztérium 1938. évi 6.080. M. E. számú rendelete, a sajtókamara felállításával összefüggő átmeneti és végrehajtási rendelkezésekről

5.4.2. SAJTÓELLENŐRZŐ BIZOTTSÁG

Az ügyészek mellett működő ellenőrző bizottság feladata eredetileg csak szakmai tanácsadás lett volna, de a gyakorlatban az ügyészek csak a pecsétjükkel látták el az anyagokat, ezt támasztja alá a 1939. évi 9.396 számú miniszterelnöki levél is. A bizottság tagjai a vezérkartól és az egyes ágazati tárcáktól kerültek ki, ez által a cenzúra nem csak közigazgatási szerepet töltött be, hanem szerves részét képezte a sajtóirányítás politikájának.

A miniszterelnök 1939. szeptember 1-től Rákóczy Imrét nevezte ki a sajtóellenőrző bizottság élére, aki politikai irányítási funkciót töltött be és felelősséget vállalt a bizottság munkájáért. Kapcsolatot tartott a kormányzervekkel, hatóságokkal és a szerkesztőségekkel. „*Helyettesei feleltek a gyakorlati munkáért, felügyelték, hogy a bizottság tagjai betartják-e a napi előírásokat, elosztották szakmai illetékesség alapján a beérkezett köteles példányokat és a vitás kérdésekben döntöttek. A bizottság munkarendje igazodott a sajtóhoz, így három műszakban 8-tól 2-ig, vasárnap pedig 5-től dolgoztak. A bizottság tagjai (általában 10-12 fő) legtöbbször a minisztériumok sajtóosztályának állományába is tartoztak. Így fordulhatott elő, hogy egy külügyminisztériumi sajtó előadó 1941. december 1-jén este háromnegyed 9-kor adott utasításában felkérte a soros külügyi cenzort, törölje a sajtóból azt a hírt, amelyet reggel, mint soros cenzor, ő maga engedélyezett.*”²⁹³ A bizottság munkájának irányelveit egy parancskönyv rögzítette, amelyben havonta nagyjából száz utasítás szerepelt. A könyv egy példányban készült és már megsemmisült. Az utasítások jelentős része konkrét eseményekre vonatkozott, ritkán akadt közöttük elvi – politikai jellegű. A gyakorlatban azonban nem a

²⁹³ Márkus László, Szinai Miklós, Vásárhelyi Miklós: Nem engedélyezem!; 1975; 19. oldal.

cenzorok voltak az első szűrők. A világpolitika alakulását percről percre figyelték a minisztériumokban, ez egy fajta adminisztratív szűrő volt, így a nem kedvező hírek már itt fennakadtak. A cenzorok gyakorlatilag már egy cenzúrázott agyagot ellenőriztek, szerepük ilyen szempontból csupán másodlagosnak mondható. A bizottság műszakvezetőjének jelentéseiben nemcsak arról kellett beszámolni, hogy mi jelent meg, hanem arról is, hogy mit akartak megjelentetni különböző szerkesztőségek. Ez által a minisztériumban nemcsak a cenzorok munkájáról értesültek, hanem arról is, hogy egy – egy szerkesztőségben milyen a hangulat, ki mit gondol. A sajtóosztályok a szerkesztőségekhez intézett utasításaik révén nem irányt mutattak, hanem beleszóltak a szerkesztésbe. Ezzel a minisztérium korlátlan hatalomra tett szert a sajtó felett. A cenzúra működésén a háborús feszültségek és azok enyhülése is mérhető volt. Magyarország hadba lépésével jelentősen szigorodott a cenzúra, vastagabban fogott a cenzorok tolla.

Tekintettel arra, hogy a cenzorok három műszakban dolgoztak előfordult, ha egy anyagot többször is beadott a szerkesztőség, hogy más ellenőrhöz került, így egy korábban nem engedélyezett írást jó eséllyel engedélyeztek. Noha a sajtóellenőrzési bizottság tagjait alapos szűrés után választották ki, művelt, tájékozott és irodalomban, propagandában járatos embereket válogattak, mégis akadtak közöttük olyanok, akik valamelyik politikai irányban kötelezték el magukat. A szerkesztőségek eszerint mérlegelték, hogy egyes cikkeiket mikor érdemes beadni. Igaz így is csak árnyalatnyi különbségek voltak lehetségesek, hiszen a minisztérium éberem őrködött. A cenzorok külön juttatást kaptak munkájukért, azonban ha valami elkerülte figyelmüket és átcsúszott a kezük között, akkor a cenzort figyelmeztették, majd felfüggesztették és elbocsátották őket. Ez által a cenzorok nem kímélték íróeszközeiket. Nem vállalták a kockázatot, munkájuk óvatos, szürke, bürokratikus jelleget öltött.

5.4.3. A MAGYAR SAJTÓ SAJÁTOSÁGA

Ullein–Revicky Antal 1941. április és 1943. szeptember között a kor sajtóirányításának központi alakja volt, miután a miniszterelnöki és a külügyi sajtóirányítás vezetése alatt egyesült. Sajtóirányítási politikája híven tükrözte politikai elképzeléseit is. Az 1920-as évektől a sajtófőnök nemcsak közvetítői szerepet töltött be, mint a kormány szócsöve, hanem hatalmi pozíció is volt. A pozícióra igyekeztek mindig olyan embert megbízni, aki propagandájával megnyeri a sajtót a kormánynak. A cenzúra bevezetésével a sajtó a kormány hatalmába került. Ullein–Reviczky Antal tanult, széles látókörű ember volt, részt vett a kiugrási kísérlet előkészítésében is, amely sajtófőnöki munkáján is meglátszott. Megszabta ki, mikor, milyen témában és miről írhatott. Konkrét utasításokat adott egy-egy témával

kapcsolatban, hogy mely újságok tárgyalhatják részletesebben és melyek kevésbé, továbbá megszabta, hogy egy-egy hírt a lapban főhelyen, feltűnő szedéssel, vagy csak valahol a hátsó oldalon eldugva közölhetnek. A külpolitikai témájú cikkek felőli döntést kifejezetten saját privilégiumaként kezelte.

A németek és a szélsőjobboldali lapok szerkesztői részéről sok bírálat érte a kormányt a sajtó határozatlansága, vagyis kétlakisága miatt. Különösen, hogy a jobboldali irányítás eltúrte, engedte a baloldali sajtó létezését. A jobb és baloldali sajtó megléte a kormány elképzeléseibe illet, része volt a hintapolitikának. A szigorító rendeletek ellenére a magyar kormány nem törekedett totális uralomra a sajtó felett, ezt bizonyítja a 1939. évi 10.800. M. E. sz. rendelet²⁹⁴ is, amely bizonyos enyhítéseket vezetett be a sajtó ellenőrzését illetően. A létező, de jelentősen korlátozott baloldali sajtó arra utalt, hogy Magyarország mégsem kötelezte el magát teljesen a hitleri Németországnak. A baloldali sajtó ezt kihasználva a keretei tágítására törekedett a tilalmak kijátszásával. A baloldali sajtó és írók vállalták azt a szerepet, hogy a társadalmat ráébresszék a realitásokra. A kormány engedte működésüket, ám időnként keményen fellépett ellenük különféle szankciókkal. Ez a kétlakiság volt hivatott nyugat felé mutatni, hogy valamelyest függetlenek vagyunk, Németország felé viszont az elkötelezettséget volt hivatott demonstrálni.

1940. június 12. és 26. között betiltották a Magyar Nemzetet, az 1940. évi 5.555. M. E. sz. rendelettel pedig visszaállították azokat a szigorokat, amelyeket az 1939. december 10-én kihirdetett – 1939. évi 10.800. M. E. sz. – rendelet mérsékelte. Németországot azonban ezzel az intézkedésekkel még nem sikerült meggyőzni. A németek a magyar sajtót a saját kezükbe szeretnék volna venni, egy együttműködési megállapodás keretében. Ezt a kormány nem írta alá, hiszen ezzel a sajtó irányítását átadta volna a németeknek.

1944. március 19-én a németek kezükbe vették a magyar sajtó megrendszabályozását. A miniszterelnökség mellett felállítottak egy tájékoztatásügyi államtitkárságot, amely a sajtó-, rádió -, és a tájékoztatás, a központi cenzúra szerepét töltötte be. Minden megyébe küldtek egy propaganda megbízottat, aki gondoskodott arról, hogy a propagandautasítások maradéktalanul megvalósuljanak. Nézetük szerint nem szükséges a cenzúra abban az esetben, ha a jobboldali sajtó radikális munkássága a lakosságot meggyőzi és elkötelezi a nézeteik mellett. A kormány ezek után 1944. március 22-től betiltotta a *Népszavát*, a *8 Órai Újságot*, a

---

²⁹⁴ 1939. évi 10.800. M. E. számú rendelet a sajtó ellenőrzésről

Magyar Nemzetet, az Újságot, az Esti Kurírt, a Mai Napot és a Független Magyarországot, majd a vidéki lapok jelentős részét. Az intézkedések nemcsak a baloldali sajtóra terjedtek ki. Leváltották a *Pester Lloyd*, az *Esti Újság*, a *Friss Újság*, az *Új Nemzedék*, a *Pesti Hírlap*, valamint a *Magyarság* főszerkesztőjét, helyükre megbízható németbarát főszerkesztőket állítottak. Az 1944. április 6-i 10600/1944. M. E. sz. rendelet alapján a miniszterelnök bármikor betilthatott egy lapot. A németek elképzeléseinek megfelelően, hogy a sajtó és a nép gondolkodásmódját kellett átállítani, nem pedig cenzúrázni 1944. április 29-én a 10750/1944. ME. sz. rendelet²⁹⁵ eltörölte a politikai napilapok és a hétfő reggeli lapok kötelező cenzúráját. Igaz ekkora már nem is létezett a baloldali sajtó, melyet cenzúrázni kellett volna. A cenzorok léte pedig korlátozta a szélsőjobboldali sajtót.

A politikai változások következtében az 1944. évi 11.800. M. E. sz. rendelet ismét visszaállította a cenzúrát. Novemberre a jobboldali sajtó mennyiségét jelentősen korlátozták. A sajtóellenőrző bizottság is ekkor költözött az országház épületéből a rádió épületébe, egy kis terembe, majd fokozatos hatalomvesztésével megszűnt.

5.4.4. ÖSSZEGRZÉS

Összességében elmondható, hogy a sajtóirányítás éber figyelme tükrözött minden politikai illetve katonai vonatkozású íráson. Nyomon követték minden kisebb és nagyobb jelentőségű eseményt, azonnal reagáltak mindenre. Tisztában voltak azzal, hogy a magyar közvélemény nem csak a magyar forrásokból tájékozódik. Ezért hitelessége megőrzése érdekében igyekezett úgy rendezni a dolgokat, hogy fenntartsa a szavahihetőség látszatát. A cenzúra, mint a politika eszköze jól tükrözte annak változásait. A kormány és a sajtó is kockázatot vállalt, amely nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A németek nem voltak meggyőződve a magyar sajtó elkötelezettségéről, mert léteztek baloldali lapok. A nyugati hatalmak viszont nem látták, hogy a baloldali sajtó léte a hozzájuk való közeledést is kifejezi. Láthatjuk, hogy a cenzúra csupán eszköz volt és sokszor nem is olyan nagy jelentőségű. Léte sokkal inkább attól függött, hogy a politika milyen mértékben akart ezzel az eszközzel élni.

5.5. A KÉT VILÁGHÁBORÚ HADITUDÓSÍTÁSÁNAK SAJÁTOSÁGAI

A két világháború haditudósítását összevethetjük aszerint, hogy kik látták el a haditudósító feladatokat (civiliek vagy katonák) továbbá, hogy milyen volt a haditudósítókat összefogó szervezet, milyen felszerelésük volt, részesültek-e kiképzésben, ha igen akkor milyenben.

---

²⁹⁵ 1944. évi 10.750. M. E. számú rendelete, a sajtó ellenőrzésről

Egészen a második világháborúig a magyar haditudósítók civilek voltak. Az első világháborús tapasztalatok alapján a második világháborúban már katonák látták el a haditudósító feladatokat. A bevonultatott tartalékos újságírókat a haditudósító századhoz osztották be, mellettük azonban számos különtudósító is megfordult a frontvonalon. A sajtóhadiszállás tagjairól és arról, hogy melyik haditudósító mikor merre járt nincsenek pontos információink. A haditudósító század dokumentumai is hiányosan maradtak ránk, nem ismerjük a szervezet pontos állománytábláját sem.

A két világháborús haditudósító szervezet számos hasonlóságot mutat annak ellenére, hogy a második világháborúban a haditudósítók számára már jóval korszerűbb technikai eszközök álltak rendelkezésre. A haditudósító szervezethez való tartozást az első világháborúban és azt megelőzően is egy karszalaggal jelezték, míg a második világháborúban a szervezet tagjainak – katonák lévén – már külön jelvényük, felvarrójuk volt, melyet még az általuk használt gépjárművekre is felfestettek. A haditudósító szervezet újságírókból, képzőművészekből és operatőrökből tevődött össze, akiket a hadvezetés megfelelő okmányokkal, adott esetben nyílt parancssal látott el. Az első világháború haditudósítóinak az egyes helyszínek, arcvonalak megtekintéséhez, és ahhoz, hogy ott riportot készítsenek külön engedélyt kellett kérniük. A második világháború haditudósítói pedig parancs alapján látták el a feladataikat az egyes hadműveleti területeken. A második világháborúban a sokszor hangoztatott harcossal haditudósító ideálja nem valósult meg. A haditudósító század nem volt harcoló alakulat, személyi használatra kiadott pisztolyuk csupán önvédelmi célra volt alkalmas. A fegyveres küzdelemben, a harcokban aktívan nem vettek részt.

A haditudósítók tevékenységének összefogására az első világháború idején felállították a sajtóhadiszállást, a második világháború idején pedig a haditudósító századot. Mindkét szervezet vezetője, parancsnoka egy katonatiszt volt, aki ellátta a koordinációs feladatokat is. A sajtóhadiszállás osztályokra tagozódott és a vezérkarhoz kötődött, székhelye a főhadiszállás közelében volt. A haditudósító század hadseregközvetlen alakulat volt, mely szakaszokból állt. Kezdetben a haditudósító szervezet együtt, egy csoportban mozgott, később kisebb egységekre tagolták őket. Úgynevezett külön tudósítók, akik a sajtóhadiszállástól vagy a haditudósító századtól elkülönülten, egyesével vagy párban járták a különböző frontokat és arcvonalakat, kevesen voltak. A második világháború idején nagyobb volt az együttműködés más nemzetek haditudósítóival, mint korábban. A haditudósító művészek és fényképészek

munkáiból még a háború idején kiállítás rendeztek a fővárosban és a vidéki nagyvárosokban. A haditudósító szervezethez tartozott a tábori színházi előadások és mozi vetítések megszervezése, valamint a tábori újságok felügyelete.

Mindkét haditudósító szervezetnek külön propaganda egysége volt, vagyis már az első világháború idején volt a haditudósítóknak propagandával kapcsolatos feladatuk, igaz nem olyan hangsúlyos, mint később. A haditudósító szervezet egyben cenzori funkciót is betöltött, egyfajta szűrőként funkcionált. A haditudósító szervezetek szállítása és mozgatása elsődlegesen vasúton és közúton történt. A szervezet már az első világháború idején rendelkezett külön személygépjárművekkel.

Mindkét haditudósító szervezet esetében megfelelő „előképzettséggel” rendelkeztek a haditudósítók, a frontra indulás előtt a hadvezetés gondoskodott részükre megfelelő elméleti és gyakorlati felkészítésről. A különbség csupán a felkészítés tartalmában, mélységében mutatkozik. A sajtóhadiszállás tagjai is részesültek minimális katonai felkészítésben, de ez feltehetően csak biztonsági intézkedés volt tekintettel arra, hogy hadműveleti területre készültek. A felkészítések és előadások azt a célt szolgálták, hogy a katonai szakkifejezést ismerjék és helyesen használják. A Vasárnapi Ujság egyik 1914. augusztusi száma számos képet közölt a sajtóhadiszállás tagjainak felkészítéséről. Az egyik képen Roda Roda látható lögyakorlat közben, a másikon pedig a haditudósítók egy csoportja, amint tereptan és térképészeti ismereteket sajátítanak el.

A legnagyobb eltérés abból adódik, hogy az első világháború haditudósítói civilek volt, míg a második világháborúban már katonák látták el ezt a feladatot. Megjegyzem, hogy míg az első világháborús haditudósítók között voltak nők (lásd Vészi Margit, Fehér Olga), addig a második világháború idején nem. Kutatásaim során sem a hírlapok kiküldött tudósítói, sem a különtudósítók között sem találtam a női haditudósítót, vagy rájuk történő utalást. A két világháborús haditudósító szervezet eltérést mutat a felépítésében, tagolásában. Míg az első világháborúban újságírókra és képzőművészekre tagolták a szervezetet, addig a második világháború idején minden haditudósító szakaszhoz tartoztak újságírók, fényképészek. Az első világháború alatt egy-egy újság delegálta munkatársait a sajtóhadiszállás kötelékébe, addig ez a második világháború alatt csak az úgynevezett különtudósítók esetében volt így. A tartalékos újságírókat jellemzően a haditudósító századhoz vonultatták be. 1942-től Rajniss Ferenc lapját kivéve, az újságoknak nem volt a fronton külön haditudósítója, vagy

fotóriportere. Az első világháború alatt Bécsben, a második világháborúban Budán volt a haditudósító alakulatok központja.

Jelentős eltérés mutatkozott még a két szervezet tagjainak felszerelésében. Az első világháború haditudósítói, ha volt saját fegyverük azt vitték magukkal, a hadvezetés nem biztosított számukra fegyvert. Öltözkük is vegyes képet festett. Volt olyan haditudósító, aki karszalaggal polgári ruhában járt a fronton és volt, aki katonai tisztí zubbonyban és legénységi sapkában. A második világháború haditudósítói egyenruhát viseltek, a tartalékosok pedig a nekik járó rendfokozatot. A hadsereg biztosított részükre egy pisztolyt és esetlegesen egyéb fegyvert vagy kézigránátot.

Az első világháborúban a haditudósítók feladata közé tartozott a művészi képeslapok, emléklapok, és plakettek készítése is. Szemben az első világháborúval, a második világháborúban a haditudósítók feladatai közé tartozott a tábori újságok szerkesztése és híranyaggal való ellátása is.

6. BEFEJEZÉS

Az 1853-56-os krími háború volt az első olyan háború, ahol a haditudósítók többé-kevésbé szervezett keretek között tevékenykedtek és a fotográfia bekerült a haditudósítók eszköztárába. Az első világháborút megelőzően csakúgy, mint az első világháborúban, az egyes újságok küldték a háborús konfliktusok helyszínére a tudósítóikat, ahol a hadviselő felek csoportba szervezték a tudósítókat. Gondoskodtak számukra a megfelelő ellátásról és a megfelelő információkról.

Annak ellenére, hogy a haditudósítók rendelkezésére álló technikai eszközök az elmúlt évszázadok alatt rengeteget fejlődtek, a haditudósítás menete és elvei gyakorlatilag változatlanok maradtak. Egy-egy háborús konfliktus helyszínén a nemzetközi haditudósítókat csoportba szervezték, a csoport koordinálásáról és a haditudósítók megfelelő információkkal való ellátásáról a hadvezetés gondoskodott. A haditudósítók a számukra biztosított és a helyben szerzett információkból, valamint saját tapasztalatuk alapján írták meg tudósításaikat és küldték haza. Ezek a haditudósítások miután a cenzúra rostáján keresztüljutottak el a nagyközönséghez.

A haditudósítóknak ahhoz, hogy egy adott háborús helyszínen tevékenykedhessenek, szükségük volt a megfelelő írásos engedélyekre vagy igazolványokra. A tudósítók külön karszalaggal vagy jelvényel jelezték, haditudósítói minőségüket. Ahogyan az első világháborús haditudósítóról egy karszalagos civil képe jelenik meg előttünk, úgy jelenik meg előttünk a második világháború egyenruhás katona haditudósítója.

Az vitathatatlan, hogy a világháborús haditudósítók feladatai közé tartoztak propaganda feladatok is, azonban annak mértéke, súlya eltérő volt. A második világháborúban hangsúlyosabban jelentkezett ez a tevékenység a haditudósító szervezetnél, azonban nem ez jelentette a szervezet főprofilját.

Az első világháborúban a tábori újságok szerkesztését katonák végezték, a sajtóhadiszállás csak a felügyeletüket látta el. A második világháború idején a haditudósító századok feladatai közé nemcsak a tábori újságok felügyelete tartozott, hanem azok szerkesztése és kiadása is. Tábori újságok napjainkban is léteznek a különböző katonai missziókban, például

Afganisztánban az ISAF misszióban. Ezek a modern tábori újságok a katonai tábor által használt intranetes felületen belül, weblapos formában jelennek meg, melyeket katonák szerkesztenek, vagyis teljes mértékben belső használatúak.

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy átfogó képet adjak a világháborús magyar haditudósító alakulatok szervezetéről és a haditudósítók feladatáról, továbbá a magyar haditudósítás fejlődéséről, változásiról és tapasztalatairól, amelyek iránymutatóak lehetnek a jövőre nézve.

6.1. KÖVETKEZTETÉSEK, TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1./ Az első és második világháború időszakának haditudósítását elemezve, kimutattam a szervezet és feladatrendszer markáns változását, azt a folyamatot, melynek eredményeként, a második világháború időszakára a haditudósítók a haderő állományában, katonai kiképzés után, hadseregközvetlen századokba szervezve a harcoló alakulatok mellett, a haditudósító feladatokon túl, széleskörű propagandista és kultúraszervező feladatokat láttak el.

2./ Elsődlegesen a haditudósítók személyes visszaemlékezéseinek, valamint levéltári dokumentumok elemzésével, összefoglaltam a haditudósítói feladatok végrehajtása során szerzett gyakorlati tapasztalatokat.

3./ A haditudósítás történetét elemezve bizonyítottam, hogy a modern kor háborúiban a haditudósítói feladatok szakszerű végrehajtása megkívánja, hogy a haditudósító rendelkezzen elméleti és gyakorlati katonai ismeretekkel.

6.2. AJÁNLÁSOK

Az értekezés megállapításai tekintetében kutatásaim további folytatását javaslom, tekintettel arra, hogy a haditudósítói tevékenység hazánkban kevésbé kutatott terület, továbbá a haditudósító képzés nem régen nyert akkreditációt. Interdiszciplináris kutatási módszerekkel még sok, máig megválaszolatlan kérdést lehetne tisztázni, ezáltal mélyebben feltárni a magyar haditudósítás történetét, a haditudósítók tevékenységét.

6.3. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK HASZNÁLHATÓSÁGA

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola 2008-ban együttműködési megállapodást kötött a Hadtudósító szakirányú továbbképzési szak beindítására és működtetésére. Sajnálatos módon a képzés eddig nem indult el. Véleményem szerint egy hadtudósító képzés elindítása nélkülözhetetlen lenne. A hadtudósító képzést, a hadtudósítás ismereteinek elsajátítását – figyelemmel a dolgozat megállapításaira – célszerűnek tartom az egyetemi katonai képzésre alapozva, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem oktatási rendszerén belül megvalósítani. Egy ilyen egyedülálló, speciális szakképzés nemzetközi szinten is nagy érdeklődésre tarthat számot. Jelen dolgozat nagyban hozzájárulhat egy ilyen képzés ismereteinek megalapozásához, elmélyítéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

a) FELHASZNÁLT KÖNYVEK

202/43 jelenti! Így harcolt a Donnál a 2. honvéd hadsereg, Budapest; 1943; Magyar Génusz

Aage Madelung: A Kárpátokon innen és túl, haditudósítások; Budapest; 1917.; Atheneum

Adorján Andor: Egy haditudósító feljegyzései; 1913; Békéscsaba; Adolf Könyvnyomda

Balla Tibor: Szarajevó, Doberdó, Trianon; Solaris Kiadó; 2003 -ISBN 963-9193-895

Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. A politikai Irodalom megindulása; Budapest; Franklin-Társulat; 1888.

Ballagi Géza: Politikai Irodalom Magyarországon, a politikai irodalom megindulása, haladást gátló intézkedések; Sárospatak, 1995.

Beér János és Csizmadia Andor: Történelmünk a jogalkotás tükrében; Budapest, 1966; Gondolat Kiadó

Benda Kálmán: Mercurius Veridicus; Az első hazai hírlap hasonmás kiadása 1705-1710; Budapest; 1979; Magyar Helikon

Bokor László: Dobozba zár háború; Budapest; 1973; Zrínyi Kiadó

Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet; <http://mek.oszk.hu/03100/03157/03157.htm#29> Letöltés ideje: 2008. 10. 13.

Deák Dénes: Festő a világháborúban, Mednyánszky László festészete 1914-1918; Budapest; 1991; Gondolat- Idea Tuours Kft;

Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada: 1705-1805; Budapest; 1941; OSZK

Dezsényi Béla: Sajtótörténet OSZK; Budapest; 1951; V. K. M. II. sz. Jegyzetsokszorosító Iroda;

Dr. Kapy Rezső – Lovik Károly – Jagits József – Hunt Béla – Dr. Gábor Áron – Koroda Miklós: Hat haditudósító a vörösharctéren; Budapest; 1942; Stádium

Dr. Szijj Jolán (szerk.): Az Osztrák-Magyar Monarchia hadereje; Budapest; 2001; Petit Real Könyvkiadó <http://mek.oszk.hu/06000/06051/html/> Letöltés ideje: 2012. 05. 16.

Egri Mária: Mednyánszky; Corvina Kiadó; Budapest; Kossuth Nyomda; 1975.

Ferenczy József: A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig; I-II-III. kötet; 1887; Akvarell-Comix

F. Füzesséry István: Világégés; 1914-1915. - Bp.: Wodianer F. és fiai könyvkiadó vállalat, 1915.

Gábor Áron: Magyar haditudósító túl a Sztálin-vonalon; Stádium Sajtóvállalat; 1975.

Gallyas Ferenc: Visszaemlékezés (kézirat); 1979; Hadtörténeti Levéltár

Hegedús Gyula – Kováts Béla – Lakatos Vince – Dr. Schannen Béla: -45 fok: A Tábori Ujság haditudósítói jelentik (A tábori Ujság haditudósítóinak oroszországi feljegyzései az első háborús telünkről) Tér Könyvkiadó Vállalat; 1943.

Herczeg Géza: Szarajevótól Lodzig; Budapest; 1915.

Horváth Miklós (szerk.): A nagy háború másik arca; Budapest, 2004; Akadémiai Kiadó

Hunt Béla: Szemtől-szembe a vöröspokollal; www.betiltva.com Letöltés ideje: 2011. 01. 24.

Id. dr. alsócsernátoni Csiky Kálmán: Haditudósító levelek az 1870-71-iki német-francia háború színteréről; Budapest, 1914; Merkur-nyomda

John Steinbeck: Volt egyszer egy háború; Novi Sad; 1964; Fórum Könyvkiadó.

Joó András (szerk.): „...a háború szolgálatában” főszerkesztői értekezletek; Budapest, 2007, Napvilág, ISBN 978 963 9350 977

Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhiáig; Budapest; 1978; Magvető Könyvkiadó

Kolta Magdolna (szerk.): Uralkodók festője, fényképésze: Szathmári Pap Károly; Magyar Fotográfiai Múzeum; 2001; -ISBN 963 8383 18 6

Kosáry Domokos: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába (1711-1825); Budapest; 1954; Művelt Nép Könyvkiadó

Kókay György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780-1795); Budapest; 1970; Akadémiai Kiadó

Kókay György: A II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának leverésétől 1790-ig terjedő időszakban megjelent Magyarországi időszaki sajtótermékek ismertetése; ELTE; 1954.

Kókay György (szerk.): A Magyar sajtó története I. 1705-1848; <http://mek.oszk.hu/04700/04727/html/1.html> Letöltés ideje: 2008. 10.10.

Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: A magyar sajtó története; A Magyar Újságírók Országos Szövetsége – a Bálint György Újságíró-iskola kiadása; Pécsi Nyomda Rt.; ISBN 963 7115 16

Kókay György: A forradalom és szabadságharc sajtója; In. A magyar sajtó története II 1848-1867; <http://vmek.oszk.hu/04700/04727/html/253.html> Letöltés ideje: 2009. december 19.

Kuntár Lajos: A véres Don (A 2. Honvéd Hadsereg Don menti harcai); 2003, Szombathely; Vasi Szemle; www.betiltva.com Letöltés ideje: 2011. 05. 23.

Kürti László: A háború vizuális kultúrája; In. (Horváth Miklós szerk.) A nagy háború másik arca - Budapest; Akadémiai Kiadó; 2004; -p. 29-39. -ISBN 963058206-6

Landauer Béla: A nagy esztendő, egy haditudósító naplójából; 1914-1915.; Budapest; 1915, Élet

Lázár Miklós: Fronton. - Budapest.: Dick Manó, 1915.

Martos Andor: A cenzúra; a haladó eszmék üldözésének története. Történelmi áttekintés az ókortól a XIX. századig; Budapest; 1947; Népszava Könyvkiadó

Márkus László – Szinai Miklós – Vásárhelyi Miklós: Nem engedélyezem! A cenzúra bizottság dossziéjából; 1975; Kossuth Könyvkiadó; ISBN 9630902834

Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei II; Budapest; 1928; Franklin Társulat

Molnár Imre: A cenzúra története Magyarországon 1600-ig; Budapest; 1912; Élet

Pados Pál: Ezt nem írhattam meg Oroszországról (Egy haditudósító naplója); Gábor Áron Könyvkiadó Vállalat; 1945.

Pajkossy Gábor: Magyarország története a XIX. században, szöveggyűjtemény; Budapest; 2003; Osiris; ISBN 963 389 386 0

Pável Györgyné Szegő Krisztina: A haditudósítás fejlődése a XX. Században, haditudósítók, médiumok, háborúk; doktori (Ph.D) értekezés; Budapest; 2000; ZMNE

Persian Ádám: Hat óra hosszat puskatűzben, egy haditudósító kalandja; 1913, Apostol nyomda

Saad Béla: a Dunától a Donig. 1942 nyarán egy haditudósító élményei a keleti magyar fronton; Stádium Sajtóvállalt Rt. én.

Saly Dezső: Szigorúan bizalmas!! Fekete könyv 1939-1944.; Budapest; 1945; Anonymus

Saly Géza zls.: Egy haditudósító feljegyzései (kézirat) Hadtörténelmi Levéltár

Serény Aladár: „Bizalmas” A háborús cenzúra hóhérmunkája; Budapest; 1919; Titánia

Simon Vilmos: A török harctérről haditudósítások, élmények; 1913; Budapest; Légrádi testvérek

Sipos Péter (főszerk.): Magyarország a második világháborúban Lexikon A-Zs; 1996, Budapest; Magyar Hadtudományi Társaság

Stark Tamás: Hadak útján; 1991; Corvina Kiadó; ISBN 963 13 3393 0

Stemlerné Balogh Ilona: Történelem és fotográfia, Budapest; 2009; Osiris Kiadó; ISBN 978 963 276 018 6

Szegő Krisztina: Hadtudósítók a XX. Században; Budapest; 2004; ZMNE; ISBN 963 86441 6 8

Thaly Kálmán: Az első hazai hírlap (Mercurius Veridicus ex Hungaria 1705–1710) Értekezések a történelmi tudományok köréből. VIII. 4. Budapest, 1879. <http://mek.oszk.hu/04900/04987/04987.htm> Letöltés ideje: 2008. október 9.

Vécsei Irén: Molnár Ferenc; Gondolat Kiadó; Budapest; 1966.

Vészi Margit: Az égő Európa; Budapest; 1917; Dick Nap

Vészi Margit: Útközben; Budapest; 1918.

Zádor István: Egy hadifestő emlékei 1914-1918; 1933; Budapest; Egyetemi Nyomda

b) FELHASZNÁLT FOLYÓIRAT CIKKEK

Alfred Schiemer: Ein stück Österreich, Die Wiener Zeitung – Stationen einer seit über 300 Jahren währenden Geschichte; <http://www.wienerzeitung.at/DesktopDefault.aspx?TabID=4602&Alias=support> Letöltés ideje: 2008.10. 20.

Árvay Árpád: Festők a háborúban; - In A hét; 1977. 8. évf. 18. szám; 5. oldal

Balla Tibor: Az Osztrák-Magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban; -In. Hadtörténelmi Közlemények; Budapest; 2005; 118. évf. 1-2. szám; -pp. 141-151.

Baróti Szabolcs: Móricz Zsigmond a haditudósító; - In. Igaz szó; XXIV. Évf. 1979. július; pp. 40-41.

Bihari Nagy Lajos, Csontó Menyhért, Hortobágyi Lajos, Kuntár Lajos, Lórenz Viktor, Németh György, Ráthonyi János, Saád Béla, Tombor Tibor, Tompa István, Vercseg János, Csolnai Miklós: 202/43 jelent! Így harcolt a Donnál a 2. magyar hadsereg; Budapest; 1943; Magyar Génusz

bt: Hetilapot indított a Don-parton harcoló kanizsai család; Lapszemle a DONPARTI JÁRÓR eddig megjelent számaiból; - In. Zalai szemle 1942. december 24. 82. évf. 291. szám. 6. oldal. <http://folyoiratok.nagykar.hu/keptar/5288/41764/reszletek.html> Letöltés ideje: 2011. október 15.

Csiffary Tamás: Médiatörténet I. (Magyar sajtó története a kezdetektől a XIX. század utolsó harmadáig) http://tulipan.vjrkft.hu/modul/mcs149_CSiffaryT.doc Letöltés ideje: 2008. 10. 19.

Dezsényi Béla: Tábori nyomdák és nyomdászok 1848-ban és 1849-ben. Magyar Katonai Szemle; 1944; 1. szám -p. 57-61.

Dömötör István: Magyar művészek a csatatéren (Zádor István a fronton); In. Művészet 1914. 14. évf. 1. szám; -p. 1-48. <http://www.mke.hu/lyka/14/001-048-harcter.htm>

Erdélyi Jenő: A front lelke; In Nyugat; 1918. 1. szám; <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00237/07140.htm> Letöltés ideje: 2009. 09. 10.

Fehér Katalin: A magyarországi sajtó kezdetei (1705-1840); <http://feherkatalin.hanoi.hu/upld/sajort1.doc>. Letöltés ideje: 2008. 10. 08.

Franyó Zoltán: Haditudósítások; In. Nyugat; 1915. 16. szám, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00180/05710.htm> Letöltés ideje: 2009. 09. 10.

Gárdonyi Albert: A Pressburger Zeitung megindítása; In. Magyar Könyvszemle; 1941. 65. évf. II. füzet; Budapest; Magyar Nemzeti Múzeum OSZK; 341-352 p.

Kókay György: Hírlap és folyóira-irodalmunk a 18. században; -In. A magyar sajtó története I. 1705-1848; <http://vmek.oszk.hu/04700/04727/html/1.html> Letöltés ideje: 2009. december 18.

Kristóf György: Az 1849-diki Hadi Lap történetéhez; -In. Magyar Könyvszemle; 1942. 66. évf. 3. szám -p. 301-304.

Lukács József: Régi magyar haditudósítók; -In. Magyar Katonai Szemle; 1943/6

Lukács József: Katonai hírlapok a Magyar Honvédség felállításáig. -In. Magyar Könyvszemle; 1941. 65. szám; -p. 381-388.

Lukács József: Katonai Hírlapok a Magyar Honvédség megalakításától a világháború kitöréséig. -In. Magyar Könyvszemle; 1942. 66. szám -p. 290-300.

Lukács József: Kecskeméthy Aurél 1849-es katonai lapjáról. Magyar Könyvszemle; 1942; 66 szám -p. 429.

Lukács József: Futárok, énekmondók... haditudósítók -In. Huszadik század <http://www.huszadikszazad.hu/index.php?apps=forum> Letöltés ideje: 2011. 05. 14.

Malonyai Dezső: Magyar művészek a csatatéren (Mednyánszky László br.); -In. Művészet 1914. 14. évf. 1. szám; -p. 1-48. <http://www.mke.hu/lyka/14/001-048-harcter.htm> Letöltés ideje: 2009. 10. 10.

M. Kondor Viktória: Adalékok az első világháború alatti sajtó és cenzúra történetéhez. Törvények és a cenzúra szervezete; In Magyar Könyvszemle; 91. évf. 1975. 1. szám; -p. 75-82. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00291/pdf/MKSZ_EPA00021_1975_91_01_045-085.pdf Letöltés ideje: 2009. 10. 10.

Mucsi Ferenc: Sajtó, cenzúra Magyarországon az első világháború idején; -In. Történelmi Szemle; 1984. 27. Évf. 1-2 szám

Mujzner Péter: A II. világháború egy magyar haditudósító szemével; - In. Modell és Makett extra; 1995. ISSN 1219-5243

Németh Bálint: Az első magyar sajtótérkép <http://www.freeweb.hu/mediaterkep/első/első.html> Letöltés ideje: 2008. 10.22.

Németh Györgyi: A 10-es honvédek és a „10-es honvéd” 1917-18-ban; Herman Ottó Múzeum Evkönyve; 1985

http://epa.oszk.hu/02000/02030/00020/pdf/HOM_Evkonyv_22-23_131-148.pdf

Letöltés ideje: 2012. 04. 10.

Papp Dezső: A magyar katonai sajtó története 1705-től 1849-ig. -In. Új Honvédségi Szemle; 2002; 5. szám; -p. 87-98.

P. F. :A sajtóhadiszállás irodalma; -In. Huszadik Század; 1916; 27. Évf. 33. Kötet;

Rónai Zoltán: A modern sajtó és a háború veszedelme; -In. Huszadik Század; 1916; 27. Évf. 33. Kötet;

Szimonidesz Lajos: II. Rákóczi Ferenc hadi újságja; - In. Magyar Könyvszemle; 1939. IV. füzet; -p. 341-352.

Thaly Kálmán: Nyomtatott hírlapok a kuruczvilágban, 1705-1708 Történeti értekezés; -In. Vasárnapi Újság; 1866. 13. évf. -p.122-123.

Thaly Kálmán: Nyomtatott hírlapok a kuruczvilágban, 1705-1708 Történeti értekezés; -In. Vasárnapi Újság; 1866. 13. évf. -p.138-139.

Tombor Tibor: „Keleti Front – Tábori Újság” Adalékok a doni 2. honvéd hadsereg lapjának történetéhez, 1942-1943.; -In. Hadtörténelmi Közlemények 1993. 106. évf. 2. sz. -p. 128- 137.

Tóth Orsolya: A „Harctéri fidibusz” és társai; -In. A Hadtörténelmi Múzeum értesítője; Hadtörténelmi Múzeum; Budapest; 2000.

Tóthi Gábor: Magyar katonai sajtó az első világháborúban -In. Új Honvédségi Szemle; 2004; 7. szám

c) FELHASZNÁLT FOLYÓIRATOK (Országos Széchényi Könyvtárban meglévő példányok):

- Az Est 1914 és 1918 között megjelent számai
- Budapesti Napló 1914 és 1918 között megjelent számai
- A Tábori Ujság Kívánság Ujsága (1942.)
- Bajtárs-Kamerad (1944.)
- Érdekes Újság; 1914 és 1918 között megjelent számai
- Fényszóró (1944.)
- Háboru-Krónika (1877-1788.)
- Honvéd (Harcos Honvéd) (1944.)
- Honvéd Ujság (1944.)
- Kárpáti Híradó (1944.)
- Keleti Front (1942.)
- Képes Tábori Ujság (1942-1944.)

- Magyar Futár (1941-1944.)
- Magyar Katonaujság (1938-1944.)
- Magyar királyi 2. honvéd hadsereg tábori ujságja (1944.)
- Magyar Őrszem (1944.)
- Nyugat; 1914 és 1918 között megjelent számai
- Osztrák-Magyar Hadiértésítő (1917-1918)
- Őrjárat-Stosstrupp (1944.)
- Szikra (1943-1944.)
- Tábori h iradó (1940-1941.)
- Tábori Ujság (1941-1944.)
- Vasárnapi Újság; 1914-1918 között megjelent számai; Franklin Társulat

d) FELHASZNÁLT INTERNETES FORRÁSOK

- <http://jura.ajk.pte.hu/cikkek.php?cikk=26&oldal=2>
- <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00237/07152.htm>
- <http://jura.ajk.pte.hu/cikkek.php?cikk=26&oldal=2>
- <http://mektukor.oszk.hu/00600/00664/00664.doc>
- http://franka-egom.ofm.hu/irattar/irasok_gondolatok/gyoni_geza/eletrajz.htm
- <http://jura.ajk.pte.hu/print.php?cikk=26>
- <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/285.html>
- Shvoy Kálmán hagyaték albumai; Szegedi Egyetem elektronikus könyvtára
- Sunji Sasamoto japán haditudósító magyar kitüntetése; Magyar Világhíradó, 1942 november; filmhíradókonline <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=4850>
Letöltés ideje: 2011. 10. 22.

e) FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK

- **Ezer év törvényei**
- Sajtótörvényről szóló 1848. évi XVIII. törvénycikk
- A véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk
- A honvédségről szóló 1868. évi XLI. törvénycikk
- **Magyarországi rendeletek tára**
- 1939. évi 8.140. M. E. számú rendelet a sajtó ellenőrzésről

- 1938. évi 6.070. M. E. számú rendelet a sajtókamara felállításáról
- 1938. évi 6.080. M. E. számú rendelet, a sajtókamara felállításával összefüggő átmeneti és végrehajtási rendelkezésekről
- 1939. évi 10.800. M. E. számú rendelet a sajtó ellenőrzésről
- 1940. évi 5.555. M. E. számú rendelet a sajtó ellenőrzésről
- 1944. évi 10.750. M. E. számú rendelet, a sajtó ellenőrzésről
- 530/1945. M. E. számú rendelet a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről

f) TANULMÁNYOZOTT, DE NEM FELHASZNÁLT IRODALOM

Dr. Lővy Ferenc: Egy magyar zsidó haditudósító a hétéves háborúban; különlenyomat az egyenlőség 1917. augusztus 4-i számából.

Jókai Mór: Emléksorok 1948-49-ből; - 2006; - ISBN: 963 606 195 5

Lázár Miklós: József főherceg honvédei. – Budapest; Tolnai Világlapja, 1917.

Nagy Endre (szerk.): Csataképek a nagy háborúból. – Budapest; Singer és Wolfner, 1915.

Magyar Lajos: Gyehennában. – Budapest; Tolnai Világlapja, 1917.

Pilisi Lajos: Az uzsoki csonthegyek. – Budapest; Tolnai Világlapja, 1917.

MELLÉKLET

A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE

- **Academic and Applied Research in Military Science** 2009/8/4: The early years of Hungarian military journalism; pp. 723–729
- **Academic and Applied Research in Military Science** 2010/9/2: Hungarian painters on battlefields; pp. 251–259
- **Hadtudományi Szemle** 2008/1: A cenzúra működése 1939-1945 között Magyarországon
- **Hadtudományi Szemle** 2009/3: A kulturális sokk jelenléte a haditudósító munkájában
- **Hadtudományi Szemle** 2011/4: Adalékok a II. világháborús magyar tábori újságokhoz
- **Kapu** 2010. 01.: A magyar katonai sajtó indulása; 16-18. pp.
- **Kard és Toll** 2007/1: Magyar haditudósítók az első világháborúban; 164-174. pp.
- **Kard és Toll** 2007/2: Hogyan és mit írt a sajtó az első világháború hadieseményeiről; 143-155. pp.
- **haditudosito.gportal**: Hírlapok a XVIII. században és a XIX. század elején hazánkban <http://haditudosito.gportal.hu/gindex.php?pg=34455167>
- **haditudosito.gportal**: Röpívek, újságlevelek és az első hírlapok hazánkban <http://haditudosito.gportal.hu/gindex.php?pg=34455252>
- **haditudosito.gportal**: Sajtó ellenőrzés a XVIII. század végén és a XIX. század elején <http://haditudosito.gportal.hu/gindex.php?pg=34455252>